

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักทศ 6 โดยกระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี มีการศึกษาทฤษฎี แนวคิด เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม
2. แนวคิดเกี่ยวกับหลักทศ 6
3. กระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชน
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม

ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม

คำว่า “คุณธรรมจริยธรรม” นี้ เป็นคำที่คนส่วนใหญ่จะกล่าวควบคู่กันเสมอ จนทำให้เข้าใจผิดได้ว่า คำทั้งสองคำมีความหมายอย่างเดียวกัน หรือมีความหมายเหมือนกัน แต่ที่จริงแล้วคำว่า “คุณธรรม” กับคำว่า “จริยธรรม” เป็นคำแยกออกได้ 2 คำ และมีความหมายแตกต่างกัน คำว่า “คุณ” แปลว่า ความดี เป็นคำที่มีความหมายเป็นทางนามธรรม ส่วนคำว่า “จริย” แปลว่า ความประพฤติกริยา ที่ควรประพฤติเป็นคำที่มีความหมายทางรูปธรรม ดังนั้น จึงควรที่ผู้บริหารจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำสองคำนี้ให้ถ่องแท้ก่อน มีนักจิตวิทยา นักปรัชญา และนักการศึกษา ให้ความหมายไว้ดังนี้

สุภาพ สุขสวัสดิ์ (2552) สรุปว่าคุณธรรมจริยธรรม หมายถึง หลักแห่งความประพฤติดี เป็นพฤติกรรมแสดงออกอันเนื่องมาจากคุณงามความดีในจิตใจ ตามหลักศีลธรรมปรัชญาค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม พฤติกรรมที่แสดงออกเป็นไปตามความสำนึกในจิตใจ กระทำเพราะเป็นสิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง ไม่ใช่เพราะมีกฎระเบียบ หรือสภาพบังคับให้ต้องกระทำ ถ้าผู้ใดมีคุณธรรมในจิตใจแล้ว แสดงออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีจริยธรรมอันงดงาม ดังนั้นคำว่า “คุณธรรมจริยธรรม” เป็นคำที่คนส่วนใหญ่จะกล่าวควบคู่กันอยู่เสมอ

นาวิน เหมือนแสง (2553) กล่าวโดยสรุปคุณธรรมคือ ความดีงามในจิตใจ เช่น ความเมตตา ความซื่อสัตย์ เป็นต้น มีผลทำให้จิตใจ อยู่ในภาวะที่ดีงาม และพร้อมที่จะสร้างสรรค์ สิ่งที่เป็นประโยชน์ ส่วนจริยธรรมคือ การแสดงออกทางกายวาจา เช่น เมื่อมีความเมตตา กรุณา ก็ลงมือช่วยเหลือผู้อื่น เมื่อมีความซื่อสัตย์ก็ตั้งมั่นอยู่ในศีล 5 ไม่ลักขโมย ไม่โกหก เป็นต้น ทั้งคุณธรรมและจริยธรรม เป็นหลักธรรมที่มีความเกี่ยวเนื่อง สนับสนุนกัน คนที่มีคุณธรรมสูง คือ คนจิตใจทรงคุณธรรม ย่อมจะประพฤติปฏิบัติสิ่งใด ๆ ในลักษณะของการมีจริยธรรมสูงด้วย ดังนั้นคุณธรรมและจริยธรรมของคน ในสังคมหรือของสังคมหนึ่ง ๆ มีรากฐานมาจากศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเห็นพ้อง

ต้องกันของคนในสังคมนั้น แต่ละยุคแต่ละสมัย คุณธรรมและจริยธรรมในสังคมหนึ่ง ๆ จะมีวิวัฒนาการ และเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยด้วย

พิศมัย เทียนทอง (2553 : 7) กล่าวว่า คุณธรรมคือ หลักความจริง หลักการปฏิบัติ ประกอบด้วย

1. จริยธรรม มี 2 ความหมายคือ

1.1 ความประพฤติดีงาม เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและสังคม ซึ่งมีพื้นฐานมาจากหลักศีลธรรมทางศาสนา ค่านิยมทางวัฒนธรรม ประเพณี หลักกฎหมาย จรรยาบรรณทางวิชาชีพ

1.2 การประพฤติว่าอะไรควรไม่ควรทำ

2. จรรยา หมายถึง ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติซึ่งสังคมแต่ละสังคมกำหนดขึ้น

สอดคล้องกับวัฒนธรรมในแต่ละวิชาชีพก็อาจกำหนดบุคลิกภาพ กิริยา วาจาที่บุคคลในวิชาชีพพึงประพฤติปฏิบัติ เช่น ครู แพทย์ พยาบาล ย่อมเป็นผู้พึงมีส่วนร่วมในกิริยา วาจา ท่าทางที่แสดงจริยธรรมคือ กฎแห่งความประพฤติของมนุษย์ซึ่งเกิดจากรวมชาติของมนุษย์เอง ความเป็นผู้มีปรีชาญาณ (ปัญญาและเหตุผลรวมกัน) ทำให้มนุษย์มีมโนธรรม รู้จักแยกแยะความดี ถูกผิด ควรไม่ควร จริยธรรมมีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. การตัดสินใจทางจริยธรรม (Moral Judgment) บุคคลจะมีหลักการของตนเอง เพื่อตัดสินใจการกระทำของผู้อื่น

2. หลักการจริยธรรมและการตัดสินใจเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล ก่อนที่จะปฏิบัติกรต่าง ๆ ลงไป

3. หลักการทางจริยธรรมเป็นหลักการสากลที่บุคคลใช้ในการตัดสินใจในการกระทำสิ่งต่าง ๆ

4. ทักษะเกี่ยวกับจริยธรรมได้มาจากความคิดของบุคคลหรืออุดมคติของสังคมจนเป็นทักษะในการดำรงชีวิตของตนและของสังคมที่ตนอยู่

จะเห็นว่าคุณธรรม หมายถึง หลักของความดี ความงาม ความถูกต้องในการแสดงออกทั้งกาย วาจา ใจของแต่ละบุคคล ซึ่งยึดมั่นไว้เป็นการประพฤติปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัย ซึ่งอาจส่งผลให้การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

พระบารุง ปญญาพล (โพธิ์ศรี) (2554) ได้ประมวลคำว่า “คุณธรรม” และ “จริยธรรม” เข้าด้วยกันได้เป็น “คุณธรรมจริยธรรม” (Moral Virtucs) มีความหมายว่าเป็น การประพฤติปฏิบัติที่เป็นสิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง ตามมาตรฐาน และเป็นที่ยอมรับของสังคม หรืออาจจะให้ความหมายได้ว่า “คุณธรรมตามกรอบจริยธรรม” คุณธรรมและจริยธรรมมีความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ เพื่อให้มีคุณลักษณะอันนำมา ซึ่งคุณธรรมจริยธรรมที่ดี ความประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ตามคำสั่งสอนในศาสนา หรือการประพฤติตามเกณฑ์ที่ถูกต้อง ทั้งกาย วาจา และใจ อันก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขทั้งต่อตนเองและสังคมส่วนรวม นำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าของสังคม เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดในตัวบุคคลมากที่สุด

จากความหมายคุณธรรมจริยธรรมสรุปได้ว่าหมายถึง หลักแห่งความประพฤติดี เป็นพฤติกรรมแสดงออกอันเนื่องมาจากสภาพคุณงามความดีในจิตใจตามหลักศีลธรรมปรัชญา ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม พฤติกรรมที่แสดงออกเป็นไปตามความสำนึก

ในจิตใจ กระทำเพราะเป็นสิ่งที่ตั้งงาม ถูกต้อง ไม่ใช่เพราะมีกฎระเบียบหรือสภาพบังคับให้ต้องกระทำ ถ้าผู้ใดมีคุณธรรมในจิตใจแล้ว แสดงออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมก็จะได้ชื่อเป็นผู้มีจริยธรรมอันงดงาม ดังนั้นคำว่า “คุณธรรมจริยธรรม” เป็นคำที่คนส่วนใหญ่จะกล่าวควบคู่กันอยู่เสมอ

ความสำคัญของคุณธรรม จริยธรรม

คุณธรรมจริยธรรมนับว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญของคนทุกคนและทุกวิชาชีพ หากบุคคลใดหรือวิชาชีพใดไม่มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นหลักยึดเบื้องต้นแล้วก็ยากที่จะก้าวไปสู่ความสำเร็จแห่งตน และแห่งวิชาชีพนั้น ๆ ที่ยิ่งกว่านั้นก็คือ การขาดคุณธรรมจริยธรรมทั้งในส่วนบุคคล และในวิชาชีพ อาจมีผลร้ายต่อตนเอง สังคมและวงการวิชาชีพในอนาคตได้อีกด้วย ดังจะพบเห็นได้จากการเกิดวิกฤติศรัทธาในวิชาชีพหลายแขนงในปัจจุบัน ทั้งวงการวิชาชีพครู แพทย์ ตำรวจ ทหาร นักการเมือง การปกครอง ฯลฯ จึงมีคำกล่าวที่ว่าเราไม่สามารถสร้างครุฑขึ้นบนพื้นฐานของคนไม่ดี และไม่สามารถสร้างแพทย์ ตำรวจ ทหารและนักการเมืองที่ดี ถ้าบุคคลเหล่านั้นมีพื้นฐานทางนิสัยและความประพฤติที่ไม่ดี ดังพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราช ณ ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ.2525 ไว้ดังนี้

“การจะทำงานให้สัมฤทธิ์ผลที่พึงปรารถนา คือ ให้เป็นประโยชน์และเป็นธรรมด้วยนั้น จะอาศัยความรู้แต่เพียงอย่างเดียวมิได้ จำเป็นต้องอาศัยความสุจริต ความบริสุทธิ์ใจ และความถูกต้องเป็นธรรม ประกอบด้วย เพราะเหตุว่าความรู้ที่นั้น เสมือนเครื่องยนต์ที่ทำให้รถยนต์เคลื่อนที่ไปได้ ประการเดียว ส่วนคุณธรรมดังกล่าวแล้ว เป็นเสมือนหนึ่งพวงมาลัยหรือหางเสือ ซึ่งเป็นปัจจัยที่นำทางให้รถยนต์ดำเนินไปถูกทางด้วยความสวัสดิ คือ ปลอดภัยบรรลุลจุดประสงค์”

จริยธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญในสังคมที่จะนำความสุขสงบและความเจริญก้าวหน้ามาสู่สังคมนั้น ๆ เพราะเมื่อคนในสังคมมีจริยธรรม จิตใจก็ย่อมสูงส่ง มีความสะอาดและสว่างในจิตใจ จะทำการงานใดก็ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน ไม่ก่อให้เกิดทุกข์แก่ตนเองและผู้อื่นเป็นบุคคลมีคุณค่ามีประโยชน์และสร้างสรรค์คุณงามความดี อันเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองต่อไป

ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้กล่าวถึงความสำคัญของคุณธรรมจริยธรรมดังนี้

รัตนกร วงศ์ศรี และคณะ (2550) สรุพบว่าความสำคัญของคุณธรรมทำให้เกิดจริยธรรม ค่านิยมที่เหมาะสมส่งผลสู่การนำไปปฏิบัติที่ถูกต้องตลอดจนทำให้เกิดความสุข ความพอใจให้กับตนเองและทำให้เกิดสันติสุขต่อสังคม ซึ่งคุณธรรมสามารถที่จะปลูกฝังกันได้เมื่อบุคคลเกิดคุณธรรมอย่างหนึ่งก็จะส่งผลให้เกิดคุณธรรมด้านอื่น ๆ ตามมา

พระมหานัฐพล ดอนตะโก (2551) กล่าวว่าคุณธรรมเป็นพื้นฐานของการเกิดจริยธรรม ค่านิยมที่เหมาะสม ตลอดจนความสุข ความพอใจ คุณธรรมสร้างคนดีและความดีเป็นปัจจัยส่งเสริมวินัยของคน เช่นเดียวกับที่ธรรมเป็นเครื่องส่งเสริมศีลในทางศาสนา วินัยนั้นเป็นมาตรการบังคับภายนอก ไม่มีอำนาจบังคับภายในจิตใจ ส่วนคุณธรรมเป็นคุณลักษณะที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ จึงจำเป็นต้องสร้างคุณธรรมให้มีในจิตใจข้าราชการ โดยเหมาะสมแก่การเป็นข้าราชการการบริหารราชการและการส่งเสริมวินัยข้าราชการ

ธีราพร กุลนันทน์ (2552) ได้สรุปว่าจริยธรรมช่วยปูพื้นฐานความรู้ความเข้าใจและความรู้สึกที่ดีให้กับเด็ก นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางให้เด็กเลือกปฏิบัติได้ถูกต้อง จริยธรรมมีความสำคัญ

สำหรับเด็กปฐมวัยในการปูพื้นฐานลักษณะอันดีงามให้กับเด็ก ควรให้เด็กเกิดความรู้ความเข้าใจที่จะนำไปปฏิบัติให้เกิดเป็นนิสัย การพัฒนาเด็กมี 3 ด้านคือ

1. ด้านพุทธิปัญญา (Cognitive Domain) ได้แก่ การเกิดความรู้ความเข้าใจว่าสิ่งใดดี สิ่งใดถูกต้อง สิ่งใดควรทำ สิ่งใดควรยกเว้น
2. ด้านจิตพิสัย (Affective Domain) ได้แก่ การเกิดความรู้สึกโน้มเอียงทางอารมณ์ที่สะท้อนออกมาในลักษณะทางการชอบ-ไม่ชอบ อย่างเห็นความสำคัญเต็มใจรับค่านิยมเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติจนเป็นนิสัย
3. ด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) ได้แก่ ความสามารถที่จะลงมือปฏิบัติด้วยกายหรือวาจาในลักษณะนิสัยทางจริยธรรม

ฉันทนา โรจน์บูรณวงศ์ (2552) กล่าวว่า คุณธรรมและจริยธรรมมีความสำคัญยิ่งทั้งในแง่ส่วนตนและส่วนรวม เพราะหากคนในสังคมขาดคุณธรรมจริยธรรมแล้ว จะส่งผลเสียหายอย่างยิ่งแก่สังคมคุณธรรมมีความสำคัญต่อบุคคลคือ ทำให้บุคคลมีศักดิ์ศรีได้รับการยอมรับ ได้รับความสำเร็จ และมีความปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความสำคัญต่อส่วนรวมคือ ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขประเทศชาติเจริญก้าวหน้า และจริยธรรมเป็นรากฐานอันสำคัญแห่งความเจริญรุ่งเรือง ความมั่นคงและความสงบสุขของปัจเจกชน สังคม และประเทศชาติ

ทิพย์ หาसनศรี (2553) ได้สรุปความสำคัญของคุณธรรมคือ สภาพคุณงามความดีที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติของบุคคลเป็นสิ่งที่คุณค่ายิ่งส่งเสริมให้บุคคลที่ปฏิบัติอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

ณัฐ จันทร์หนูหงส์ (2554) ได้สรุปว่าในสถานศึกษาผู้บริหารและครูควรตระหนักและให้ความสำคัญต่อการพัฒนาจริยธรรมให้กับนักเรียน โดยควรปลูกฝังด้านจริยธรรมเพื่อให้เขาเหล่านั้นเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย และจิตใจ มีความรู้ความสามารถ พร้อมทั้งจะประพฤติปฏิบัติตนในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งพาตนเอง มีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความเคารพต่อกฎหมายบ้านเมือง มีความยุติธรรม มีความเสียสละ มีเหตุผล มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีเมตตากรุณา มีความสามัคคี มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ใฝ่เรียนด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง มีคุณลักษณะคุณธรรมจริยธรรม มีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า รู้จักรักษาส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

อมรา เล็กเริงสินธุ์ (2542 อ้างถึงใน ไชยพร เรื่องแท้, 2556 : 17) กล่าวว่า คุณธรรมจริยธรรมเป็นพื้นฐานที่สำคัญของคนทุกคน คุณธรรมเป็นเรื่องนามธรรมเกี่ยวกับคนดีที่อยู่ภายในจิตใจ คุณธรรมเป็นพฤติกรรมหรือลักษณะการแสดงออกของคนเราจากภายใน เป็นสิ่งดีที่แสดงออกทางกาย วาจา หรือจิตใจ ทั้งคุณธรรมจริยธรรมเป็นคำที่มีความเกี่ยวข้องกันในด้านคุณงามความดี กล่าวคือ จริยธรรมคือ ความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม ทั้งกายและวาจา สมควรที่บุคคลจะประพฤติปฏิบัติเพื่อให้ตนเองและคนในสังคมรอบข้าง มีความสงบสุขสงบ เยือกเย็น จริยธรรมเป็นเรื่องของการฝึกนิสัยที่ดี โดยกระทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ จนเป็นนิสัยผู้มีความประพฤติดีงามอย่างแท้จริง จะต้องเป็นผู้มีความรู้สึกในด้านดีอยู่จนเป็นนิสัย ความประพฤติดีงามอย่างแท้จริงจะต้องเป็นผู้มีความรู้สึกในด้านดี อยู่ตลอดเวลา คือ มีคุณธรรมอยู่ในจิตใจ หรืออาจกล่าวได้ว่าจริยธรรมเป็นเรื่องของการประพฤติ

ปฏิบัติ เป็นพฤติกรรมภายนอก ส่วนคุณธรรมเป็นสภาพความงามความดีภายในจิตใจ ซึ่งทั้งสองส่วนต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน พฤติกรรมของคนที่แสดงออกมาทั้งทางกาย และวาจา นั้น ย่อมเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์และเป็นไปตามความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจ และสติปัญญา การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลจึงต้องพัฒนาทั้ง 3 ด้านควบคู่กันไปคือ การพัฒนาด้านสติปัญญา ด้านจิตใจ และด้านพฤติกรรม

สรุปได้ว่าความสำคัญของคุณธรรมจริยธรรมคือ พื้นฐานที่สำคัญของมนุษย์โดยควรปลูกฝังด้านจริยธรรม เพื่อให้เขาเหล่านั้นเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ มีความรู้ความสามารถ พร้อมทั้งจะประพฤติปฏิบัติตนในการประกอบอาชีพ

ลักษณะของคุณธรรม จริยธรรม

จริยธรรมส่วนใหญ่จะเป็นคำสอนที่เกี่ยวกับศาสนาหรือเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและองค์ประกอบหลายประการมีลักษณะดังนี้

ธนเศรษฐ์ จำปางาม (2542 อ้างถึงใน ไชยพร เรื่องแท้, 2556 : 22-23) ได้แบ่งลักษณะต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม คือ

1. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลมีความรู้ไว้ในสังคมตนนั้น ถือว่าการกระทำชนิดใดดี ควรกระทำ การกระทำใดเลว ควรงดเว้น และรู้ลักษณะ และพฤติกรรมประเภทใดเหมาะสมหรือไม่เหมาะสม มากน้อยเพียงใด ปริมาณความรู้เชิงจริยธรรมขึ้นอยู่กับอายุ ระดับการศึกษา และพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลด้วย

2. ทศนคติเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ ว่าตนชอบ หรือไม่ชอบลักษณะนั้น ๆ เพียงใด ทศนคติเชิงจริยธรรมของบุคคลส่วนมากจะสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมนั้น แต่บุคคลในสถานการณ์ปกติอาจมีทศนคติต่างไปจากค่านิยมของสังคมก็ได้ ทศนคติเชิงจริยธรรมนั้น จะรวมทั้งความรู้และความรู้สึกในเรื่องนั้น ในช่วงเวลาหนึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้

3. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลให้เหตุผลในการเลือกที่จะไม่กระทำ หรือเลือกที่จะกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในสถานการณ์นั้น ๆ เหตุผลดังกล่าวจะช่วยให้ทราบเหตุจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของบุคคล ซึ่งการกระทำบางอย่างอาจขัดกับความรู้สึกของบุคคลส่วนใหญ่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุผลและสถานการณ์เป็นลำดับ

4. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ เช่น การให้ทาน การเสียสละ การช่วยเหลือผู้อื่น เป็นต้น ส่วนพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ซึ่งเกิดขึ้นในสภาพที่บุคคลถูกยั่วยุให้กระทำผิดกฎเกณฑ์ เพื่อประโยชน์ส่วนตน เช่น การโกง การกล่าวเท็จ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่จะไม่เกิดขึ้นในผู้ที่มีจริยธรรมสูง พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นสิ่งที่สังคมให้ความสำคัญ มากกว่าจริยธรรมประเภทอื่น ๆ เพราะการกระทำในทางที่ดี และเลวของบุคคล ย่อมส่งผลโดยตรงต่อความผาสุกและความทุกข์ร้อนของสังคม

รณชัย บุญลือ (2548 อ้างถึงใน ไชยพร เรื่องแท้, 2556 : 23) ได้แบ่งจริยธรรมออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1. ด้านความรู้ ความคิด ได้แก่ ความรู้ เจตคติ และเหตุผลเชิงจริยธรรม โดยสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่อยู่ในตัวของบุคคล ซึ่งไม่สามารถมองเห็น ต้องใช้เครื่องมือวัดว่า บุคคลนั้นมีสิ่งเหล่านั้นมากน้อยเพียงใด

2. ด้านพฤติกรรมหรือการกระทำ เป็นการแสดงพฤติกรรมซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมให้ความสำคัญมากกว่าด้านความรู้ ความคิด เพราะสามารถสังเกตการกระทำเหล่านั้นได้โดยตรง และสามารถบอกได้อย่างมั่นใจว่าบุคคลนั้น มีพฤติกรรมหรือการกระทำเชิงจริยธรรมด้านนั้น ๆ มากน้อยเพียงใด

นภิสี ศรีวัฒนทรัพย์ (2551) ได้สรุปว่าลักษณะทางคุณธรรมจริยธรรมของบุคคล แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ จริยธรรมภายนอก เป็นจริยธรรมของบุคคลที่เกิดจากการตอบสนองสิ่งเร้าภายนอก และจริยธรรมภายใน หมายถึง ความคิดเห็นภายในจิตใจของบุคคล ที่เล็งเห็นความดี ความถูกต้องในการที่จะประพฤติปฏิบัติต่อสังคมนั้น ๆ ซึ่งจริยธรรมภายในนี้ถือว่าเป็นพื้นฐานของจริยธรรมภายนอก นั่นคือ หากคนใดคิดดี ชอบเล็งเห็นความถูกต้อง อยู่ภายในจิตใจแล้ว ย่อมแสดงจริยธรรมภายนอกไปในทางที่ดี

ปราณี ปรียวาทิ (2551) ได้สรุปว่ารูปแบบจริยธรรมที่ควรส่งเสริมให้กับเด็กปฐมวัยคือ ความรับผิดชอบ ความขยันหมั่นเพียร ความมีระเบียบ การรู้จักรอคอย ช่วยเหลือตนเอง ประหยัด ซื่อสัตย์ ช่วยเหลือผู้อื่น และรักษาสິงแวดล้อม

พระมหาเฉลิมพล วิชา (2551) สรุปว่าลักษณะทางจริยธรรมอาจมองในด้านความรู้ ทักษะคติเหตุผล เนื้อหา โครงสร้างศีลธรรม หรือด้านคุณธรรม ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่จะทำให้เกิดความเจริญแก่ตนเองและส่วนรวม ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนมนุษย์ในสังคมเดียวกัน

ณัฐ จันทรหนูหงส์ (2554) ได้สรุปว่าลักษณะของจริยธรรมจะเกี่ยวข้องกับการประพฤติปฏิบัติของตนเอง ที่ตั้งใจกระทำ โดยยึดหลักตามกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม กฎเกณฑ์ทางนิติธรรม และกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ส่วนใหญ่พึงประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสม ได้อย่างเป็นสากล ทฤษฎีคุณธรรมนั้นต้องปฏิบัติได้ กฎเกณฑ์ทั้งหลายต้องปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน โดยไม่มีอุปสรรคต่อมนุษย์ที่สามารถประพฤติปฏิบัติได้ไม่ต้องใช้ความพยายามที่ผิดไปจากปกติทั่วไป

คณะกรรมการโครงการการศึกษาจริยธรรมไทย (อ้างถึงใน ชัยนนท์ นิลพัฒน์, 2555 : 19 -20) ได้สรุปโครงสร้างของคุณลักษณะของจริยธรรมไว้ดังนี้

1. ความรับผิดชอบ หมายถึง ความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะทำการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพันด้วยความพากเพียร และความละเอียดรอบคอบ ยอมรับผลการกระทำในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ทั้งพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

2. ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสม และตรงต่อความเป็นจริง ประพฤติปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมา ทั้งกายวาจาใจต่อตนเองและผู้อื่น

3. ความมีเหตุผล หมายถึง ความสามารถในการใช้ปัญญาในการประพฤติปฏิบัติ รู้จักไตร่ตรอง พิสูจน์ให้ประจักษ์ ไม่หลงงมงาย มีความยับยั้งชั่งใจ โดยไม่ผูกพันกับอารมณ์และความยึดมั่นของตนเองที่มีอยู่เดิม ซึ่งอาจผิดได้

4. ความกตัญญูต่อกตเวทีกตัญญู หมายถึง ความสำนึกในการอุปการคุณหรือบุญคุณที่ผู้อื่นหรือสิ่งอื่นมีต่อเรา กตเวทีกตัญญู หมายถึง การแสดงออกและการตอบแทนบุญคุณ ดังนั้นความกตัญญูต่อกตเวทีกตัญญูจึงหมายถึง ความรู้ บุญคุณ และตอบแทนบุญคุณต่อคนอื่น และสิ่งอื่นที่มีบุญคุณ

5. การรักษาระเบียบวินัย หมายถึง การควบคุมความประพฤติ ปฏิบัติให้ถูกต้องและเหมาะสมกับจรรยาบรรณ ขอบบังคับ ข้อตกลง กฎหมาย และศีลธรรม

6. ความเสียสละ หมายถึง การละความเห็นแก่ตัว การให้ปันแก่คนที่ควร ให้อภัยกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญา รวมทั้งการรู้จักสละตัวอารมณ์ร้ายในตนเองด้วย

7. ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ร่วมมือกันกระทำ กิจการให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน

8. การประหยัด หมายถึง การใช้สิ่งทั้งหลายพอเหมาะพอควร ให้ได้ประโยชน์มากที่สุด ไม่ยอมให้มีส่วนเกินมากนัก รวมทั้งการรู้จักประมาณระวังรู้จักยับยั้งความต้องการให้อยู่ในกรอบ และขอบเขตที่พอเหมาะพอควร

9. ความยุติธรรม หมายถึง การปฏิบัติด้วยความเที่ยงตรง สอดคล้องกับความเป็นจริง และเหตุผลที่พอเหมาะพอควร

10. ความอดุสาหะ หมายถึง ความพยายามอย่างเข้มแข็ง เพื่อให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน

11. ความเมตตา-กรุณาเมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาจะให้ผู้อื่นเป็นสุข กรุณา คือ ความสงสารคิดจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์

หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (อ้างถึงใน อรรถพรณ ฤทธิ์มัน และบังลังก์ โรหิตเสถียร, 2560) กล่าวว่า กระทรวงศึกษาธิการได้เร่งผลักดันและขยายผล นโยบายโรงเรียนคุณธรรมไปยังสถานศึกษาทั่วประเทศ โดยมีสถานศึกษาจำนวนมากนำนโยบาย โรงเรียนคุณธรรมไปสู่การปฏิบัติโดยกรอบแนวคิดที่สำคัญ 5 ด้านคือ

1. ความพอเพียง หมายถึง การดำรงชีวิตด้วยความพอเพียง ประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ รู้จัก ความพอดีพอเหมาะและใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย

2. ความกตัญญู หมายถึง พื้นฐานด้านคุณธรรมของทุกคน และเป็นสัญลักษณ์ของ คนดี เราจึงต้องมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ ซึ่งเปรียบเสมือนพระในบ้าน และกตัญญูต่อครูอาจารย์ ซึ่งเปรียบเสมือนพระที่โรงเรียน

3. ความซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง ความซื่อสัตย์เป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิต เป็นการไม่สร้างภาพ ไม่เล่นละคร หรือสวมหัวโขน แต่คำพูดหรือการกระทำทุกอย่างควรมาจากใจ

4. ความรับผิดชอบ หมายถึง สิ่งสำคัญในการเจริญสัมมาชีพต่อไปในวันข้างหน้า ขอให้ ยึดมั่นกฎกติกาในการทำงาน อย่างเสมอต้นและเสมอปลาย คงเส้นคงวา ในความดีปากตรงกับใจ และอย่าหลงลืมตัว

5. คุณธรรมจริยธรรม หมายถึง การยึดมั่นคุณธรรมจริยธรรม เป็นเรื่องสำคัญ และ ต้องดำรงตนให้เป็นแบบอย่างของสังคม

สรุปได้ว่าลักษณะของจริยธรรมคือ การประพฤติปฏิบัติของตนเองในด้านความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความมีเหตุผล ความกตัญญูต่อบุคคล การรักษาระเบียบวินัย ความเสียสละ ความสามัคคี การประหยัด ความยุติธรรม ความอดุสาหะ และความเมตตากรุณา เพื่อให้เกิดความเจริญแก่ตนเอง และส่วนรวม ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนมนุษย์ในสังคมเดียวกัน

แนวคิดเกี่ยวกับหลักทศ 6

ในอดีตคนเรามักมองกันว่าหน่วยของสังคมที่เล็กที่สุด ได้แก่ ครอบครัว แล้วก็เอาใจใส่ดูแลแต่ครอบครัวของตัวเองให้เจริญก้าวหน้า ไม่เหลียวแลกลุ่มคนที่อยู่รอบข้าง สังคมของเราถึงได้อ่อนแอตลอดมา สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในปัจจุบันนี้เท่านั้น แม้ในสมัยพุทธกาลก็เป็นมาแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสพระธรรมเทศนาเรื่องทศ 6 เอาไว้ในสังคาลสูตรในพรรษาที่ 16 แล้วใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จนกระทั่งครอบครัวไปทั่วแผ่นดินชมพูทวีปในเวลาต่อมา

ทศ 6 คือ หน่วยของสังคมที่เล็กที่สุด สำคัญที่สุด ทรงอานุภาพที่สุด หากบุคคลในแต่ละทศปฏิบัติตนตามหน้าที่ ซึ่งมีอยู่ประจำทศได้สมบูรณ์จริงๆ แล้ว ย่อมสามารถที่จะจุดสังคมส่วนใหญ่ให้เจริญรุ่งเรืองทั้งทางโลก และทางธรรมได้อย่างชนิดฉับพลัน (Thaihealthlife, ม.ป.ป.)

องค์ประกอบของหลักทศ 6

ทศ 6 ของใครก็ประกอบด้วยตัวของคนนั่นเองเป็นแกนกลาง แล้วแวดล้อมด้วยบุคคลอีก 6 กลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มล้วนมีความสัมพันธ์กับตัวของเขาตามฐานะ และหน้าที่ที่แตกต่างกันไป คือ

1. บุตรธิดาทศ แปลว่า ทศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดามารดา คุณพ่อคุณแม่เป็นผู้มีอุปการคุณคนแรกของเรา เพราะท่านก้าวเข้ามารับผิดชอบต่อชีวิตของเราก่อนใครๆ ในโลก และทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นชีวิตเลือดเนื้อ รวมทั้งความเป็นคนเราได้มาจากท่านทั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงจัดให้ท่านทั้งสองมาอยู่ข้างหน้าเป็นทศเบื้องหน้าของเรา

1.1 บุตรธิดาพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา 5 ประการ คือ

1.1.1 ท่านเลี้ยงเราแล้ว เราจักเลี้ยงท่านตอบ

1.1.2 เราจักทำกิจของท่าน

1.1.3 เราจักดำรงวงศ์สกุล

1.1.4 เราจักปฏิบัติตนเป็นทายาท

1.1.5 เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว เราจักทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่านในฐานะบิดามารดา ซึ่งเปรียบเสมือนทศเบื้องหน้า

1.2 มารดาบิดาพึงปฏิบัติต่อบุตร 5 ประการ ดังนี้

1.2.1 ห้ามมิให้บุตรทำความชั่ว

1.2.2 ให้บุตรตั้งอยู่ในความดี

1.2.3 ส่งเสียให้บุตรได้ศึกษาเล่าเรียน

1.2.4 หากคู่ครองให้เมื่อถึงเวลาอันเหมาะสม

1.2.5 มอบมรดกให้แก่บุตรเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสม

2. ทักขินทศ แปลว่า ทศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ ครูบาอาจารย์เป็นบุคคลสำคัญกับชีวิตของเราอีกท่านหนึ่ง เพราะท่านสอนเราตั้งแต่ให้รู้จักการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะให้รู้จักการรักษาตัวให้พ้นจากภัยอันตรายต่างๆ ตลอดจนสอนให้รู้จักการทำงานมาหากิน ท่านจึงเป็นทักขินทศคือ บุคคลที่พวกเราต้องเคารพกราบไหว้บูชา

2.1 ผู้ที่เป็นศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูอาจารย์ 5 ประการ คือ

2.1.1 ลูกต้อนรับแสดงความเคารพ

- 2.1.2 เข้าไปหา
- 2.1.3 ใส่ใจเรียน
- 2.1.4 ปรนนิบัติ
- 2.1.5 เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ
- 2.2 ครูอาจารย์พึงปฏิบัติต่อศิษย์ 5 ประการ ดังนี้
 - 2.2.1 ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี
 - 2.2.2 สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
 - 2.2.3 สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
 - 2.2.4 ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อน
 - 2.2.5 สร้างเครื่องค้ำกันภัยในสารทิศ คือ สอนให้ศิษย์ปฏิบัติได้จริง นำวิชาไปเลี้ยงชีพทำการงานได้

3. ปัจฉิมทิศ แปลว่า ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามิภรรยา ถ้าตรงกลางเป็นผู้ชาย ทิศเบื้องหลังก็เป็นภรรยา ถ้าตรงกลางเป็นผู้หญิงทิศเบื้องหลังก็เป็นสามี แต่ถ้าตรงกลางเป็นเด็ก หรือเป็นผู้ที่ยังไม่ได้แต่งงาน ทิศเบื้องหลังก็ไม่มี ไม่มีก็ไม่ต้องมี อยู่คนเดียวอย่างนี้แหละดีแล้ว

- 3.1 สามิพึงปฏิบัติต่อภรรยา 5 ประการ ดังนี้
 - 3.1.1 ยกย่องสมฐานะภรรยา
 - 3.1.2 ไม่ดูหมิ่น
 - 3.1.3 ไม่นอกใจ
 - 3.1.4 มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้
 - 3.1.5 หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส
- 3.2 ภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามี 5 ประการ ดังนี้
 - 3.2.1 จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
 - 3.2.2 สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
 - 3.2.3 ไม่นอกใจ
 - 3.2.4 รักษาสมบัติที่หามาได้
 - 3.2.5 ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง

4. อุตตรทิศ แปลว่า ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย มิตรสหายที่คบค้าสมาคมกันมาตั้งแต่เด็กจนโตนี่เองที่ เป็นผู้คอยช่วยเหลือให้เราข้ามพ้นอุปสรรค และภัยอันตรายต่าง ๆ ในเวลาเดียวกันก็ยังเป็นกำลังสนับสนุนให้เราสามารถบรรลุความสำเร็จอีกด้วย ทิศเบื้องซ้ายนี้เอาจริง ๆ เข้ากลับกลายเป็นทิศที่ใหญ่ที่สุด เพราะตลอดชีวิตของคนเราต้องเกี่ยวข้องคบหากับผู้คนมากมาย เพราะฉะนั้นใครมีทิศเบื้องซ้ายน้อยก็จะเข้าตำรา “นกไม่มีขนคนไม่มีเพื่อน” บินก็ไม่ขึ้น โตก็ไม่โต เติร์มจะเป็นนกปิ้ง เติร์มจะเป็นนกก่าง กำลังเตรียมตัวตายเสียแล้ว ถ้าใครสำรวจตรวจสอบดูแล้วพบว่า ตัวเองมีเพื่อนน้อย ละก็รีบกลับไปแก้ไขเสียไม่อย่างนั้นเดียวจะเดือดร้อน

- 4.1 ตนเองพึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย 5 ประการ ดังนี้
 - 4.1.1 เผื่อแผ่แบ่งปัน
 - 4.1.2 พุดจามีน้ำใจ

- 4.1.3 ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- 4.1.4 มีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
- 4.1.5 ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน
- 4.2 มิตรสหายพึงปฏิบัติตอบ 5 ประการ ดังนี้
 - 4.2.1 เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาป้องกัน
 - 4.2.2 เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
 - 4.2.3 ในคราวมีภัยเป็นที่พึ่งได้
 - 4.2.4 ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
 - 4.2.5 นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร
- 5. อุปริมทิศ แปลว่า ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ เราชาวพุทธก็มีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจ เพราะท่านเป็นผู้ที่สูงด้วยคุณธรรม อีกทั้งยังเป็นผู้ชี้ทิศ และเป็นแหล่งผลิตศีลธรรมอีกด้วย
 - 5.1 คฤหัสถ์พึงปฏิบัติต่อพระสงฆ์ 5 ประการ ดังนี้
 - 5.1.1 จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา
 - 5.1.2 จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา
 - 5.1.3 จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา
 - 5.1.4 ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
 - 5.1.5 อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4
 - 5.2 พระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อคฤหัสถ์ 6 ประการ ดังนี้
 - 5.2.1 ห้ามปรามจากความชั่ว
 - 5.2.2 ให้ตั้งอยู่ในความดี
 - 5.2.3 อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
 - 5.2.4 ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
 - 5.2.5 ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง
 - 5.2.6 บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสุขความเจริญ
- 6. เภฏฐิมทิศ แปลว่า ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้าง ใครมีลูกน้องมากก็เบาแรงกาย คือไม่ต้องทำงานหนัก ไม่หนักแรงกายจนเกินไป แต่ว่าอาจจะหนักแรงใจบ้างถ้าฝึกเขาไม่เป็น ซึ่งก็โทษใครไม่ได้ นอกจากโทษตัวเองแล้วก็รู้ไว้ด้วยว่าทิศเบื้องล่างนี้เอง ที่คอยเป็นฐาน เป็นกำลัง เป็นที่มาแห่งทรัพย์สินเงินทองสำหรับเอามาใช้เป็นกองเสบียงในการหล่อเลี้ยงชีวิตของเรา และแน่นอนเราจะมีทรัพย์สินมาใช้ในการสร้างบุญสร้างบารมีได้มากน้อยเท่าไร ก็มาจากทิศเบื้องล่างเพราะฉะนั้นอย่าได้มองข้ามทิศเบื้องล่างกันทีเดียว
 - 6.1 นายจ้างพึงปฏิบัติต่อลูกจ้าง 5 ประการ ดังนี้
 - 6.1.1 จัดการงานให้ทำตามกำลังความสามารถ
 - 6.1.2 ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
 - 6.1.3 จัดสวัสดิการดีมีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้
 - 6.1.4 ได้ของแปลก ๆ พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
 - 6.1.5 ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร

6.2 ลูกจ้างพึงปฏิบัติต่อนายจ้าง 5 ประการ ดังนี้

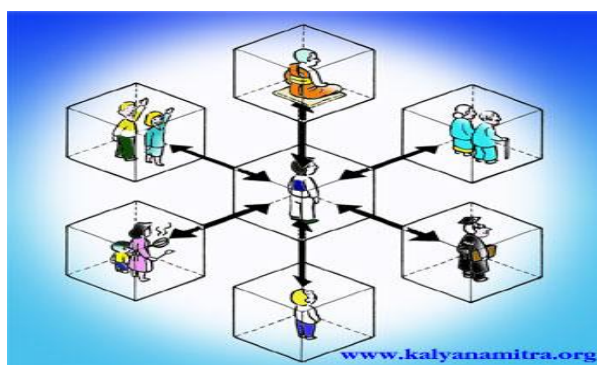
6.2.1 เริ่มทำงานก่อน

6.2.2 เลิกงานทีหลัง

6.2.3 เอาแต่ของที่นายให้

6.2.4 ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น

6.2.5 นำความดีของนายไปเผยแพร่

ภาพที่ 2.1 ทิศทั้ง 6

ที่มา (kalyanamitra.org, 2019)

ความสำคัญของทิศ 6

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำหนดให้พระสงฆ์เป็นทิศเบื้องบน เพื่อเป็นแหล่งผลิตศีลธรรม แล้วป้อนศีลธรรมนั้นให้กับอีก 5 ทิศที่เหลือ โดยเฉพาะ 2 ทิศที่สำคัญ คือ ทิศเบื้องหน้ากับทิศเบื้องขวา เพื่อให้ทิศทั้ง 2 นี้ นำศีลธรรมที่ได้มาป้อนให้กับบุคคลที่อยู่ตรงกลาง ส่วนพระสงฆ์เองเมื่อมีโอกาสท่านก็จะลงมาป้อนศีลธรรมให้กับบุคคลที่อยู่ตรงกลางด้วยตัวของท่านเช่นกัน บ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน จึงเป็นแหล่งปลูกฝังศีลธรรมเบื้องต้นที่สำคัญที่สุดของพวกเราแต่ละคน สำหรับบุคคลในทิศที่เหลือ ไม่ว่าจะเป็นทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องล่างหรือแม้แต่ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวาของเราต่างก็มีบ้าน วัด โรงเรียนของเขาเป็นแหล่งปลูกฝังศีลธรรมให้เช่นกัน เมื่อหน่วยที่เล็กที่สุดของสังคมต่างก็มีแหล่งผลิต และปลูกฝังศีลธรรมให้อย่างนี้เมื่อครบครันใด หมู่บ้านใด ตลอดจนกระทั่งสังคมใดเกิดปัญหาขึ้นมา จึงสามารถแก้ไขปัญหานั้นได้ด้วยตนเองในทันที เพราะฉะนั้นครั้งใดที่ประสบความสำเร็จได้รับชัยชนะ ได้รับโชค ได้รับคำยกย่องสรรเสริญหรือว่าได้รับเกียรติยศอะไรขึ้นมาก็ตาม ถ้าเป็นชาวพุทธที่ได้ฝึกตัวมาดีแล้ว เราจะนึกขอบพระคุณ ไกล่กันไปตามทิศทีเดียว (Thaihealthlife, ม.ป.ป.)

จะเห็นได้ว่าคุณธรรมจริยธรรมเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาคน ปัญหาของสังคมไทยที่ประสบพบเห็นอยู่ทุกวันนี้เกิดจาก “คน” ปัญหาเริ่มต้นที่ “คน” และมีผลกระทบต่อ “คน” การแก้ปัญหาสังคมไทยจึงต้องแก้ด้วย “การพัฒนาคน” เพื่อให้คนมีปัญญา มีความรู้มีคุณธรรมและมีทักษะในการแก้ปัญหาชีวิต ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าเราจะพัฒนาคนอย่างไร เพื่อให้คนมีชีวิตที่ดีงามสามารถใช้ความรู้และแก้ปัญหาได้ สร้างสรรค์ได้ ปฏิบัติต่อเทคโนโลยีอย่างถูกต้อง อยู่ในระบบการแข่งขัน

ทางเศรษฐกิจได้ บริโภคผลผลิตด้วยปัญญา รู้อะไรดี อะไรชั่ว มีทัศนคติทางจริยธรรมที่เหมาะสม ฯลฯ ทั้งหมดนี้เป็นคุณสมบัติของคนที่มีคุณธรรม การจัดการศึกษาจะต้องยึดหลักสำคัญคือ “ให้ความรู้ คู่คุณธรรม” สังคมไทยจึงจะมีสมาชิกของสังคมที่เป็นทั้งคนเก่งและคนดี ดังคำกลอนของ อำไพ สุจริตกุล (2534 : 186) กล่าวไว้ดังนี้

เมื่อความรู้ยอดเยี่ยมสูงเทียมเมฆ
แต่คุณธรรมต่ำเฉกยอดหญ้า
อาจเสกสร้างมิจฉาสารพัน
ด้วยจิตอันไร้อายในโลก
แม้คุณธรรมเยี่ยมถึงเทียมเมฆ
แต่ความรู้ต่ำเฉกเพียงยอดหญ้า
ย่อมเป็นเหยื่อทรชนจนระอา
ด้วยปัญญาอ่อนด้อยน่าน้อยใจ
หากความรู้สูงล้ำคุณธรรมเลิศ
แสนประเสริฐกอปรกิจวินิจฉัย
จะพัฒนาประชากราษฎรทั้งชาติไทย

หลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามแนวพุทธ พุทธศาสนานิยายหลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อกันตามฐานะต่าง ๆ ทางสังคมดุจดั่งทิศทั้ง 6 ที่อยู่รอบตัว โดยมีตัวเราเป็นศูนย์กลาง ทิศทั้ง 6 มีดังนี้ คือ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องบนและทิศเบื้องล่าง หลักความสัมพันธ์ระหว่างกันนี้ เรียกตามหลักธรรมในพุทธศาสนาว่า “ทิศ 6” ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลประเภทต่าง ๆ ที่บุคคลต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วยทางสังคมในฐานะต่าง ๆ เหมือนทิศทั้ง 6 ที่อยู่รอบตัวเรานั้น มีดังนี้ 1) บิดา มารดา มีความสัมพันธ์ต่อบุตรธิดา เป็นเหมือนทิศเบื้องหน้า 2) ภรรยา มีความสัมพันธ์ต่อสามีเป็นเหมือนทิศเบื้องหลัง 3) ครูอาจารย์ มีความสัมพันธ์ต่อลูกศิษย์เป็นเหมือนทิศเบื้องขวา 4) เพื่อน มีความสัมพันธ์ต่อเพื่อนเป็นเหมือนทิศเบื้องซ้าย 5) พระภิกษุสงฆ์หรือผู้นำศาสนามีความสัมพันธ์ต่อฆราวาสเป็นเหมือนทิศเบื้องบน และ 6) ลูกน้อง มีความสัมพันธ์ต่อนายจ้างเป็นเหมือนทิศเบื้องล่าง (อภิญฺวณฺณ โปธิสาน, 25517 : 92) ความสัมพันธ์ของบุคคลทั้ง 6 กลุ่ม และหลักปฏิบัติต่อกันเพื่อชีวิตที่ดีงามมีรายละเอียด ดังนี้

1. หลักการเป็นบิดามารดาและบุตรธิดาที่ดี

บิดามารดา เป็นผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องหน้าหรือปุรัตติมทิศ ได้แก่ ทิศตะวันออก เพราะเป็นผู้มีอุปการะของบุตรธิดามาก่อน ย่อมมีหน้าที่ในการสงเคราะห์บุตรธิดาให้ตั้งงามและในสถานะที่ท่านเป็นผู้เลี้ยงดูและเมตตากรุณาต่อบุตรธิดามาก่อน บุตรธิดาที่ดีจึงต้องแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดา โดยที่บุคคลทั้ง 2 สถานะนั้นจะต้องปฏิบัติต่อกันจากหลักปฏิบัตินี้ มีคำอธิบายที่เป็นแนวทางสำหรับการนำไปปฏิบัติในชีวิต ตามสถานะหรือบทบาทของตนและมีหลักที่ส่งเสริมการเป็นบิดามารดาและบุตรธิดาที่ดี ดังต่อไปนี้

1.1 การเป็นบิดามารดาที่ดี บิดามารดาหรือพ่อแม่ได้ชื่อว่า เป็นพรหม เป็นครูคนแรก เป็นบุคคลที่ควรเคารพบูชาหรือเป็นพระอรหันต์ของลูก การดำเนินชีวิตที่ดีงามตามฐานะของบิดามารดา นอกจากการเป็นผู้ให้กำเนิด เลี้ยงดูและดูแลให้บุตรธิดามีความเจริญเติบโตสมบูรณ์ ทางด้าน

ร่างกายแล้ว โดยสาระสำคัญยังจะต้องสั่งสอนและส่งเสริมให้บุตรธิดาประสบความสำเร็จในชีวิตด้วย ผู้เป็นบิดามารดาจึงถือเป็นบุคคลสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นฐานรากสำคัญในการสร้างคนให้เป็นคนดีของสังคม ด้วยเหตุนี้จึงจะต้องตระหนักในหน้าที่ของตนโดยอนุเคราะห์บุตรธิดา ดังนี้ (เดือน คำดี, 2534 : 165) 1) การห้ามปรามจากความชั่ว บิดามารดาจะต้องไม่เพิกเฉยต่อการคิด พุดและกระทำที่ไม่ดีของลูก ต้องเอาใจใส่ดูแลการคิด พุดและกระทำของลูกอย่างใกล้ชิด เพื่อสั่งสอนไม่ให้ลูกกระทำในสิ่งที่ผิดต่าง ๆ เพราะธรรมชาติของคนเรา เมื่อกระทำผิดในสิ่งใด หากไม่มีใครห้ามปรามก็อาจจะกระทำจนเคยชินและติดเป็นนิสัยที่ไม่ดีได้ 2) การสอนให้ตั้งอยู่ในความดี หมายถึง การพยายามสอนแนวทางที่ดีงามให้แก่ ลูก ชี้ทางลูก ปลูกความดีอย่างต่อเนื่อง เพื่อบ่มเพาะให้ลูกเป็นคนดี คือ มีจิตใจดี คิดดี พุดดีและทำดี ตามหลักคุณธรรมจริยธรรมและหลักปฏิบัติที่ดีงามต่าง ๆ 3) การส่งเสริมให้ศึกษา ศิลปวิทยา คือ ส่งเสริมให้ได้ศึกษาเล่าเรียนตามลำดับขั้น รวมทั้งส่งเสริมทักษะต่าง ๆ ที่ลูกสนใจ หากเป็นไปได้ในทางที่ดีงามก็ไม่ควรปิดกั้น เว้นไว้แต่เป็นสิ่งที่ ได้พิจารณาโดยแยบคายแล้วว่าไม่ควร เพราะไม่ดี ไม่ปลอดภัยหรือไม่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง การส่งเสริมนั้นอาจทำได้ทั้งด้านทุนทรัพย์ โอกาส กำลังใจและคำแนะนำในคราวที่ลูกประสบปัญหาต่าง ๆ ในด้านการศึกษาเล่าเรียน 4) การหา คู่ครองที่สมควรให้บิดามารดาทุกคนย่อมหวังให้ลูกมีชีวิตที่มีความสุข หากจะมีครอบครัวหรือมีคู่ครอง ก็ย่อมมุ่งหมายให้ลูกมีคู่ครองที่ดีและเหมาะสม จึงจะต้องคอยสอดส่องดูแล รวมทั้งส่งเสริมให้ลูกมีคู่ครองที่ดี แม้ในยุคปัจจุบันเมื่อโครงสร้างทางสังคมเปลี่ยนไป จากดั้งเดิมช่องว่างภายในครอบครัว มีมากขึ้นจนยากที่จะจัดการดูแลในเรื่องคู่ครองให้ลูกได้ แต่บิดา มารดาก็จำเป็นต้องสั่งสอนให้ลูกมีหลักคิดในการเลือกคู่ครอง รวมทั้งปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างการครองคู่ที่ดีให้เห็น เพื่อลูกจะได้ตัดสินใจเลือกคู่ครองที่ดีได้ 5) การมอบสมบัติให้ในโอกาสอันสมควร เมื่อถึงเวลาอันเหมาะสม คือ เวลาที่ลูกมีครอบครัวแล้ว เริ่มต้นที่จะสร้างหลักฐานความมั่นคงให้ครอบครัว เป็นช่วงเวลาที่ยุติ บิดามารดาควรจัดแจง แบ่งปันทรัพย์สินสมบัติเท่าที่มีเพื่อส่งเสริมให้ลูกสามารถตั้งตัวได้เพื่อจะได้สร้างฐานะ ให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้นได้ด้วยตนเอง เพราะจะปล่อยให้ลูกพึ่งพาแต่ลำพังบิดามารดาตลอดไปนั้น ย่อมเป็นการไม่สมควร

โดยสรุปสาระสำคัญของการเป็นบิดามารดาที่ดี คือ ต้องตระหนักในฐานะที่สำคัญ คือ การเป็นพรหม เป็นครู เป็นพระอรหันต์ของลูกและพยายามทำหน้าที่สั่งสอนความดีงาม และส่งเสริมความก้าวหน้าให้แก่ลูกทั้งในด้านการศึกษาเล่าเรียน และด้านการมีชีวิตรอบครัวในอนาคตด้วย

1.2 การเป็นบุตรธิดาที่ดี บุตรธิดาในฐานะที่บิดามารดาให้กำเนิดมา จะต้องตระหนักในพระคุณอันยิ่งใหญ่และมีความกตัญญูทเวที่เป็นคุณธรรมจริยธรรมสำคัญสำหรับตน อีกทั้งยังต้องแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูทเวที่มีด้วยการปฏิบัติหน้าที่ของตนที่พึงปฏิบัติต่อบิดา มารดา ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2555 : 10) 1) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว ต้องเลี้ยงท่านตอบแทน คือ การดูแลเอาใจใส่ เลี้ยงดูบิดา มารดาให้มีความสุขกายสุขใจเป็นการตอบแทนที่ท่านได้เลี้ยงดูมา ด้านร่างกายอาจทำได้ด้วยการหาปัจจัย 4 บำรุงดูแลท่าน ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคต่าง ๆ รวมทั้งปัจจัยอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม ในขณะที่เดียวกันลูกจะต้องบำรุงดูแลท่านด้านจิตใจคู่กันไปด้วย โดยการเชื่อ ฟังคำสั่งสอน ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ปฏิบัติตนเป็นคนดี ไม่ทำให้น่าทอนทุกขใจ เรียกว่า ดูแลท่านทั้งกาย และใจอย่างแท้จริง 2) ทำกิจธุระของท่าน คือ การช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ เป็นการแบ่งเบาภาระที่ทำให้ท่านหนักและเหนื่อย ไม่เพิกเฉยต่อสิ่งที่เป็นกิจธุระของ

ท่านแม้ท่านจะไม่ร้องขอให้ช่วยเหลือก็ควรเอาใจใส่ ด้วยความตระหนักว่ากิจการงานของท่านนี้แหละที่มีส่วนส่งเสริมชีวิตของเราให้เจริญเติบโต และมีความก้าวหน้าจนบัดนี้ แม้ในยามที่มีครอบครัวแล้วก็ไม่ควรทอดธุระหรือปล่อยปละละเลยให้ท่านต้องลำบาก ควรเข้าไปช่วยเหลือกิจการงานของท่านตามสมควร 3) ดำรงรักษาวงศ์สกุล ให้คงอยู่และไม่เสื่อมเสียหาย คำว่า “วงศ์สกุล” นั้น หมายถึงเชื้อสายที่สืบทอดมาจนเป็นตระกูลมีเครือญาติที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสายโลหิต การเป็นลูกที่ดีจะต้องรักษาวงศ์สกุลให้ดำรงอยู่และไม่เสียหาย กล่าวคือ ต้องไม่ทำลายชื่อเสียงที่ดั่งงามของวงศ์สกุล รวมทั้งเอาใจใส่เครือญาติวงศ์วาน สร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันไว้เสมอ บิดามารดาทุกท่านย่อมมีความต้องการให้วงศ์ตระกูลมีความมั่นคง คนในตระกูลเจริญก้าวหน้า เพราะฉะนั้นบุตรธิดาที่ดีจะต้องปฏิบัติตนให้เป็นไปตามความมุ่งหมายนั้นจึงจะดีงาม 4) ปฏิบัติตนเป็นคนดี เป็นผู้สมควรรับมรดก การเป็นคนดี คือ การดำรงตนอยู่ในหลักคุณธรรมจริยธรรมต่าง ๆ ซึ่งโดยสาระสำคัญ ได้แก่ มีจิตใจดีงามและแสดงออกในทางที่ดี คือ คิดดี พูดดี และทำดี เพื่อให้เป็นที่วางใจได้ว่าจะไม่ทำให้วงศ์ตระกูลเสียหายและเป็นผู้เหมาะสมที่จะรับมรดกที่บิดามารดาให้ในโอกาสอันสมควร ซึ่งมรดกที่ว่านั้น บางอย่างอาจเป็นสิ่งที่บิดามารดารักษามายาวนานสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ หากปฏิบัติตนไม่เหมาะสมก็อาจจะทำให้บิดามารดาลำบากใจ กังวลใจหรือมีความทุกข์ใจเมื่อคราวจะให้ทรัพย์สินมรดกต่าง ๆ หรือให้ไปแล้วก็อาจจะทุกข์ใจตามมาได้ การปฏิบัติตนเป็นคนดีจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับบุตรธิดาทุกคน 5) เมื่อท่านล่วงลับ ทำบุญอุทิศให้ หมายถึง เมื่อบิดามารดาอายุขันธ์ไปแล้ว บุตร ธิดาที่ดีจะต้องพยายามระลึกถึงท่านอยู่เสมอ หมั่นปรารภถึงท่านแล้วทำบุญอุทิศให้ประดุจดั่งว่าท่านยังอยู่เบื้องหน้าหรือใกล้เรา ซึ่งโดยหลักการทำบุญนั้นมีหลายวิธี สามารถทำได้ทั้งในรูปแบบพิธีการในโอกาสต่าง ๆ เช่น การทำบุญเลี้ยงพระ การทำบุญถวายสังฆทาน และการทำบุญตักบาตร เป็นต้น เรียกว่า “บุญพิธี” และการทำบุญด้วยการปฏิบัติดีในชีวิตประจำวัน คิดดี พูดดี ทำดี รักษาศีล สวดมนต์ เจริญจิตภาวนา และช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่างๆ เรียกว่า “บุญกรรม” เมื่อทำบุญแล้ว ก็หมั่นจิตใจที่ตั้งมั่น แผ่ผลบุญนั้นให้แก่บิดามารดาผู้ล่วงลับ ซึ่งตามหลักพุทธศาสนา หากท่านได้อัตภาพเกิดในภพภูมิที่สามารถรับส่วนบุญหรืออนุโมทนาส่วนบุญได้ ท่านก็จะได้เสวยผลแห่งบุญนั้นหนุนนำ ให้มีอัตภาพที่ดียิ่งขึ้นและส่งผลให้พ้นพวงแห่งวิบากกรรมที่เป็นทุกข์ได้ในที่สุด โดยสรุปสาระสำคัญของการเป็นบุตรธิดาที่ดี คือ ต้องมีความกตัญญูกตเวที ระลึกถึงพระคุณของบิดามารดาและทำหน้าที่ลูกที่ดีตอบแทน โดยการเลี้ยงดูท่าน ช่วยกิจการงานของท่าน ดำรงรักษาวงศ์สกุล ปฏิบัติตนเป็นคนดีให้เหมาะสมที่จะรับมรดก และทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว

1.3 หลักจริยธรรมเพื่อส่งเสริมการเป็นบิดามารดาและบุตรธิดาที่ดี ในฐานะที่บิดามารดาเป็นพรหมของบุตรธิดา จึงขอนำหลักพรหมวิหาร 4 มาเป็นเครื่องส่งเสริมความเป็นบิดามารดา และในฐานะที่ลูกจะต้องปฏิบัติตนเป็นคนดี จึงนำหลักอบายมุข 6 ซึ่งหมายถึง การหลีกเลี่ยงความประพฤติที่เป็นช่องทางของความเสื่อมความพินาศ มาเป็นแนวทางส่งเสริมความเป็นคนดีของบุตรธิดา ดังนี้

- 1) พรหมวิหาร 4 เพื่อส่งเสริมความเป็นบิดามารดาที่ดี บิดามารดาถือว่าเป็น บุคคลสำคัญในบ้านหรือเป็นพ่อบ้านแม่เรือน โดยมีบุตรธิดาหรือลูกเป็นผู้อยู่ภายใต้การปกครอง บิดา มารดาที่ดีนั้นควรมีธรรม 4 ประการประจำใจ เรียกว่า “พรหมวิหาร 4” หมายถึง ธรรมของผู้ประเสริฐ หรือผู้ใหญ่ ประกอบด้วย
 - (1) เมตตา คือ ความรักใคร่ ปรารถนาดี หวังให้ลูกมีความสุขในทุกเมื่อ อาการที่แสดงออกของเมตตา คือ ยิ้มแย้มแจ่มใส พูด คิดด้วยความรัก
 - (2) กรุณา คือ ความสงสาร ปรารถนาให้ลูกพ้นจากความทุกข์

ความเดือดร้อนที่ประสบอาการที่แสดงออกถึงความกรุณา คือ นิ่งอยู่ไม่ได้ ขวนขวายที่จะช่วยเหลือเสมอ ในคราวที่ลูกประสบทุกข์หรือปัญหาต่าง ๆ (3) มูทิตา คือ ความพลอยยินดี มีน้ำใจร่วมยินดี ร่วมชื่นชม ความดี ความสำเร็จ ความก้าวหน้าหรือเกียรติยศอื่น ๆ ที่ลูกได้รับอาการที่แสดงออก คือ การร่วม แสดงความยินดีในโอกาสต่าง ๆ ไม่มีจิตอิจฉาริษยาและไม่เฉยเมยในความดีนั้น ๆ (4) อุเบกขา คือ วางตนเป็นกลาง เทียงธรรม ไม่เข้าข้างแต่ฝ่ายตน ไม่เอาแต่ใจตน มีความยุติธรรมกับลูก พิจารณาสั่ง ต่าง ๆ อย่างรอบคอบ หากลูกทำดีก็ร่วมยินดี หากลูกทำผิดก็ต้องทำหน้าที่ว่ากล่าว ตักเตือน ห้ามปราม ยามลูกเติบโตหรือมีครอบครัวแล้ว บางสิ่งที่ควรให้ลูกทำเองได้ก็ไม่ต้องไปก้าวก่ายลูก เป็นต้น หากบิดามารดามีธรรม 4 ประการนี้ ย่อมทำให้ครอบครัวมีความอบอุ่น เพราะมีแต่บรรยากาศ แห่งความรัก ความปรารถนาดี การให้อภัย การช่วยเหลือ การร่วมแสดงความยินดี ชื่นชมยามได้ดี และมีความเที่ยงธรรมเป็นที่ตั้ง ลูกที่เกิดมาในครอบครัวเช่นนี้ย่อมมีโอกาสที่จะเป็นคนชั่วในอนาคตน้อย เพราะธรรมทั้ง 4 นี้เป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจลูกให้รักบิดามารดา รักครอบครัวนั่นเอง 2) อบายมุข 6 เพื่อส่งเสริมความเป็นคนดีของบุตรธิดา การปฏิบัติตนเป็นคนดีของบุตรธิดาแม้จะเริ่มต้นในครอบครัว หรือการปฏิบัติต่อบิดามารดา แต่ก็ส่งผลถึงสังคมโดยรวมด้วย เพราะครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐาน ที่สำคัญที่สุด บุตรธิดาที่ดีจึงต้องตระหนักในการปฏิบัติพัฒนาตน ให้เป็นคนดีอย่างแท้จริง เพื่อเป็น การตอบแทนคุณบิดามารดา และเตรียมความพร้อมของตน เพื่อเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพของ สังคมต่อไป หลักการปฏิบัติตนเป็นคนดีนั้น อาจทำได้หลายวิธี แต่ในที่นี้ได้นำหลักอบายมุข 6 คือ หลีกเว้นจากเหตุแห่งความเสื่อมพินาศย่อยยับแห่งโภคทรัพย์ 6 ประการ คือ ไม่เสพติดสุราและของ มินเมา ไม่เอาแต่เที่ยวไม่รู้เวลา ไม่จ้องหาแต่รายการบันเทิง ไม่หลงไปหาการพนัน ไม่พัวพันมั่วสุม มิตรชั่วและไม่มั่วจมอยู่ในความเกียจคร้านการงาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555 : 6) อบายมุขทั้งหกประการนี้ควรหลีกหนีให้ไกลไม่ควรนำชีวิตเข้าไปข้องแวะ เพราะมีแต่จะนำชีวิตไปสู่ ความย่อยยับเสียหาย

2. หลักการเป็นครูอาจารย์และศิษย์ที่ดี

ครูอาจารย์ เป็นผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องขวาหรือทักษิณทิศ ได้แก่ ทิศใต้ เพราะ เป็นผู้ควรเคารพบูชาของศิษย์ ย่อมมีหน้าที่ที่ต้องอบรมสั่งสอนศิษย์ให้มีความรู้คู่คุณธรรมและในฐานะ ที่ศิษย์ได้รับความรู้และการบ่มเพาะความดีจากท่าน ศิษย์ที่ดีก็ต้องแสดงความกตัญญูกตเวทิตต่อบุคครู อาจารย์เช่นกัน โดยที่บุคคลทั้ง 2 สถานะนั้น จะต้องปฏิบัติต่อกันในชีวิตตามสถานะ หรือบทบาทของ ตนและมีหลักที่ส่งเสริมความสำเร็จทางการศึกษาซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคลทั้ง 2 สถานะ ดังต่อไปนี้

2.1 การเป็นครูอาจารย์ที่ดี ครูอาจารย์ ได้ชื่อว่าเป็น “พ่อแม่คนที่สองของศิษย์” และเป็น “แม่พิมพ์ของชาติ” บทบาทหน้าที่ของครูอาจารย์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคน ที่เป็นอนาคตของชาติ ครูอาจารย์ที่ดีจึงต้องตระหนักถึงความสำคัญของสถานะของตนและปฏิบัติ หน้าที่ตามหลักปฏิบัติ ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555 : 11) 1) แนะนำอบรมสั่งสอน ศิษย์ให้เป็นคนดี การเป็นคนดี คือ มีคุณธรรมจริยธรรม เป็นเป้าหมายสำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษา ดังเช่นที่กำหนดเป็นมาตรฐานผลการเรียนรู้ 5 ด้าน ตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา โดยด้านแรกนั้น ได้แก่ ด้านคุณธรรมจริยธรรม ครูอาจารย์ที่ดีจะต้องตระหนักในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมเป็นสำคัญ โดยการอบรมสั่งสอนโดยตรงและการเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ศิษย์ ซึ่งถือเป็น

การสอนโดยอ้อมด้วย 2) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ครูอาจารย์จะต้องพยายามสร้างความแจ่มแจ้ง ในความรู้ต่าง ๆ ที่สอนให้แก่ศิษย์อย่างจริงจัง รวมทั้งต้องพัฒนาศักยภาพการสอนของตนเองอยู่เสมอ เพื่อให้สามารถอธิบายขยายความหรือสร้างความเข้าใจหลักวิชาหรือทฤษฎีต่างๆ ในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ให้ศิษย์ มีความรู้ที่ถูกต้องชัดเจน โดยปัจจุบันนั้นแนวคิดการจัดการเรียนรู้เพื่อให้บรรลุผลด้านการจัดการเรียนการสอนที่สำคัญ ได้แก่ การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นต้น 3) สอนศิลปวิทยาโดยไม่ปิดบังอำพราง คือ จะต้องถ่ายทอดความรู้แก่ศิษย์อย่างเต็มเนื้อหา พร้อมทั้งจะให้ความรู้ทุกเรื่องที่อยู่และศิษย์ต้องการรู้ โดยไม่ถือตนว่าครูต้องรู้มากกว่าศิษย์ หรือปิดบังความรู้ด้วยเจตนาต่าง ๆ เปิดโอกาสให้สอบถามความรู้ได้เสมอ เพื่อให้ศิษย์มีความรู้อย่างเต็มศักยภาพที่จะเรียนรู้ 4) ส่งเสริม ยกย่องความดีความสามารถของศิษย์ให้ปรากฏ คือ ครูอาจารย์ที่ดี จะต้องหมั่นส่งเสริม กำลังใจ และแบบอย่างที่ดีให้แก่บรรดาศิษย์ โดยการชื่นชมยกย่องศิษย์ที่มีคุณธรรมจริยธรรมและมีความรู้ ความสามารถที่อยู่เสมอ อาจจะช่วยวาจาหรือด้วยการให้รางวัลแห่งความดีตามความเหมาะสมแก่โอกาส 5) สอนฝึกศิษย์ให้สามารถใช้วิชาความรู้ไปเลี้ยงชีพได้จริง คือ การส่งเสริม การนำความรู้สู่การปฏิบัติ เพื่อให้มีประสบการณ์ แม้จะมีความผิดพลาดอยู่บ้าง แต่คือการฝึกหรือ การเรียนรู้ หากได้มีโอกาสแก้ปัญหาในขั้นตอนของการฝึกปฏิบัติต่าง ๆ ศิษย์ก็จะมีประสบการณ์และสามารถนำประสบการณ์นั้นไปใช้จริงในการเลี้ยงชีพได้อย่างเหมาะสม เพราะฉะนั้นครูอาจารย์ที่ดี จะต้องไม่เพียงแต่บอกความรู้ในห้องเรียนเท่านั้น แต่ต้องส่งเสริมการฝึกทักษะต่าง ๆ และเปิดโอกาส ให้ศิษย์พัฒนาทักษะต่าง ๆ อยู่เสมอ

2.2 การเป็นศิษย์ที่ดี คำว่า “ศิษย์” หมายถึง ผู้ศึกษาวิชาความรู้จากครูหรืออาจารย์ หรือผู้อยู่ในความคุ้มครองดูแลของอาจารย์ โดยปริยายหมายถึงผู้ที่ศึกษาหาความรู้จากตำราของผู้ใด ผู้หนึ่งแล้วนับถือผู้นั้นเป็นเสมือนครูอาจารย์ของตนด้วย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 1103) การเป็น ศิษย์ที่ดีนั้น โดยเบื้องต้นต้องมีความกตัญญูต่องานต่อครูอาจารย์และต้องแสดงออกด้วยการปฏิบัติ หน้าที่ตามบทบาท ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2555 : 11) 1) ลูกขึ้นตอนรับแสดงความเคารพ การลูกขึ้นตอนรับ เรียกว่า “อุฏฐานะ” เป็นการแสดงความเคารพอย่างหนึ่งตามหลัก มารยาทที่ดีงาม เช่น เมื่อครูอาจารย์เดินเข้าห้องเรียน เข้ามาหาหรือเดินผ่านมา ศิษย์ที่จะต้องลุกขึ้น ตอนรับเสมอ เป็นการให้เกียรติและแสดงสัมมาคารวะ และแสดงออกถึงความเป็นศิษย์ที่ดีในเบื้องต้น 2) เข้าไปหา เพื่อคอยรับใช้ ปรีกษา ซักถาม รับคำแนะนำ เป็นต้น การเป็นศิษย์นั้นย่อมหมายถึง บุคคลใกล้ชิดที่สามารถเข้าไปหาครูอาจารย์ได้เสมอ เพื่อคอยช่วยแบ่งเบาภาระงานของครูอาจารย์ ที่ควรช่วยเหลือได้ และการเข้าหาเพื่อปรึกษาหารือ สอบถามข้อสงสัย ได้รับความรู้ เพิ่มเติมตามโอกาส อันควร ศิษย์ที่มีครูอาจารย์คอยเป็นกัลยาณมิตร ให้คำปรึกษาความรู้และชี้แนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ให้อยู่เสมอย่อมมีแต่ความก้าวหน้าผาสุก 3) ฟังคำสอนด้วยดี คือ ศิษย์ที่ดีต้องตั้งใจฟัง ตั้งใจเรียนรู้ และใช้ปัญญา พิจารณาคำสอนต่าง ๆ ของครูอาจารย์อย่างตั้งใจ พยายามเรียนรู้ให้บรรลุผลความมุ่งหมาย ที่ครูอาจารย์วางไว้ การตั้งใจฟังหรือเรียนรู้ด้วยดีนั้น นอกจากจะเป็นการเคารพและแสดงความกตัญญู กตเวทิต่อครู อาจารย์แล้ว ยังเป็นช่องทางให้เกิดปัญญาแก่ศิษย์ได้ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “สุสสุสัง ลกเตปัญญัง คือ ฟังด้วยดีย่อมมีปัญญา” นั่นเอง 4) ประณินบัติ ช่วยบริการ คือ การที่ศิษย์ทำหน้าที่ บำรุงดูแล ประณินบัติให้ครู อาจารย์มีความสุข อำนวยความสะดวกต่าง ๆ เท่าที่สมควรให้ ช่วยบริการ จัดทำจัดหาสิ่งที่ครูอาจารย์ ต้องการตามสมควร เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิต่ออีกทางหนึ่งด้วย

5) ให้ความเคารพ เชื่อฟัง ไม่เกียจคร้าน โดยปกติผู้ที่ประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนนั้น ต้องมีความเคารพครูอาจารย์ ซึ่งเป็นมงคลชีวิตประการหนึ่งในมงคล 38 ประการทางพุทธศาสนา อีกทั้งจะต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนและไม่เกียจคร้านในการศึกษาเล่าเรียนทั้งการอ่านเขียน การทำงาน มอบหมายต่าง ๆ เพราะความสำเร็จต่าง ๆ นั้นย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้เพียงเพราะคิดหรือนึกฝันเอา แต่ต้องพยายามมุ่งมั่น ขยันเล่าเรียนอย่างเต็มที่จึงจะได้ชื่อว่าเป็นศิษย์ที่ดีและประสบความสำเร็จได้

2.3 หลักจริยธรรมเพื่อส่งเสริมความสำเร็จทางการศึกษา เป้าหมายสำคัญของการศึกษานั้น ได้แก่ ปัญญา เพราะปัญญาเป็นทั้งความรู้ในสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง และเป็นทั้งทักษะในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต การศึกษาให้ประสบความสำเร็จ คือ บรรลุผลสูงสุดของการศึกษา ได้แก่ มีปัญญานั้น ผู้มีปัญญาและดำเนินชีวิตด้วยปัญญานั้นในทางพุทธศาสนา เรียกว่า “บัณฑิต” ซึ่งการจะเป็นบัณฑิตผู้มีปัญญาได้ต้องอาศัยหลักการปฏิบัติเพื่อความเจริญแห่ง ปัญญา 4 ประการ เรียกว่า “วุฒิ 4” ได้แก่ (พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต), 2535 : 66) 1) การเสวนาผู้รู้ (สัปปุริสสังเสวะ) คือ การคบหา เข้าใกล้ ใฝ่สนทนากับผู้รู้ นักปราชญ์สัตบุรุษหรือบุคคลผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบด้วยกาย วาจาและใจ เสาะหาบุคคลเช่นนั้นมาเป็นมิตร ซึ่งจะสามารถปรึกษา สอบถาม ความรู้ต่างๆ ได้เสมอในคราวที่ต้องการ 2) การสดับคำสอน (สัทธัมมัสสวนะ) คือ การสดับรับฟัง ศึกษาเล่าเรียน รับความรู้ของท่านผู้รู้นั้น พยายามสนใจใฝ่รู้ในสิ่งที่ควรศึกษาเรียนรู้ตามสมควรแก่โอกาส 3) การคิดอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการะ) คือ การคิดอย่างละเอียดถี่ถ้วน ไตร่ตรองด้วยเหตุผล ในสิ่งที่รับรู้หรือเรียนรู้มาอย่างรอบคอบ 4) การปฏิบัติอย่างเหมาะสม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ) คือ การนำความรู้ที่ได้รับ และผ่านการคิดพิจารณาโดยแยบคาย แล้วไปสู่การปฏิบัติตามให้เหมาะสมกับ บริบทของตัวเอง โดยอยู่บนฐานของหลักธรรมหรือหลักการที่ถูกต้องดีงามหรือการปฏิบัติงาน ให้สอดคล้องกับเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ของงานนั้นๆ หลักทั้ง 4 ประการนี้ อาจจำแนกเป็นปัจจัย ความเจริญทางปัญญาได้ 2 ประการ ได้แก่ ปัจจัยภายนอก คือ ข้อที่ 1 และ 2 ส่วนปัจจัยภายใน คือ ข้อที่ 3 และ 4 นั้นเอง

3. หลักการเป็นสามีและภรรยาที่ดี

สามีและภรรยา ในฐานะเป็นคู่ชีวิตกัน ต่างฝ่ายจึงเป็นผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องหลัง หรือปัจฉิมทิศ จะต้องทำหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติและแสดงความเกื้อกูลสงเคราะห์ระหว่างกันด้วยดี โดยที่ บุคคลทั้ง 2 สถานะนั้นจะต้องปฏิบัติต่อกันตามสถานะหรือบทบาทของทั้ง 2 ฝ่ายและมีหลักจริยธรรม เพื่อส่งเสริมความสำเร็จด้านการครองเรือน หรือการมีชีวิตคู่ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของความสัมพันธ์ ระหว่างบุคคลทั้ง 2 สถานะ ดังต่อไปนี้

3.1 การเป็นสามีที่ดี สังคมไทยเป็นสังคมที่ยกย่องผู้ชายให้เป็นผู้นำครอบครัว เมื่อแต่งงานแล้ว ผู้เป็นสามีจึงจะต้องตระหนักในฐานะของตน สามีที่ดีจะต้องมีความพร้อมในการเป็น ผู้นำครอบครัวและมีความตั้งใจในการสร้างหลักฐานความมั่นคงให้ครอบครัวอย่างจริงจัง ที่สำคัญต้อง ปฏิบัติตนเป็นสามีที่ดีของภรรยา โดยมีบทบาทหน้าที่สำคัญ ดังนี้ (อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน, 2557 : 93) 1) ยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยาของตนอย่างออกหน้าออกตา คือ สามีที่ดีจะต้องชื่นชมในความดี ความงามของภรรยาตน พึงพอใจในตัวภรรยาแล้วยกย่องให้เกียรติภรรยาอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ให้สมกับที่ตัดสินใจเลือกภรรยามาเป็นคู่ชีวิตของตน 2) ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามด้วยการว่ากล่าว ตำหนิ ทำร้ายเบียดเบียน คือ นอกจากการยกย่องแล้ว จะต้องไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามด้วย แม้ว่าโดยปกติของ

คนเราย่อมมีบางอย่างที่อาจเป็นข้อบกพร่องในตัวกันทุกคน แต่เมื่ออยู่ในฐานะสามีจะต้องไม่นำข้อบกพร่องของภรรยามาดูหมิ่น โดยการมองให้เห็นเป็นเรื่องธรรมดาที่คนเราย่อมมีข้อบกพร่องหรือสิ่งที่ไม่น่าพึงพอใจของเราได้เสมอ พยายามมองในแง่ดี พุดถึงในสิ่งที่น่าชื่นชม เพื่อส่งเสริมความดีมากกว่าที่จะตอกย้ำ ในสิ่งที่ไม่ดี 3) ซื่อสัตย์ไม่ประพฤตินอกใจ คือ การมีสัจจะ จริ่งใจต่อภรรยาของตน สำรวม ระวังในเรื่องความรักความใคร่หรือความผูกพันกับผู้หญิงอื่นไม่ให้นำไปสู่ความรักจนเป็นความนอกใจ เพราะนอกจากจะเป็นการผิดหลักธรรมแล้ว ยังเป็นการก่อรอยร้าวให้เกิดในครอบครัว สร้างความทุกข์ใจให้ภรรยาของตนและนำไปสู่ปัญหาอื่นๆ ตามมาได้ เช่น ปัญหาการทะเลาะวิวาท และการหย่าร้าง เป็นต้น 4) มอบความเป็นใหญ่ในครัวเรือนให้ในฐานะเป็นแม่บ้าน คือ สามีจะต้องถือว่าภรรยาเป็นผู้มีสิทธิ์สำคัญในการจัดการกิจการต่างๆ ภายในบ้าน ในฐานะเป็นแม่บ้านแม่เรือน เป็นการให้เกียรติผู้อยู่เบื้องหลังในโอกาสและความสำเร็จต่างๆ ของตน ภรรยาจึงเป็นบุคคลสำคัญที่จะต้องไว้วางใจให้เป็นใหญ่ในบ้าน 5) ให้เครื่องแต่งตัวและของขวัญในโอกาสสำคัญต่าง ๆ โดยปกติของความ เป็นสตรีเพศย่อมมีความรักสวยรักงามเป็นธรรมดา สามีที่ดีจะต้องไม่เพิกเฉยหรือละเลยในการจัดหาหรือเอื้อเฟื้อในเรื่องเครื่องแต่งตัว เครื่องประดับ เครื่องสำอางต่าง ๆ ตามโอกาสที่สมควร และมีความเหมาะสมแก่ฐานะ เพราะถือว่าเป็นการให้ในสิ่งที่ภรรยาต้องการหรือเป็นการแสดง “น้ำใจ” ซึ่งจะสามารช่วยส่งเสริมความรู้สึกที่ดีต่อกันอยู่เสมอได้อีกวิธีหนึ่ง

3.2 การเป็นภรรยาที่ดี ภรรยาได้ชื่อว่าเป็นบุคคลสำคัญในบ้าน เพราะเป็นผู้ที่สามียกย่องให้เกียรติและมอบความเป็นใหญ่ในบ้าน ภรรยาที่ดีจึงจะต้องปฏิบัติตนให้สมกับฐานะนั้น โดยการทำหน้าที่ของตนด้วยดี ดังนี้ (พระเทพเวที (ประยงต์ ญฺฺตโต), 2535 : 48) 1) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย งานบ้านนั้น เช่น การหุงหาอาหาร จัดหาหยูกยา การดูแลเสื้อผ้าอาภรณ์ ห้องต่าง ๆ ที่นอนที่นั้ง การจัดเตรียม จัดหา จัดเก็บและจัดการสิ่งของต่างๆ ใน บ้านให้อยู่ในลักษณะสะอาดสะอ้านเรียบร้อย เป็นต้น ภรรยาจะต้องเอาใจใส่ในหน้าที่นี้ให้ดี ไม่ปล่อยปละละเลย เพื่อให้บ้านเรือนน่าอยู่น่าอาศัยอยู่เสมอ หากทำได้เช่นนี้ย่อมได้ชื่อว่าเป็น “แม่ศรีเรือน” ผู้เป็นความสง่างามแห่งบ้านเรือน เพราะจัดการหน้าที่ต่าง ๆ ในเรือนได้ดีนั่นเอง 2) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี คือ การดูแลเอาใจใส่ญาติทั้งฝ่ายตนและฝ่ายสามี นับตั้งแต่บิดามารดา ปู่ย่า ตายาย รวมถึงญาติผู้ใหญ่ ญาติผู้น้อยทั้งหลาย ตามสมควรแก่ฐานะและโอกาส เช่น การเลี้ยงดูพ่อแม่ของตนและของสามีอย่างเท่าเทียม ถือว่าเมื่อร่วมหอลงเรือนเดียวกัน แล้วญาติสามีก็เหมือนญาติของตนเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้เท่ากับเป็นการสานสัมพันธ์ระหว่างวงศ์ ตระกูลทั้งสองให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยตามหลักธรรม 3) ไม่นอกใจ คือ มีสัจจะ จริ่งใจต่อสามี เช่นเดียวกับที่สามีต้องไม่นอกใจภรรยา ซึ่งจะต้องระวังในเรื่องความรักความใคร่หรือความผูกพันกับผู้ชายอื่นไม่ให้นำไปสู่ความรักจนเป็นความนอกใจ เพราะนอกจากจะเป็นการผิดหลักธรรมแล้ว ยังจะนำมาสู่ปัญหาครอบครัวตามมาด้วย 4) รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ เนื่องจากสามีได้มอบความเป็นใหญ่ในการจัดการงานบ้านต่าง ๆ ให้โดยที่สุดแม้ทรัพย์สมบัติภรณาก็ต้องเป็นผู้ดูแลรักษา โดยจะต้องตระหนักในการเก็บออม รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ให้คงอยู่ ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย รู้จักวางแผนการใช้จ่ายอย่างประหยัด พอเพียงสมตามฐานะ เพื่อรักษาความมั่นคงของครอบครัวและสร้างความมั่นคงให้ยั่งยืน 5) ขยัน ช่างจัดช่างทำเอางานทุกอย่าง คือ ภรรยาที่ดีจะต้องขยัน ไม่เกียจคร้าน ในการทำงานบ้าน งานเรือนทุกอย่าง

ตามบทบาทหน้าที่ภายในเรือน และต้องเสริมเติมความรู้ ความสามารถหรือทักษะต่าง ๆ ในการจัดการงานบ้านให้ที่อยู่เสมอเพื่อทำให้บ้านเรือนน่าอยู่น่าอาศัย

3.3 หลักจริยธรรมเพื่อส่งเสริมความสำเร็จด้านการครองเรือน เป้าหมายสำคัญของการมีคู่ครองคือการครองรักร่วมกันอย่างมีความสุข สามารถตั้งตนได้ มีหลักฐานมั่นคง สืบสานวงศ์สกุลให้ยั่งยืนด้วยดี รวมทั้งส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้มีความอบอุ่น เป็นรากฐานของสันติสุขในสังคมอีกด้วย ดังนั้นนอกจากหน้าที่ของความเป็นสามีและภรรยาที่ดีแล้ว ยังจะต้องมีหลักจริยธรรมที่ส่งเสริมการทำหน้าที่นั้น ๆ เพื่อให้บรรลุผลหรือสำเร็จเป้าหมายของการครองเรือนด้วย ในที่นี้จึงได้นำหลักพรวาสาธรรม คือ ธรรมสำหรับผู้ครองเรือน มาเป็นหลักส่งเสริมให้การครองเรือนมีความสุข ซึ่งประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ดังนี้ (พระเทพเวที (ประยงค์ ปยุตโต), 2535 : 47) 1) สัจจะ คือ ความจริงใจ คู่ชีวิตที่ดีหรือผู้ครองเรือนต้องมีความจริงใจต่อกัน ซึ่งนำไปสู่ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของตน และหน้าที่การงาน ซื่อสัตย์ต่อกันในครอบครัว จริงจังต่อบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ มีสัจจะวาจาไม่หลอกลวงกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง หากมีธรรมข้อนี้ ย่อมไม่มีการนอกใจระหว่างสามีภรรยาแน่นอน 2) ทมะ คือ ความข่มใจ ผู้ครองเรือนต้องมีความข่มใจ เอาชนะอารมณ์ต่าง ๆ ด้วยสติปัญญา มีเหตุมีผล กล่าวคือ ในยามที่มีอุปสรรคต่าง ๆ หรืออารมณ์ต่าง ๆ มากกระทบจิตใจตน ต้องไม่พยายามเอาชนะอุปสรรคด้วยความอารมณ์ ไม่ปล่อยจิตใจของตนให้เป็นไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ที่กระทบใจ ดึงดูดใจ แต่ใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต มีหลักคิด หลักธรรม หลักเหตุผล เป็นเครื่องตัดสินใจ แก้ปัญหาด้วยวิถีทางที่ตรง 3) ขันติ คือ ความอดทน ผู้ครองเรือนจะต้องมีความอดทน ทั้งอดทนต่อความลำบาก อดทนต่อความตรากตรำเหนื่อยยาก และอดทนต่อความเจ็บใจในบางคราวที่มีเหตุบังเอิญ จิตใจ ความอดทน จะช่วยให้เย็นหยัดและก้าวไปข้างหน้าได้ 4) จาคะ คือ ความเสียสละ ผู้ครองเรือน ต้องรู้จักเสียสละ ทั้งภายใน คือ สละ ความชั่วร้ายหรือความเศร้าหมองในจิตใจ และภายนอกต้องสละแบ่งปันความสุข หรือสิ่งอันวิเศษ ให้แก่กันและกัน รวมทั้งแบ่งปันให้ผู้อื่นภายนอกครอบครัวด้วย เช่น ญาติมิตรของทั้งสองฝ่าย เพื่อเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างญาติมิตรและเพื่อนบ้านหรือบ้านใกล้เรือนเคียง หลักธรรมทั้ง 4 นี้ อาจเรียกสั้น ๆ ได้ว่า “จริงใจ ข่มใจ แข็งใจ และมีน้ำใจ”

4. หลักการเป็นมิตรสหายที่ดี

มิตรสหาย เป็นผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องซ้ายหรืออุตรทิศ ต่างเป็นผู้ที่ต้องพบปะพึ่งพาอาศัยแสดงน้ำใจเกื้อกูลระหว่างกันอยู่เสมอ จึงต้องแสดงออกถึงความเป็นมิตรที่ดีต่อกัน โดยที่บุคคลทั้ง 2 ฝ่ายนั้นจะต้องปฏิบัติต่อกันตามสถานะหรือบทบาทของทั้ง 2 ฝ่ายและมีหลักจริยธรรมเพื่อส่งเสริมมิตรสัมพันธ์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้ง 2 สถานะดังต่อไปนี้

4.1 การเป็นมิตรสหายที่ดี (ผู้อื่น) ในที่นี้ หมายถึง มิตรที่ตัวเราคบหาด้วย ซึ่งตามหลักธรรมหากเป็นมิตรที่ดีนั้นเรียกว่า “กัลยาณมิตร” เป็นบุคคลที่มีความสำคัญอีกสถานะหนึ่ง เพราะสามารถส่งเสริมความดีงามให้แก่เราได้ มิตรดังกล่าวนี้จะต้องเป็นผู้ที่ปฏิบัติดีต่อเราด้วยความจริงใจ มีเมตตาริจิตที่ดีไม่ขาดสาย โดยจะต้องมีหลักปฏิบัติหรือหน้าที่สำคัญ ดังนี้ (เดือน คำดี, 2534 : 166) 1) เผื่อแผ่แบ่งปัน คือ มิตรสหายที่ดีจะต้องมีน้ำใจดีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเราในฐานะมิตร โดยการให้วัตถุสิ่งของต่างๆ ที่ควรให้ ให้คำแนะนำ คำปรึกษาหารือที่ดีและให้อภัยตามโอกาสและความเหมาะสม 2) พุดจามีน้ำใจ คือ มิตรสหายที่ดีจะต้องมีวาจาที่ดี เจรจาอ่อนหวาน มีน้ำใจ

ส่งเสริมกำลังใจแก่มิตร ไม่โกหกหลอกลวง ไม่ทำลายจิตใจมิตรด้วยวาจา 3) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คือ มิตรสหายที่ดีจะต้องมีน้ำใจเสียสละ ชอบช่วยเหลือมิตร โดยเฉพาะในยามที่มิตรลำบากด้วยกรณีต่างๆ ย่อมไม่เพิกเฉยในการแสดงน้ำใจช่วยเหลือตามสมควร 4) วางตนเสมอ ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วย คือ มิตรสหายที่ดีจะต้องปฏิบัติตนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย วางตนเป็นมิตรที่แท้จริงทั้งในยามสุขและยามทุกข์ ไม่ทำตัวเป็นเพื่อนกิน เพื่อนเที่ยว แต่ทอดทิ้งกันในยามทุกข์ยาก 5) ซื่อสัตย์จริงใจ คือ การมีสัจจะ มิตรที่ดีจะต้องมีสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ต่อมิตร ทั้งต่อหน้าและลับหลังต้องซื่อตรงเสมอจนเป็นที่วางใจได้ คบหาสมาคมแล้วอุ่นใจ สบายใจ ไม่ทำให้เกิดอาการเคลือบแคลงสงสัยในความเป็นมิตรสหาย

4.2 การเป็นมิตรสหายที่ดี (ตนเอง) ในฐานะตัวเราเองมีกัลยาณมิตรคอยเกื้อกูลด้วยดี ตามหลักหน้าที่ข้างต้น ก็ต้องปฏิบัติต่อดีเช่นกัน โดยต้องตระหนักในความซื่อตรงจริงใจต่อมิตร และถือหลักหน้าที่ของมิตรที่จะพึงตอบแทนมิตร ดังนี้ (อภิญวณัน โปธิสาน, 2557 : 96)

- 1) ช่วยรักษาป้องกันยามมิตรประมาท โดยปกติของปุถุชนย่อมมีความประมาท พลังผลในบางโอกาสได้เป็นธรรมดา เราในฐานะเป็นมิตรที่ดีของมิตรจึงจะต้องคอยระวังรักษามิตร คอยปกป้องภัย ที่จะพึงเกิดได้ในคราวที่มิตรของเราอยู่ในอาการประมาท เสมือนหนึ่งว่าคอยระวัง ป้องกันตัวเราเองด้วย
- 2) ช่วยรักษาทรัพย์ของมิตรยามที่เขาพลั้งเผลอ คือ ต้องคอยระวังรักษาทรัพย์สมบัติต่าง ๆ ของมิตร โดยเฉพาะในยามที่มิตรเกิดพลั้งเผลอ เช่น ลืมของไว้ในที่ต่าง ๆ เปิดบ้านทิ้งไว้ เปิดประตูรถทิ้งไว้ เป็นต้น
- 3) ในคราวมีภัยเป็นที่พึงได้ กล่าวคือ สามารถเป็นที่พึ่งพิงของมิตรได้ในยามที่ มิตรประสบภัยต่าง ๆ ทั้งทางสังคม ทางธรรมชาติหรือโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ และการเป็นที่พึ่งที่ดีที่สุด คือ การให้ธรรมะเป็นข้อคิด จนมิตรสามารถพึ่งตนเองได้ด้วยการมีธรรมะในตัวเอง 4) ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยากมิตรสหายที่ดี คือ ตัวเรานั้นจะต้องร่วมสุขร่วมทุกข์ ไม่ใช่จะร่วมแต่สุข แต่ยามทุกข์ทั้งกัน เพราะเช่นนั้นไม่เชื่อว่าเป็นมิตรที่ดี และในยามทุกข์นี้แหละจะเป็นเครื่องพิสูจน์น้ำใจมิตรได้ดีทางหนึ่งด้วย ในยามที่มิตรประสบทุกข์ต่างๆ มิตรที่ดีจึงต้องไม่ทอดทิ้งกันเป็นสำคัญ 5) การเคารพนับถือวงศ์ญาติของมิตร คือ นอกจากจะคบมิตรด้วยความจริงใจแล้ว ยังจะต้องเคารพนับถือวงศ์ญาติของมิตรด้วย เพราะการเป็นมิตรสหายที่ดีต่อกันนั้นก็เหมือนคนในวงวานเดียวกัน ย่อมต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเหล่าญาติทั้งหลายของมิตรด้วย จึงจะต้องให้เกียรติ ให้ความเคารพบุคคลเหล่านั้นด้วย ตามหลักพุทธศาสนานั้น ผู้ให้เกียรติผู้อื่น ย่อมได้รับเกียรติด้วย เช่นกัน ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ผู้ให้ย่อมได้รับการให้ตอบแทน” นั้นเอง

4.3 หลักจริยธรรมเพื่อส่งเสริมมิตรสัมพันธ์ นอกจากหลักหน้าที่มิตรที่พึงปฏิบัติต่อกันแล้ว หากให้การปฏิบัติหน้าที่นั้นคงมั่นคงถาวร สานมิตรสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอย่างยั่งยืน ก็ควรมีคุณธรรมจริยธรรมที่เป็นเครื่องส่งเสริมมิตรสัมพันธ์ไว้เป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันกับมวลมิตรด้วยหลักคุณธรรมจริยธรรมดังกล่าวนี้ ในทางพุทธศาสนา ได้แก่ หลักธรรม 4 ประการ ที่เป็นเครื่องช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจระหว่างกัน คือ “สังคหวัตถุ 4” ได้แก่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2555 : 412)

- 1) ทาน คือ การให้ การแบ่งปันหรือมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น คอยหยิบยื่นสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นและมีคุณค่าต่อผู้อยู่เสมอ ๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม กล่าวคือ ทั้งอามิส ทาน คือ การให้เงินทอง ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ และธรรมทาน คือ ให้ข้อคิดหรือให้ความรู้ในโอกาสอันควร ตลอดถึงการให้เกียรติ ให้ความเคารพนับถือและให้อภัย 2) ปิยวาจา คือ การพูดคำอ่อนหวาน สนทนาด้วยภาษาที่ไพเราะชวนฟัง ไม่โกหก ไม่ส่อเสียด ไม่หยาบคายและไม่ไร้สาระ รวมถึงการสื่อสารด้วยวิธีการเขียนหรือ

สื่อสารด้วยวิธีอื่นๆ ที่เป็นเครื่องสื่อสารแทนวาจา 3) อตถจริยา คือ หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ มีความเสียสละ ช่วยเหลือเกื้อกูลในสิ่งที่เป็นประโยชน์สำหรับผู้อื่น โดยเฉพาะในคราวที่เขาต้องการความช่วยเหลือ ไม่ควรนิ่งดูตาย รีบอาสาเข้าช่วยเหลือตามสมควร 4) สมานัตตตา คือ การวางตนเหมาะสม รู้จักสมานตนให้เข้ากับผู้อื่นหรือรู้จักวางตัวให้เหมาะสมกับฐานะ เช่น อยู่ในฐานะผู้น้อยต้องวางตนเป็นผู้น้อย ไม่ตีตนเสมอผู้ใหญ่ อยู่ในฐานะผู้ใหญ่ต้องวางตนให้สมเป็นผู้ใหญ่ พยายามสร้างสรรค์แต่สิ่งดีๆ ต่อกัน อย่างเสมอต้นเสมอปลาย คุณธรรมทั้ง 4 ประการนี้เป็นหลักสร้างมิตรสัมพันธ์ที่ดีเยี่ยม เพราะนำมาซึ่งความรักความเป็นพี่น้องกัน โดยสรุปอาจกล่าวสั้นๆ ได้ว่า “รู้จักให้ ใช้ คำหวาน ช่วยเหลืองาน สมานตน”

5. หลักการเป็นนายจ้างและลูกจ้างที่ดี

ลูกจ้าง เป็นผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องล่างหรือหมู่มุขมิต ในฐานะนายจ้างต้องปฏิบัติดีต่อลูกจ้าง ดูแลเอาใจใส่ลูกจ้างให้ดีเพราะลูกจ้างทำกิจการงานต่าง ๆ ให้สำเร็จประโยชน์ในขณะเดียวกัน ลูกจ้างก็ต้องแสดงความกตัญญูต่อนายจ้างในฐานะของผู้อุปการคุณ บุคคลทั้ง 2 สถานะ จึงต้องปฏิบัติต่อกัน ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้ง 2 สถานะดังต่อไปนี้

5.1 การเป็นนายจ้างที่ดี คำว่า “นายจ้าง” ในที่นี้หมายถึงรวมถึงเจ้านาย หัวหน้าหรือผู้บังคับบัญชาในองค์กรต่าง ๆ ด้วย นายจ้างทุกคนย่อมมุ่งผลประโยชน์จากงานที่ทำ คือ ต้องการให้งานนั้นบรรลุผลตามที่วางไว้ แต่ลำพังนายจ้างฝ่ายเดียวคงไม่อาจทำให้บรรลุผลสำเร็จได้ ต้องอาศัยลูกจ้างด้วย เพราะฉะนั้นการเป็นนายจ้างที่ดีก็ต้องปฏิบัติดีต่อลูกจ้างตามหน้าที่ของนายจ้าง ดังนี้ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2535 : 60) 1) จัดงานให้ทำตามความเหมาะสม นายจ้างที่ดีต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์บุคคลและงาน ว่างานเช่นนี้ ใครควรรับผิดชอบ เพราะหากจัดคนไม่เหมาะสมกับงานก็อาจจะทำให้ไม่บรรลุผลของการทำงานเท่าที่ควรจะเป็นได้ 2) ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งาน คือ ต้องวางเกณฑ์ในการจ้างหรือจ่ายค่าตอบแทนการทำงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เป็นปัจจุบัน โดยเกิดความพึงพอใจทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายนายจ้างและฝ่ายลูกจ้าง งานใดจะต้องมีค่าจ้างสูงกว่างานใด นายจ้างที่ดีจะต้องสามารถจำแนก แยกแยะและจัดการให้เหมาะสมได้ 3) จัดให้มีสวัสดิการที่ดี สวัสดิการ คือ สิ่งตอบแทนการทำงานที่ไม่ได้อยู่ในรูปของค่าจ้าง แต่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกสบายหรือการส่งเสริมความพร้อมในการทำงานให้แก่ลูกจ้างเสริมเติมจากค่าจ้าง เช่น การมีค่าที่พักให้ การดูแลรักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย การมีสถานที่นั่ง พักผ่อนให้ เป็นต้น 4) มีอะไรได้พิเศษมาก็แบ่งปันให้ ข้อนี้เป็นเครื่องแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของนายจ้าง ซึ่งนายจ้างที่ดีจะต้องมี เพราะการให้เช่นนี้จะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ลูกจ้างมีความรัก เคารพต่อนายจ้าง ซึ่งจะส่งผลดีต่อการทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี 5) ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร คือ การกำหนดให้ลูกจ้างมีโอกาสพักผ่อนบ้างตามความต้องการ เช่น การกำหนดวันลาพัก ลาป่วย ลาพักผ่อน ลาพักร้อน ในระยะเวลาที่เหมาะสม ไม่เสียประโยชน์ส่วนรวมและไม่เสียโอกาสของลูกจ้างตามสมควร

5.2 การเป็นลูกจ้างที่ดี ลูกจ้างที่ดีจะต้องตระหนักในฐานะของตนที่ได้รับโอกาสจากนายจ้างให้มีกรงานทำและมีค่าจ้างหรือค่าตอบแทนเป็นเครื่องเลี้ยงชีวิต นายจ้างจึงเป็นผู้อุปการคุณ ซึ่งควรแก่การตอบแทนคุณ การตอบแทนคุณที่ดีที่สุดก็คือ การทำหน้าที่ของลูกจ้างอย่างสุดความสามารถและซื่อสัตย์ สุจริต โดยจะต้องปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ลูกจ้าง ดังนี้ (อภิภูวัฒน์

โพธิ์สถาน, 2551 : 98) 1) เริ่มทำงานก่อน ลูกจ้างที่ติดต้องตรงต่อเวลาและเพื่อเป็นการแสดงออกถึงความตั้งใจในการทำงาน ควรเป็นฝ่ายเริ่มต้นปฏิบัติงานก่อนในแต่ละวัน อย่างน้อยที่สุดก็ต้องตรงตามเวลาที่กำหนดในการเริ่มปฏิบัติงาน 2) เลิกงานทีหลัง คือ ต้องปฏิบัติงานอย่างเต็มที่ เต็มเวลา ไม่ควรเลิกงานก่อน เวลาที่กำหนด เพราะเป็นการไม่ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่และต่อนายจ้าง 3) เอาแต่ของทีนายให้ คือ การไม่ละโมภในสิ่งของทีนายจ้างไม่ได้ให้ เช่น การถือเอาของในที่ทำงานซึ่งเป็นของนายจ้างไปใช้ส่วนตัว การเอาทรัพย์สินสาธารณะไปใช้ส่วนตัว เป็นต้น 4) ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น 5) นำความดีของนายงานและกิจการไปเผยแพร่

5.3 หลักจริยธรรมเพื่อส่งเสริมฐานะให้มั่นคง ทั้งนายจ้าง และลูกจ้างต่างมีประโยชน์ร่วมกันจากการงานหน้าที่ต่าง ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้จะต้องอาศัยหลักการปฏิบัติที่มีจุดร่วมกัน เพื่อให้บรรลุประโยชน์นั้น หลักธรรมอย่างหนึ่งในทางพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขในปัจจุบันดังกล่าว เพื่อให้มีฐานะการงานที่มั่นคง และส่งเสริมความมั่งคั่งด้วย ได้แก่ หลักทฤษฎีธรรมมีกัตตะ 4 คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน 4 ประการ เรียกว่า “คาถาศเรชฐี” หรือ “หัวใจศเรชฐี” ได้แก่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551 : 130) 1) อุฏฐานสัมปทา คือ มีความขยันหมั่นเพียรประกอบการงานอย่างเอาจริงเอาจัง ไม่ย่อท้อ ไม่เกียจคร้าน เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทั้งทรัพย์สินภายนอก คือ เงินทอง และทรัพย์สินภายใน คือ ความดีงามนำตัว อย่างนี้เรียกว่า “ขยันหา” 2) อารักขสัมปทา คือ รู้จักวิธีปกป้อง คุ้มครอง รักษา เก็บออมทรัพย์ที่ได้มาไว้ คงอยู่ไม่เสื่อมสูญไป รวมทั้งรักษาเกียรติยศ ชื่อเสียงที่ดีงามไม่ให้เสื่อมสูญ เรียกว่า “รักษาดี” 3) กัลยาณมิตรตตา คือ การเลือกคบมิตรที่ดี มีเครือข่ายสัมพันธ์ที่ดีไว้พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ไม่มั่วสุมหรือคบค้ำกับคนพาล เพราะคนพาลมักชักนำให้เสียทรัพย์ ส่วนมิตรที่ดียอมชี้ช่องทางหาทรัพย์ให้ ทั้งยังเป็นที่พักพิงทางกายทางใจได้ด้วย ชื่อนี้เรียกว่า “มีกัลยาณมิตร” 4) สมชีวิตตา คือ การรู้จักการใช้จ่ายให้เหมาะสมกับฐานะ ให้พอดีพอเหมาะ พอเพียง ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยหรือใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ มีวิจารณ์ญาณหรือพิจารณาไตร่ตรองด้วยดีเสียก่อนแล้วจึงใช้จ่าย เรียกว่า “เลี้ยงชีวิตพอเพียง” โดยสรุป คือ ทั้งนายจ้าง ลูกจ้าง และผู้หวังความเจริญมั่งคั่งทางการทำงาน อาชีพ หรือการหาทรัพย์ จะต้องมีความดีศเรชฐี ได้แก่ อากาส คือ ขยันหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร เลี้ยงชีวิต พอเพียง และนอกจากนี้ยังจะต้องเว้นจากอบายมุขทั้งปวงควบคู่กันไปด้วย เพราะอบายมุขนั้นเป็นหนทางแห่งความเสื่อมทรัพย์ทั้งหลาย

6. หลักการเป็นพระสงฆ์ (ผู้นำศาสนา) และอุบาสกอุบาสิกาที่ดี

พระสงฆ์หรือผู้นำศาสนา เป็นผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องบนหรืออุปริมทิศ เป็นผู้มีความดีและความดีงาม จะต้องสงเคราะห์เกื้อกูลอุบาสกอุบาสิกาหรือพุทธศาสนิกชนโดยธรรม และในฐานะอุบาสก อุบาสิกา ผู้นับถือพระรัตนตรัยจึงต้องแสดงความกตัญญูต่อพระสงฆ์ที่ให้ความรู้หลักคำสอนที่ถูกต้องต่าง ๆ บุคคลทั้ง 2 สถานะจึงต้องปฏิบัติต่อกันดังต่อไปนี้

6.1 การเป็นพระสงฆ์ที่ดี พระสงฆ์ในที่นี้ หมายถึง บรรพชิตทางพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นพระภิกษุและสามเณร ซึ่งได้ชื่อว่าเป็น “ผู้นำทางจิตใจ” ของประชาชน เป็นบุคคลสำคัญของสังคม โดยเฉพาะสังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมพุทธ นอกจากจะต้องปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย และสืบทอดพุทธศาสนาแล้ว บทบาทสำคัญในฐานะเป็นพระสงฆ์นั้นจะต้องปฏิบัติต่อบุบาสกอุบาสิกาในฐานะเป็นผู้ นับถือพระรัตนตรัย ดังต่อไปนี้ (เดือน คำดี, 2534 : 167) 1) ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว คือ ต้องยับยั้งในหลักศีลธรรม และตักเตือนห้ามปรามอุบาสกอุบาสิกาให้ละเว้นจากความชั่ว

ทั้งทางกาย วาจาและใจ ดังเช่นการสั่งสอนให้เว้นจากอกุศลกรรมบถ 10 ประการ เป็นต้น 2) แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี คือ การสั่งสอนอุบาสกอุบาสิกาให้ตั้งอยู่ในความดีทั้งทางกาย วาจาและใจ ส่งเสริมให้ปฏิบัติความดีงาม ได้แก่ ตามหลักศีลธรรม หลักกฎหมาย จารีตประเพณีอันดีงาม ตลอดจนวิถีสังคม ค่านิยมที่ไม่ผิดหลักศีลธรรม เพื่อให้ชีวิตมีความสุขและสังคมดำรงอยู่อย่างมีสันติสุข 3) อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดีในบางโอกาสอุบาสกอุบาสิกาหรือคฤหัสถ์ อาจมีความจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือ ขอความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อ เช่น ในปัจจุบันวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน บางครั้งชุมชนอาจจะต้องอาศัยวัดในการเป็นที่ประชุมชาวบ้าน พระสงฆ์ก็ต้องอนุเคราะห์สถานที่ตามความเหมาะสม ทั้งนี้สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ การอนุเคราะห์ผู้มีทุกข์โศกต่าง ๆ ด้วยธรรมะ เพื่อให้ได้หลักคิด หลักธรรมในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต 4) ให้ได้ฟังได้รู้ในหลักธรรมที่ยังไม่เคยฟัง พระสงฆ์ที่ดีจะต้องศึกษาธรรมจนเข้าใจแจ่มชัดและนำความรู้ความเข้าใจนั้นมาบอกกล่าว แสดงธรรมให้อุบาสกอุบาสิกาได้มีโอกาสเรียนรู้ธรรมอยู่เสมอ เพื่อส่งเสริมการสืบทอดพุทธศาสนา และส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักธรรม ทั้งนี้ต้องหมั่นศึกษาธรรมเพิ่มเติมเพื่อจะได้มีสิ่งควรรู้ใหม่ ๆ มาให้อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายได้รับฟัง เป็นการส่งเสริมบุญสำหรับผู้ให้ที่เรียกว่า “ธัมมเทศนามัย” คือ บุญเกิดจากการแสดงธรรม และส่งเสริมบุญสำหรับผู้รับฟังธรรม เรียกว่า “ธัมมัสสวนมัย” คือ บุญสำเร็จจากการฟังธรรม 5) ชี้แจงอธิบายหลักธรรมที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้งตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เนื่องจากหลักธรรมบางประการมีความลึกซึ้ง และมีนัยทั้งทางธรรม คือ มุ่งมรรคผลนิพพานโดยตรง และมีนัยที่สามารถประยุกต์ใช้กับทางโลก เพื่อให้มีชีวิตที่ดำรงตามวิถีพุทธชนได้ด้วย พระสงฆ์จะต้องมีความสามารถในการอธิบายให้เข้าใจอย่างแจ่มชัด เพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติต่อไป

6.2 การเป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ดี คำว่า “อุบาสก” หมายถึง ชายผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย “อุบาสิกา” หมายถึง หญิงผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย ได้แก่ ขรवासผู้นับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพุทธศาสนา ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้อนุเคราะห์อุบาสกอุบาสิกา โดยธรรม อุบาสก อุบาสิกาจะต้องอุปัชฌ์ และปฏิบัติต่อพระสงฆ์ตามหลักหน้าที่ ดังต่อไปนี้ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2535 : 69) 1) จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา อุบาสกอุบาสิกาที่ดีจะต้องมีจิตใจที่ดีงาม ประกอบด้วยเมตตา คือ ความปรารถนาดี หวังดีต่อพระสงฆ์ หรือเรียกว่า “มีเมตตาจิต” และด้วยเมตตาจิตนั้น ย่อมส่งผลให้การกระทำทางกายเป็นกายกรรมที่ดี มีสัมมาคารวะ มีความเอื้อเฟื้อมุ่งให้พระสงฆ์มีความสุขในการปฏิบัติพระธรรมวินัย 2) จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา นอกจากการกระทำข้อต้นแล้ว การพูดจากับพระสงฆ์ก็ต้องพูดด้วยเมตตา หวังดี ปรารถนาดี พูดจาด้วยคำจริง คำอ่อนหวาน คำประสานไมตรี และคำมีสาระ 3) จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา อีกประการหนึ่งในการปฏิบัติต่อพระสงฆ์ คือ มโนกรรม หรือความคิด ก็จะต้องประกอบด้วยเมตตา เพราะความคิดเป็นเบื้องต้นของการกระทำ หากคิดดี หวังดี ก็ย่อมส่งผลให้เกิดการทำและพูดที่ดีด้วย 4) ต้อนรับด้วยความเต็มใจ คือ การต้อนรับพระสงฆ์ในโอกาสต่างๆ เช่น ในโอกาสนิมนต์ท่านไปเจริญพระพุทธมนต์ในบ้าน หรือแม้แต่การถวายบิณฑบาตท่านก็ต้องประกอบด้วยความเต็มใจ 5) อุปัชฌ์ด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ ภัตตาหาร (อาหารบิณฑบาต) จีวร เสนาสนะและยารักษาโรค (เภสัช) เป็นสิ่งมีความจำเป็นสำหรับพระสงฆ์ที่สำคัญพระสงฆ์ไม่สามารถจะซื้อหา หรือประกอบอาชีพเลี้ยงชาวบ้าน เพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัย 4 ได้ เว้นไว้แต่การบิณฑบาตอาหาร เพราะฉะนั้นอุบาสกอุบาสิกาต้องเอาใจใส่ดูแลท่าน เพื่อส่งเสริมการดำรงพรหมจรรย์ หรือการปฏิบัติพระธรรมวินัยของท่าน

6.3 หลักจริยธรรมเพื่อส่งเสริมความก้าวหน้าทางธรรม นอกจากชีวิตทางโลก คือ การดำเนินชีวิตตามปกติวิสัยในแต่ละวันแล้ว เป้าหมายสำคัญของพระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกา คือ การมีความก้าวหน้าในทางธรรมด้วย นับตั้งแต่เป้าหมายเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด คือ พระนิพพาน เพราะฉะนั้นจึงต้องมีหลักในการปฏิบัติ เพื่อส่งเสริมความก้าวหน้า นั้นในที่นี้ขอนำหลักทางพุทธศาสนาที่ส่งเสริมความก้าวหน้า 4 ประการ เรียกว่า “จักร 4” ได้แก่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551 : 59) 1) ปฏีรูปเทสวาสะ คือ การอยู่ในประเทศอันสมควร หรืออยู่ในสังคมที่ดีสอดคล้องกับเป้าหมายชีวิตที่วางไว้ ผู้ประสงค์ความก้าวหน้าจึงต้องสำรวจถิ่นที่อยู่ หรือสังคมที่ตนอยู่ร่วมว่าเป็นสังคมที่ดีหรือไม่ หากเป็นสังคมที่ดีก็ย่อมเกื้อกูลต่อความก้าวหน้าได้ โดยเฉพาะความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมนั้น ถิ่นที่อยู่จะต้องเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติความดี เช่น อยู่ในชุมชนที่ส่งเสริมสร้างสรรค์โอกาสแห่งการทำความดี เป็นต้น 2) สปัฏฐิสูปัสสยะ คือ การคบหาสัตบุรุษหรือคนดี (ผู้ประพฤติดีทั้งทางกาย วาจาและใจ) มาเป็นมิตร มิตรที่ดีย่อมชักนำไปในทางที่ดี มีความก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม (คำว่า “มิตร” ในที่นี้ คือ บุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบข้าง ซึ่งมีสายใยสัมพันธ์กัน โดยความเป็นญาติและสนิท มักคั่นกันในฐานะอื่น ๆ ด้วย) 3) อัตตสัมมาปณิธิ คือ ตั้งตนให้ดำรงอยู่ในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม มีศีลธรรม ไม่ประพฤตินุจริตด้วยกาย วาจา ใจ รักษากฎกติกาของสังคม ไม่ผิดวินัย ไม่ผิดจรรยาบรรณ 4) ปุพเพกตปุญญตา คือ ความเป็นผู้เคยสั่งสมบุญมาก่อน หรือมีบุญเก่าคอยอำนวยส่งผลให้ประสบกับความก้าวหน้าในปัจจุบัน ผู้ที่จะเจริญก้าวหน้าในทางโลกและทางธรรม จำเป็นต้องอาศัยพื้นฐานเดิมทางจิตใจที่เคยสั่งสมมา การทำบุญอยู่เสมอสม่ำเสมอจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะบุญหรือความดีวันนี้ คือ พลังแห่งความดีที่จะช่วยหนุนนำให้มีความเจริญก้าวหน้าในอนาคต โดยสรุปหลักทั้ง 4 นี้ อาจจะเรียกว่า “อยู่ที่ดี มีมิตรดี ตั้งตนดีและมีความดี” นั่นเอง

สรุปหลักจริยธรรมเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตที่ดีงามนั้น อาจมีมากมายทั้งที่เป็นหลักการทางพุทธศาสนา ศาสนาอื่น ๆ และหลักจริยธรรมสากลในรูปแบบต่าง ๆ แต่เนื่องจากหลักความสัมพันธ์ของบุคคล 5 ประเภทของขงจื้อและหลักทศ 6 ทางพุทธศาสนาครอบคลุมมิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างกว้างขวาง สามารถประยุกต์ใช้เป็นหลักการความดี เพื่อการดำเนินชีวิตที่มีความสุขได้อย่างชัดเจน จึงได้นำมาเสนอไว้ในบทนี้ สารสำคัญของหลักปฏิบัติทั้ง 6 ประการนั้นสามารถบูรณาการเข้ากับการส่งเสริมความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคมอย่างน้อย 4 ส่วน ได้แก่ ครอบครัว (บ้าน) สถาบันศาสนา (วัด) สถาบันการศึกษา (โรงเรียน) และสังคมโดยภาพรวม โดยอาจสงเคราะห์หลักปฏิบัติที่เข้ากับสถาบันทางสังคม ดังนี้ ข้อปฏิบัติระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา และสามัคคีภรรยาสงเคราะห์ในการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว (บ้าน) ข้อปฏิบัติระหว่างพระสงฆ์กับอุบาสกอุบาสิกา สงเคราะห์ในการส่งเสริมความเข้มแข็งของศาสนา (วัด) ข้อปฏิบัติระหว่างครูอาจารย์กับศิษย์สงเคราะห์ในการส่งเสริมความเข้มแข็งของสถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ข้อปฏิบัติระหว่างมิตรสหายด้วยกัน และนายจ้างกับลูกจ้างสงเคราะห์ในการส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคมโดยภาพรวม นอกจากนั้นหลักจริยธรรมที่ได้นำไว้แต่ละด้านก็เป็นหลักที่หนุนเสริมเป้าหมายของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้เป็นอย่างดี หากผู้ศึกษาได้นำหลักปฏิบัติดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างแท้จริง ย่อมบรรลุเป้าหมายที่ดีงามได้อย่างแน่นอน

กระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชน

พระพุทธศาสนามีอายุยืนยาวมาหลายพันปี แสดงถึงว่ามีการสืบทอด การสอน เผยแผ่ หรือการสื่อสารคำสอนของพระพุทธศาสนาไปยังพุทธศาสนิกชน ด้วยวิธีการท่องจำแบบดั้งเดิม จนมาถึงการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ อินเทอร์เน็ต เครือข่ายสังคมออนไลน์ในยุคนี้ เพื่อช่วยเผยแผ่พระธรรมของพระพุทธศาสนาในโลกยุคปัจจุบัน ดังนั้นการเผยแผ่พระธรรมสู่สังคมจึงต้องมีกระบวนการส่งธรรมะ เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีความเจริญและเกิดความยั่งยืน

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถาบันสงฆ์หรือพระสงฆ์ได้ถูกพัฒนาตามบริบท การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก สถาบันสงฆ์ในประเทศไทยมีบทบาทเชื่อมโยงกับสถาบันทางสังคม เป็นเครือข่ายที่ทำงานพัฒนาร่วมกันเชิงบูรณาการที่ยึดโยงบ้าน วัด โรงเรียน สอดคล้องกับคำว่า บวร หมายถึง การบูรณาการการศึกษาที่สมบูรณ์ที่เน้นการพัฒนาด้านคุณธรรม ผ่านการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งบ้าน วัด และโรงเรียน สำหรับการวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม โดยอาศัยหลักทศ 6 เป็นหลักธรรมในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม เนื่องจากคุณธรรมจริยธรรม กลไกของสังคมที่ทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานของความประพฤติ เป็นสิ่งที่กำหนดว่าอะไรควรประพฤติ ปฏิบัติ และจะต้องปลูกฝังให้กับคนในสังคม เพราะหากคนในสังคมเป็นคนดีแล้ว สังคมก็จะมีความสุข แต่ถ้าคนในสังคมไม่ดีก็จะมี ความวุ่นวายเดือดร้อน ฉะนั้นแล้วคุณธรรมจริยธรรมจึงเปรียบเสมือน เครื่องมือที่ช่วยในการเตือนสติการกระทำของมนุษย์ ให้มีการรูปแบบการดำเนินชีวิตเป็นไปทิศทาง ที่ถูกต้อง ซื่อสัตย์สุจริต โดยสังคมใดมีผู้ที่มีคุณธรรมอยู่เป็นจำนวนมาก สังคมนั้นย่อมอยู่ร่วมกันอย่าง สันติสุข สรุปได้ว่ากระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนมีความสัมพันธ์กับบุคคลหลายฝ่าย และมีแนวคิดที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการดังกล่าวหลายแนวคิด ดังนั้นผู้วิจัยขอเสนอแนวคิดที่มีความสัมพันธ์กันไว้ดังนี้

แนวคิดการให้คำปรึกษา

ความหมายของการให้คำปรึกษา

สมาคมจิตวิทยาแห่งอเมริกา (The American Association, Division of Counseling Psychology, Committee on Definition, 1956 อ้างถึงใน Thompson, Rudolph and Henderson, 2004) กำหนดความหมายของการให้คำปรึกษาว่าเป็นกระบวนการช่วยเหลือบุคคล ให้เอาชนะอุปสรรค เพื่อการเจริญเติบโตส่วนบุคคลด้วยการเผชิญกับอุปสรรค และพัฒนาศักยภาพในตัวบุคคล

เบิร์คและเชฟเฟอร์ (Burks and Shefflre, 1979 อ้างถึงใน George and Cristiani, 1995) สรุปความหมายของการให้คำปรึกษา หมายถึง กระบวนการให้ความช่วยเหลือที่เกิดจาก สัมพันธภาพทางวิชาชีพของบุคคลอย่างน้อย 2 คน คือ ผู้ให้คำปรึกษา และผู้รับคำปรึกษา โดยผู้ให้ คำปรึกษาคควรมีลักษณะส่วนบุคคลที่เอื้อต่อการให้คำปรึกษา มีความรู้ และทักษะในการให้คำปรึกษา ทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้รับคำปรึกษา ซึ่งเป็นผู้ซึ่งประสบความยุ่งยากหรือมีความทุกข์ และ ต้องการความช่วยเหลือให้เข้าใจตนเอง เข้าใจสิ่งแวดล้อม มีทักษะในการตัดสินใจ และหาทางออก เพื่อลดหรือขจัดความทุกข์ความยุ่งยากใจด้วยตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถพัฒนาตนเองไปสู่ เป้าหมายที่ต้องการด้วยการสนทนา

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2545) ได้กำหนดความหมายของการให้คำปรึกษาว่าเป็นกระบวนการช่วยเหลือบุคคลให้สามารถรู้จัก เข้าใจ และยอมรับตนเอง จนเกิดความกระจ่างในปัญหาของตนเอง สามารถวางแผน และหาแนวทางตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตนเองได้

สรุปได้ว่าการให้คำปรึกษาเป็นกระบวนการให้ความช่วยเหลือบุคคลด้วยการสนทนาหรือการพูดคุยกันอย่างมีเป้าหมาย โดยผู้ให้คำปรึกษาจะเป็นผู้ช่วยสร้างบรรยากาศของสัมพันธภาพที่ดีตลอดจนใช้ทักษะ ขั้นตอน และทฤษฎีของการให้คำปรึกษา เพื่อให้ผู้มีปัญหาหรือผู้รับคำปรึกษามีความรู้สึกรับรองใจ ว่าได้รับการยอมรับ และเกิดความรู้สึกไว้วางใจ พร้อมทั้งจะเปิดเผยความรู้สึกหรือปัญหาของตน เกิดการเรียนรู้สาเหตุของปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ จนสามารถตัดสินใจ และแก้ไขปัญหาในเรื่องต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองอย่างเหมาะสม

ลักษณะของการให้คำปรึกษา

การให้คำปรึกษามีลักษณะที่แตกต่างจากการให้บริการอื่น ๆ ดังนี้ คือ (Gladding, 1996)

1. การให้คำปรึกษาประกอบด้วยผู้ให้คำปรึกษาและผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือหรือผู้รับคำปรึกษาเป็นการตอบสนองในทันทีที่ผู้ขอรับคำปรึกษาได้เล่าระบายเรื่องราวหรือปัญหาของตนจบลง

2. การให้คำปรึกษาเป็นกระบวนการให้ความช่วยเหลือแก่คนปกติที่ต้องการความช่วยเหลือเรื่องส่วนตัว สังคม อาชีพการงาน และการศึกษา โดยเน้นในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ อารมณ์ และพฤติกรรมของบุคคล

3. การให้คำปรึกษาใช้การสนทนาหรือการสื่อสารสองทาง ระหว่างผู้ให้คำปรึกษากับผู้รับคำปรึกษา เป็นเครื่องมือที่สำคัญของการให้คำปรึกษา

4. การให้คำปรึกษาเน้นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยเชื่อว่ามนุษย์ทุกคน ต้องการเป็นคนดี รวมทั้งยอมรับศักยภาพว่ามนุษย์สามารถตัดสินใจ และแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง

5. การให้คำปรึกษาเป็นกระบวนการที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง โดยมีขั้นตอนของการให้ความช่วยเหลือ แต่ละขั้นตอนมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป ขั้นตอนอาจเรียงตามลำดับหรือไม่ก็ได้ บางขั้นตอนอาจต้องทำซ้ำหลายครั้งจนกว่าจะแก้ไขปัญหาได้เป็นที่พอใจ

6. การให้คำปรึกษาเน้นสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้ให้คำปรึกษาและผู้รับคำปรึกษา เพื่อให้ผู้รับคำปรึกษาเกิดความรู้สึกไว้วางใจ และกล้าเปิดเผยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้การให้คำปรึกษาดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

7. การให้คำปรึกษามีทฤษฎี ขั้นตอน และทักษะการให้คำปรึกษา ให้เลือกใช้ได้ตามความเหมาะสมกับลักษณะของปัญหา และธรรมชาติของผู้รับคำปรึกษา

8. การให้คำปรึกษาเน้นปัจจุบัน เพื่อให้ผู้รับคำปรึกษาอยู่ในโลกของความเป็นจริง และสามารถค้นหาแนวทางแก้ไขที่เป็นไปได้

9. การให้คำปรึกษาไม่มีคำตอบสำเร็จรูปตายตัว เพราะการให้คำปรึกษาเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ วิธีการแก้ปัญหาในแต่ละกรณีจะไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ และสภาพปัญหา โดยผู้รับคำปรึกษาจะเป็นผู้ตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ปัญหาด้วยตัวเอง

10. ผู้ให้คำปรึกษาต้องให้เกียรติ และยอมรับผู้ที่มาขอรับคำปรึกษา อย่างไม่มีเงื่อนไข ไม่ตัดสิน ไม่ประเมิน และไม่วิพากษ์วิจารณ์หรือตำหนิผู้รับคำปรึกษา

11. ผู้ให้คำปรึกษาจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องการให้คำปรึกษา มีทักษะในการให้คำปรึกษา และต้องเชื่อว่าผู้รับคำปรึกษามีศักยภาพที่จะค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหาของเขาได้เอง

นอกจากนี้ Burnard (1992) ได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของการให้คำปรึกษาไว้ว่าในกระบวนการให้คำปรึกษาจะต้องมีการพบกันของบุคคลอย่างน้อยสองคน คือ ผู้ให้คำปรึกษา และผู้รับคำปรึกษา มีการติดต่อสื่อสารกันด้วยวาจา และกิริยาท่าทาง โดยสองฝ่ายรับรู้ถึงสถานการณ์ของการปรึกษา และมีความตั้งใจที่จะติดต่อกัน สัมพันธภาพนี้ไม่ใช่เรื่องของการพบปะสังสรรค์ทางสังคม แต่เป็นการติดต่อเพื่อช่วยเหลือกันโดยวิชาชีพ รวมทั้งจะต้องมีสถานที่ให้คำปรึกษาที่เหมาะสม และเน้นย้ำให้ผู้สนใจจะนำการให้คำปรึกษาไปใช้ได้ตระหนักว่าการให้คำปรึกษา

1. ไม่ใช่การให้คำปรึกษาแนะนำโดยผู้ให้คำปรึกษา
2. ไม่ใช่การบำบัดรักษา
3. ไม่ใช่เครื่องมือในการเยียวยาคนไข้ที่เจ็บป่วยด้านสุขภาพจิตรุนแรง
4. ไม่ใช่การที่คน 2 คนมาพบกัน แล้วก็พูดและพูด

คนโดยทั่วไปมักจะสับสนระหว่างการให้คำปรึกษากับการให้คำแนะนำ ผู้วิจัยจึงได้กล่าวถึงรายละเอียดของการให้คำแนะนำไว้ด้วย เพื่อให้ผู้อ่านสามารถจำแนกความแตกต่างของคำทั้ง 2 คำ ได้ชัดเจนขึ้น ดังนี้

การให้คำแนะนำ ไม่มีหลักการ ขั้นตอน และจุดมุ่งหมายที่จะช่วยให้ผู้ที่มีความทุกข์หรือไม่สบายใจนำศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเองมาใช้แก้ไขปัญหา แต่เป็น

1. การพูดปลอบใจ
2. การให้คำแนะนำ ให้ข่าวสารข้อมูล
3. การสอนสิ่งที่ดีงามหรือสิ่งที่ผู้แนะนำคิดว่าถูกต้องเหมาะสม
4. การแนะนำวิธีการแก้ไขปัญหา ที่ผู้แนะนำเคยใช้กับผู้อื่น หรือเคยใช้แล้วได้ผลดี

จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้น

5. การแนะนำ ผู้ให้ความช่วยเหลือมักจะเสนอความช่วยเหลือหรือแนวทางแก้ไขปัญหาก่อนได้รับการร้องขอ

6. การแนะนำอาจทำให้ผู้ที่มีความทุกข์หรือไม่สบายใจต้องพึ่งพาผู้อื่นมากขึ้น

เป้าหมายของการให้คำปรึกษา

การให้คำปรึกษามีเป้าหมายเพื่อช่วยให้ผู้ที่ประสบปัญหา (Gotoknow, 2009)

1. รู้สึกดีขึ้นหรืออย่างน้อยสบายใจขึ้น และรู้สึกว่าตนเองไม่โดดเดี่ยว ยังมีผู้ที่ยินดีและเต็มใจให้ความช่วยเหลือ

2. สำรวจตนเอง เข้าใจตนเอง เข้าใจปัญหา และสิ่งแวดล้อมได้อย่างถูกต้อง

3. รู้จักใช้ความคิด และสติปัญญาที่มีอยู่ทั้งหมดในการตัดสินใจ แก้ไขปัญหา ไม่ใช่

อารมณ์ในการแก้ไขปัญหา

4. เกิดความกระจ่างขึ้นในใจ มองเห็นช่องทางในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

5. ลดระดับความเครียด และความไม่สบายใจที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

6. สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ และดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุข

7. สามารถปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตนเองไปในทิศทางที่พึงประสงค์ เช่น มีความรับผิดชอบมากขึ้น มีพฤติกรรมที่เหมาะสม สร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นได้ดี รู้จักอดทน เสียสละ ยอมรับความจริง และกล้าเผชิญกับความจริง ยอมรับต่อสภาวะการณ์ที่แท้จริง ยินดีเผชิญปัญหาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ตีโพยตีพายหรือเกิดความท้อแท้ใจ

8. มีการพัฒนา และเจริญงอกงามไปถึงขีดสูงสุด จากเป้าหมายของการให้คำปรึกษา ที่กล่าวถึงนั้น อาจแบ่งเป้าหมายของการให้คำปรึกษาออกเป็น 3 ระยะ คือ เป้าหมายระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว เป้าหมายระยะสั้นเป็นการช่วยให้ผู้ที่ประสบปัญหา รู้สึกอบอุ่นใจและมีความหวังจากการที่รับรู้ว่ามีผู้ที่เห็นอกเห็นใจ เข้าใจ และพร้อมที่จะรับฟังและช่วยเหลือ

ผลที่เกิดจากการให้คำปรึกษา

กาวานเนา (Gavanaugh, 1982 อ้างถึงใน Corey, 1996) ได้อธิบายถึงผลที่ควรเกิดขึ้นจากการปรึกษาไว้ว่า การให้คำปรึกษาจะต้องเป็นประสบการณ์ใหม่ของผู้รับคำปรึกษาที่ทำให้ผู้รับคำปรึกษามองเห็นตนเอง และชีวิตในแงุ่มที่ต่างจากเดิม ทั้งในด้านความคิด ความรู้สึกและพฤติกรรม ผลที่เกิดจากการให้คำปรึกษา สามารถจำแนกได้ดังนี้

1. ผู้รับคำปรึกษาสามารถยอมรับความเป็นจริงได้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น ตนเองมีส่วนต่อการเกิดขึ้น ซึ่งจะช่วยให้การแก้ปัญหาเป็นไปได้ง่ายขึ้น

2. ผู้รับคำปรึกษามีความคิด ความเชื่อหรือการกระทำที่ต่างจากที่เคยทำการเข้าใจปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นไม่เพียงพอต่อการแก้ปัญหา แต่ต้องมีการปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น การกล้าตัดสินใจมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น รู้จักเลือกสิ่งที่เหมาะสมกับตนเองได้

3. บุคคลในสังคมแวดล้อมของผู้รับคำปรึกษาควรให้กำลังใจ สนับสนุนและมีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้รับคำปรึกษา เพื่อให้เขาอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข และเกื้อหนุนให้เขาพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ เพราะปัญหาของผู้ที่มาขอรับคำปรึกษาจำนวนมาก เกิดจากการขาดสัมพันธภาพที่ดีกับบุคคลที่ติดต่อสัมพันธ์ด้วย

การให้คำปรึกษาที่มีประสิทธิภาพจะต้องเอื้ออำนวยให้ผู้รับคำปรึกษา (Gotoknow, 2009)

1. ได้แนวทางการแก้ไขปัญหานั้นที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง
2. ลงมือปฏิบัติตามข้อสรุปหรือแนวทางแก้ไขปัญหานั้นที่ได้จากการปรึกษา
3. ปรับเปลี่ยนความคิด ความเชื่อและพฤติกรรมเพื่อพัฒนาตน

เป้าหมายระยะกลาง เป็นการช่วยให้ผู้ที่ประสบกับปัญหาลดความเครียดหรือความทุกข์ เกิดความเข้าใจปัญหาและสิ่งแวดล้อม มองเห็นช่องทางในการแก้ไขปัญหา และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

เป้าหมายระยะยาว เป็นการช่วยให้ผู้ที่ประสบกับปัญหาสามารถพัฒนาตนเองให้เจริญเติบโตเต็มตามศักยภาพที่มีอยู่

ประเภทของการให้คำปรึกษา

การให้คำปรึกษาสามารถแบ่งได้หลายแบบ ในหนังสือนี้จะกล่าวถึง 2 ประเภท คือ การแบ่งตามจำนวนผู้รับการให้คำปรึกษา และการแบ่งตามลักษณะของการให้คำปรึกษา ดังนี้

การแบ่งตามจำนวนผู้รับการให้คำปรึกษา สามารถแบ่งเป็น

1. การให้คำปรึกษารายบุคคล คือ กระบวนการที่ช่วยให้มีการสำรวจและหาข้อสรุปเกี่ยวกับปัญหาส่วนตัว และสถานการณ์ที่เป็นความต้องการของแต่ละบุคคล โดยผู้ให้คำปรึกษาทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้ผู้ที่มารับคำปรึกษาเข้าใจตัวเอง และโลกอย่างถูกต้องชัดเจน จากการที่ทั้งผู้ให้ และผู้รับคำปรึกษาสำรวจความรู้สึก และพฤติกรรมของผู้รับคำปรึกษา สำรวจสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่น ตลอดจนหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา และตัดสินใจเลือกให้ดีที่สุดเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันของผู้รับคำปรึกษา (Individual Counseling, 1995)

2. การให้คำปรึกษากลุ่ม คือ กระบวนการให้การช่วยเหลือแก่กลุ่มคนที่มีปัญหาในชีวิตที่คล้ายคลึงกัน ผู้ให้คำปรึกษาหรือผู้นำกลุ่มจะมุ่งประเด็นของความแตกต่างระหว่างบุคคล และปัญหาของสมาชิก นอกจากนี้สมาชิกในกลุ่มเองก็มีบทบาทในการพยายามช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแนวทางที่ผู้นำกลุ่มวางไว้ ในแต่ละครั้งของการเข้ากลุ่มผู้นำกลุ่มมีบทบาทเด่นในการนำ ทั้งนี้เพื่อให้การให้คำปรึกษาเกิดประสิทธิภาพ ส่วนจำนวนสมาชิกในการให้คำปรึกษากลุ่มที่จะทำให้สมาชิกมีโอกาสสร้างปฏิสัมพันธ์กันทั่วถึง และมีส่วนร่วมในการรับ และให้ความช่วยเหลือในกลุ่มได้อย่างเต็มที่ ควรอยู่ระหว่าง 5 ถึง 8 คน (Jacobs, Masson & Harvill, 1998)

การเลือกใช้การให้คำปรึกษารายบุคคลหรือกลุ่มขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับคำปรึกษา สถานการณ์ และปัญหา หากเป็นปัญหาส่วนตัวที่ลึกซึ้ง และมีปัญหาอารมณ์ร่วมด้วยการให้คำปรึกษารายบุคคลน่าจะเหมาะสมมากกว่า เนื่องจากมีเวลาสำรวจปัญหา และสาเหตุอย่างเต็มที่ แต่ถ้าเป็นปัญหาที่คล้ายคลึงกัน และผู้รับคำปรึกษาเป็นวัยรุ่น การให้คำปรึกษากลุ่มมีความเหมาะสมกว่า เพราะวัยรุ่นชอบที่จะพูดคุยกับวัยรุ่นด้วยกันมากกว่าพูดคุยกับผู้ใหญ่ นอกจากนี้การให้คำปรึกษากลุ่มยังเปิดโอกาสให้วัยรุ่นได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน และเกิดการเรียนรู้มากขึ้นจากการฟังข้อคิดเห็นหรือแนวทางแก้ไขปัญหาจากสมาชิกอื่นในกลุ่ม

การให้คำปรึกษากลุ่มเป็นประโยชน์มากในการนำไปใช้ในสถานศึกษาที่ผู้เรียนอยู่ในวัยรุ่น เช่น โรงเรียนมัธยมศึกษา วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย เนื่องจากปัญหาที่หลากหลาย เช่น ปัญหาเกี่ยวกับสัมพันธภาพของสมาชิกในครอบครัว ปัญหาการเรียน ปัญหาเกี่ยวกับเพื่อน และการให้คำปรึกษากลุ่มยังสามารถช่วยผู้เรียนได้ครั้งละหลายคนพร้อม ๆ กัน การแบ่งตามลักษณะของการช่วยเหลือสามารถแบ่งเป็น (Gotoknow, 2009)

1. การให้คำปรึกษาในภาวะวิกฤต เป็นการให้คำปรึกษาเพื่อช่วยให้ผู้รับคำปรึกษาที่เผชิญกับปัญหาที่รุนแรงในชีวิต ได้เล่าระบายความทุกข์ ความเครียด ลดความรุนแรงทางอารมณ์ให้เข้าใจว่าปัญหา และสาเหตุคืออะไร จะแก้ไขอย่างไร มีแหล่งให้ความช่วยเหลือโดยตรงใดบ้างที่จะให้ความช่วยเหลือได้ ตัวอย่างปัญหาที่รุนแรง เช่น การหย่าร้าง การล้มละลาย และการตั้งครรภโดยยังไม่พร้อม เป็นต้น

2. การให้คำปรึกษาเพื่อแก้ปัญหา เป็นการให้คำปรึกษาเพื่อช่วยให้ผู้รับคำปรึกษาเข้าใจตนเอง และเข้าใจปัญหาหาแนวทางแก้ไข และวางแผนหรือโครงการที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาตนเอง

3. การให้คำปรึกษาเพื่อป้องกันปัญหา เป็นการให้คำปรึกษาเพื่อช่วยให้ผู้รับคำปรึกษาตระหนักถึงภัยอันตรายหรือผลเสียที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการคิด การตัดสินใจหรือการประพฤติ

ปฏิบัติตน เพื่อให้ผู้รับคำปรึกษาพัฒนาตนทั้งในด้านทักษะที่สำคัญ และจำเป็นและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ รวมทั้งแนวทางหลัก และป้องกันตนจากอันตรายต่าง ๆ

4. การให้คำปรึกษาเพื่อส่งเสริมและพัฒนา เป็นการให้คำปรึกษาเพื่อช่วยให้ผู้รับคำปรึกษามีพัฒนาการที่ดีในทุกด้าน เช่น การเห็นคุณค่าในตนเอง ทักษะการคิดและการตัดสินใจ การใช้เวลาว่างและการยอมรับความจริงในชีวิต เป็นต้น

หลักของการให้คำปรึกษา

การให้คำปรึกษาเป็นทั้งศาสตร์ และศิลป์ ดังนั้นผู้ให้คำปรึกษาควรจะได้ทำความเข้าใจกับหลักของการให้คำปรึกษา และยึดถือเป็นแนวทางในการช่วยเหลือบุคคล หลักที่สำคัญของการให้คำปรึกษาพอจะสรุปเป็นหัวข้อได้ดังนี้ (Gotoknow, 2009)

1. ยึดผู้รับคำปรึกษาเป็นหลัก
2. เน้นอารมณ์ความรู้สึกของผู้รับคำปรึกษา
3. เข้าใจและยอมรับในอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดของผู้รับคำปรึกษา
4. ไม่ด่วนสรุปหรือตัดสินผู้รับคำปรึกษา
5. เน้นที่ความเป็นจริงตามเหตุการณ์ และสถานการณ์
6. มีการโต้ตอบที่เหมาะสม และเป็นจริงตามเหตุการณ์ และสถานการณ์
7. ปัญหาแต่ละปัญหามีความสัมพันธ์กัน ไม่สามารถแยกขาดจากกันได้ เช่น ปัญหาด้านเศรษฐกิจอาจเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาครอบครัว ปัญหาการปรับตัวก็อาจเชื่อมโยงไปถึงปัญหาการเรียน และปัญหาการเลือกอาชีพได้ เป็นต้น

8. ต้องคำนึงเสมอว่าปัญหาอย่างเดียวกัน แต่ต่างบุคคล และต่างสิ่งแวดล้อมกัน วิธีแก้ปัญหาย่อมแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสาเหตุของปัญหา ความแตกต่างระหว่างบุคคล และความแตกต่างของสภาพแวดล้อม

9. ผู้รับคำปรึกษาจะต้องเป็นผู้ค้นหาสาเหตุของปัญหาตลอดจนหาแนวทางแก้ไข และตัดสินใจเลือกทางแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ผู้ให้คำปรึกษาอาจช่วยชี้ทางออกหลาย ๆ ทางให้แก่การตัดสินใจควรเป็นของผู้รับคำปรึกษา

10. การให้คำปรึกษาจะต้องกระทำไปโดยความสมัครใจของผู้มาขอรับคำปรึกษา ไม่มีการบังคับหรือขอร้อง

11. การให้คำปรึกษาต้องยึดหลักในการให้บุคคลสามารถปรับตัวได้ ปัญหาบางอย่างที่ไม่อยู่ในความสามารถของผู้ให้คำปรึกษาที่จะช่วยแก้ไขได้ ก็ไม่ควรกระทำไปโดยขาดความมั่นใจ ต้องส่งให้ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ทำหน้าที่ช่วยเหลือต่อไป

12. การให้คำปรึกษาต้องให้แก่ทุกคนที่มีปัญหาที่ต้องการความช่วยเหลือ โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง

ระยะเวลาที่ใช้ในการให้คำปรึกษา

การให้คำปรึกษาเป็นบริการทางวิชาชีพที่มีทฤษฎี ทักษะ และขั้นตอนที่กำหนดไว้ชัดเจน จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดระยะเวลาในการให้บริการไว้ให้เหมาะสมกับวัยของผู้รับคำปรึกษา และเนื่องจากในขณะให้คำปรึกษานั้นทั้งผู้ให้ และผู้รับคำปรึกษาต้องใช้พลังอย่างมากในการทำความเข้าใจกับปัญหา และหาแนวทางแก้ไขปัญหา รวมทั้งผู้ให้คำปรึกษาต้องให้บริการแก่คนอื่น ๆ ด้วยการใช้ผู้รับ

คำปรึกษาควรมีเวลาเท่าใดในการปรึกษา จะทำให้ผู้รับบริการเห็นความสำคัญของการนำเสนอปัญหา ในเวลาที่กำหนดไว้มากขึ้น การกำหนดระยะเวลาที่เหมาะสมจึงเป็นการช่วยให้การให้คำปรึกษาดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

แพตเตอร์สันและนีสันโฮท (Pettersson and Nisenholz, 1995) ได้เสนอว่า เวลาที่ควรใช้ในการให้คำปรึกษาแต่ละครั้งไว้ดังนี้

1. การให้คำปรึกษารายบุคคลแก่ผู้ใหญ่ ควรใช้เวลา 50 นาที ถึง 1 ชั่วโมง
2. การให้คำปรึกษารายบุคคลแก่เด็ก ควรใช้เวลา 20-30 นาที
3. การให้คำปรึกษาแบบกลุ่ม และการให้คำปรึกษาครอบครัว อยู่ระหว่าง 90 นาที ถึง

2 ชั่วโมง

จอร์จและคริสเตียนิ (George and Cristiani, 1995) เสนอระยะเวลาในการให้คำปรึกษาไว้ดังนี้

1. เด็กอายุ 5-7 ปี ควรใช้เวลาประมาณ 20 นาที
2. เด็กอายุ 8-12 ปี ควรใช้เวลาประมาณ 30 นาที
3. ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 12 ปีขึ้นไป ควรใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง
4. สำหรับการให้คำปรึกษาในโรงเรียน ควรใช้เวลาประมาณ 1 คาบเรียน

นอกจากนี้ Pettersson and Nisenholz และ George and Cristiani ยังได้แสดงความเห็นว่าการให้คำปรึกษาแต่ละราย ควรใช้ระยะเวลาอย่างน้อย 1 เดือน แต่ไม่ควรเกิน 1 ปี

ไมเออร์และเดวิส (Meier and Davis, 1993) เสนอว่า โดยทั่วไปแล้วควรใช้เวลาในการให้คำปรึกษารายบุคคลครั้งละประมาณ 45-50 นาที สำหรับการให้คำปรึกษาแบบกลุ่ม ครั้งละ 60-90 นาที และการให้คำปรึกษาแต่ละรายหรือกลุ่ม ควรอยู่ในช่วงระยะเวลาไม่เกิน 3 เดือน

บราวน์และสีบาลุส (Brown and Srebalus, 1996) ให้ความเห็นว่า การให้คำปรึกษารายบุคคลควรใช้เวลาในการให้คำปรึกษาอยู่ระหว่าง 30-45 นาทีต่อครั้ง โดยให้คำนึงถึงอายุของผู้รับคำปรึกษา และเสนอแนะด้วยว่าในการให้คำปรึกษาแต่ละรายอาจใช้เวลา 1-3 สัปดาห์ นอกจากนี้ยังเสนอความเห็นเกี่ยวกับการให้คำปรึกษาแบบกลุ่มไว้ว่า จำนวนสมาชิกที่เหมาะสมในการให้คำปรึกษา ควรอยู่ระหว่าง 6-8 คน และควรให้คำปรึกษาสัปดาห์ละ 1 ครั้งๆ ละ 60-90 นาที ในการให้คำปรึกษาแต่ละรายควรให้คำปรึกษาในช่วงเวลา 6-8 สัปดาห์

สรุปได้ว่าการให้คำปรึกษาเป็นกระบวนการให้ความช่วยเหลือบุคคลด้วยการสนทนาอย่างมีเป้าหมาย โดยผู้ให้คำปรึกษาจะเป็นผู้สร้างบรรยากาศ และสัมพันธภาพที่ดีกับผู้รับคำปรึกษา เป้าหมายสำคัญของการให้คำปรึกษา คือ ช่วยให้ผู้รับคำปรึกษาสำรวจตนเอง รู้จัก และเข้าใจปัญหา และสิ่งแวดล้อม สามารถตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตนเองไปในทิศทางที่พึงประสงค์ การให้คำปรึกษาสามารถแบ่งตามจำนวนผู้รับการให้คำปรึกษา ได้แก่ การให้คำปรึกษารายบุคคลและกลุ่ม และแบ่งตามลักษณะของการช่วยเหลือได้ 4 แบบ คือ การให้คำปรึกษาในภาวะวิกฤต การให้คำปรึกษาเพื่อแก้ไขปัญหา การให้คำปรึกษาเพื่อป้องกันปัญหาและการให้คำปรึกษาเพื่อส่งเสริมและพัฒนา

ทฤษฎีการให้คำปรึกษา

ทฤษฎีการให้คำปรึกษาถูกกำหนดขึ้นจากข้อค้นพบของนักจิตวิทยาการปรึกษาที่ได้ศึกษาค้นคว้าทดลองใช้ และตรวจสอบผลจนได้ข้อสรุปชัดเจนแล้วว่า เป็นแนวทางที่สามารถใช้ในการให้คำปรึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Strong, 1991) ทฤษฎีการให้คำปรึกษาทำให้การให้คำปรึกษาเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า มีสิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นการนำองค์ความรู้ที่ได้ศึกษาค้นคว้า และตรวจสอบแล้วว่า ได้ผลดีไปใช้ในกระบวนการให้คำปรึกษา (Brammer, 1999) ทฤษฎีการให้คำปรึกษา จึงมีความสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการให้คำปรึกษา เพราะช่วยให้ผู้ให้คำปรึกษาเข้าใจระบบ และกระบวนการให้คำปรึกษาอย่างแท้จริง และยังเป็นกรอบหรือหลักสำหรับผู้ให้คำปรึกษาได้ยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติขณะให้คำปรึกษาอีกด้วย (Scissons, 1993) เสนอความเห็นเห็นว่า เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีการให้คำปรึกษา มีประเด็นที่ควรให้ความสนใจอยู่ 3 เรื่อง คือ

1. ปรัชญา และเป้าหมายของการให้คำปรึกษา (The philosophy and proposes) จะสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ และจะนำไปสู่เป้าหมายของการให้คำปรึกษา
2. กระบวนการของการให้คำปรึกษา (A counseling process) เป็นผลมาจากเป้าหมายของการให้คำปรึกษา ซึ่งเป็นตัวกำหนดขั้นตอนที่ทำให้การให้คำปรึกษาดำเนินไปตามเป้าหมาย กระบวนการของการให้คำปรึกษา ประกอบด้วยข้อกำหนดว่าสิ่งใดควรทำ และสิ่งใดไม่ควรทำ
3. เทคนิคการให้คำปรึกษา (Counseling techniques) เป็นการแปลงกระบวนการให้คำปรึกษาไปสู่พฤติกรรมของผู้ให้คำปรึกษา ซึ่งมีหลากหลายเทคนิค เพื่อเป็นทางเลือกสำหรับผู้ให้คำปรึกษาได้ใช้เป็นเครื่องมือในการให้คำปรึกษา (Roongthicha, 2556)

การจำแนกทฤษฎีการให้คำปรึกษา

ปัจจุบันมีทฤษฎีการให้คำปรึกษามากกว่า 450 ทฤษฎี (Gabbard, 1995; Neukrug, 2003) ได้จัดกลุ่มทฤษฎีการให้คำปรึกษาโดยรวมแนวคิดของทฤษฎีการให้คำปรึกษาต่างๆ เป็น 4 กลุ่มแนวคิด ดังนี้

1. กลุ่มจิตวิเคราะห์ (Psychodynamic approaches)
2. กลุ่มมนุษยนิยม-ภวนิยม (Existential-humanistic approaches)
3. กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behavioral approaches)
4. กลุ่มการรู้คิด (Cognitive approaches)

แพตเตอร์สันและเวลเฟล (Patterson and Welfel, 2000) ได้เสนอความเห็นเห็นว่าทฤษฎีการให้คำปรึกษาที่สำคัญ และใช้กันอย่างแพร่หลายนั้นมี 6 ทฤษฎี คือ

1. ทฤษฎีรับคำปรึกษาเป็นศูนย์กลาง (Person-centered Counseling)
2. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic counseling)
3. ทฤษฎีวิเคราะห์บุคคลและองค์ประกอบสิ่งแวดล้อม (Trait-factor Counseling)
4. ทฤษฎีเกสทอล (Gestalt Counseling)
5. ทฤษฎีการรู้คิด (Cognitive Counseling)
6. ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (Behavioral Counseling) และหลังจากศึกษาทบทวน

ในรายละเอียดของทฤษฎีการให้คำปรึกษาแล้ว

แพตเตอร์สันและเวลเฟล (Patterson and Welfel, 2000) ได้สรุปว่าทฤษฎีการให้คำปรึกษาทั้ง 6 ทฤษฎี สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับอารมณ์ ซึ่งเป็นการให้คำปรึกษาแบบไม่นำทางที่เน้นการให้ความสำคัญแก่ผู้รับคำปรึกษา

2. ทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับความคิด ซึ่งเป็นการให้คำปรึกษาแบบนำทางที่เน้นการให้ความสำคัญแก่ผู้ให้คำปรึกษา โดยแต่ละทฤษฎีมีความต่อเนื่องกัน

วัชร ทรัพย์มี (2549) แบ่งทฤษฎีการให้คำปรึกษาออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มทฤษฎีการให้คำปรึกษาที่เน้นอารมณ์ และความรู้สึก ได้แก่

1.1 ทฤษฎีการให้คำปรึกษาแบบผู้รับบริการเป็นศูนย์กลาง

1.2 ทฤษฎีการให้คำปรึกษาแบบเกสตอล

1.3 ทฤษฎีการให้คำปรึกษาแบบภวนิยม

1.4 ทฤษฎีการให้คำปรึกษาแบบจิตวิเคราะห์

2. กลุ่มทฤษฎีการให้คำปรึกษาที่เน้นความคิด และเหตุผล ได้แก่

2.1 ทฤษฎีการให้คำปรึกษาแบบพิจารณาเหตุผล และอารมณ์

2.2 ทฤษฎีการให้คำปรึกษาแบบวิเคราะห์สัมพันธภาพระหว่างบุคคล

2.3 ทฤษฎีการให้คำปรึกษาแบบวิเคราะห์บุคคล และองค์ประกอบสิ่งแวดล้อม

3. กลุ่มทฤษฎีการให้คำปรึกษาที่เน้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ได้แก่

3.1 ทฤษฎีการให้คำปรึกษาแบบพฤติกรรมนิยม

3.2 ทฤษฎีการให้คำปรึกษาแบบเผชิญความจริง

ในที่นี้จะกล่าวโดยสรุปถึงทฤษฎีการให้คำปรึกษาที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน สามารถใช้ได้ง่าย และมีการนำไปใช้อย่างแพร่หลายในปัจจุบัน ตามข้อสรุปของ Patterson and Welfel (2000) จำนวน 6 ทฤษฎี โดยจะกล่าวถึงใน 3 ประเด็นหลักตามแนวคิดของ Scissons (1993) คือ 1) ปรัชญา และเป้าหมายของการให้คำปรึกษา 2) กระบวนการของการให้คำปรึกษา และ 3) เทคนิคการให้คำปรึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการนำทฤษฎีการให้คำปรึกษาไปใช้ ดังต่อไปนี้ (Roongthicha, 2556)

ตารางที่ 2.1 สรุป ปรัชญาและเป้าหมายของการให้คำปรึกษา กระบวนการของการให้คำปรึกษา และ เทคนิคการให้คำปรึกษา

ทฤษฎี	ปรัชญาและเป้าหมาย	กระบวนการ	เทคนิค
1. ผู้รับคำปรึกษาเป็นศูนย์กลาง (Person centered counseling)	ปรัชญา 1. มนุษย์เป็นผู้ที่มีคุณค่า มีศักดิ์ศรี มีความปรารถนาที่จะพัฒนาตนให้เจริญสูงสุด	1. สร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร และปลอดภัย เอื้ออำนวยให้ผู้รับคำปรึกษา 1.1 สสำรวจชีวิต/เหตุการณ์ที่ทำให้ต่อต้านหรือหลอกตัวเอง	1. การฟังอย่างใส่ใจและแปลความหมายในสิ่งที่ผู้รับคำปรึกษาต้องการสื่อ 2. การใช้ภาษาที่ทางที่แสดงถึงความใส่ใจ เช่น การสบตา

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ทฤษฎี	ปรัชญาและเป้าหมาย	กระบวนการ	เทคนิค
	2. มนุษย์มีเหตุผล มีความสามารถในการแก้ไข ปัญหา และสามารถ ตัดสินใจด้วยตนเอง หากเขาได้รับการยอมรับ และความไว้วางใจ เป้าหมาย 1. ช่วยผู้รับคำปรึกษาให้ 1.1 ค้นหาความหมาย ที่น่าพึงพอใจในชีวิตของ ตนเอง 1.2 พัฒนาตนในด้านอื่น ควบคู่ไปกับการช่วย แก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ 1.3 ยอมรับอารมณ์และ ความรู้สึกทุกข์ กังวล สับสน และขัดแย้งของ ตนเองได้มากขึ้น 1.4 ยอมรับและเห็นคุณค่า ในตัวเอง รวมทั้งตั้งความ คาดหวังจากทั้งคนอื่น และตนเองที่เป็นจริงได้	1.2 ยอมรับความแตกต่าง ของการรับรู้ของตัวเองกับ ความเป็นจริงที่เขาเผชิญอยู่ 1.3 แสดงความรู้สึกผิด กลัว วิตกกังวล และ ความรู้สึกด้านลบอื่นๆ 2. ใส่ใจ/ให้ความสำคัญกับ การรับรู้ตนเอง และ การรับรู้โลกของผู้รับ คำปรึกษา 3. ไม่กำหนดเป้าหมาย ที่เฉพาะเจาะจงให้แก่ผู้รับ คำปรึกษา	3. การแสดงการยอมรับ ต่อการแสดงออกทาง อารมณ์ของผู้รับคำปรึกษา อย่างไม่มีเงื่อนไข 4. การสะท้อนผล เพื่อกระตุ้น ให้ผู้รับคำปรึกษาเปิดเผย และยอมรับความ รู้สึกที่แท้จริงของตนเอง
2. จิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic counseling)	ปรัชญา 1. พฤติกรรมของมนุษย์ เกิดจากแรงจูงใจในระดับ จิตสำนึก และจิตไร้สำนึก 2. มนุษย์เก็บกดความทุกข์ ความผิดหวัง และความ เจ็บปวดรุนแรงที่ไม่สามารถ ทนได้ไว้ในจิตไร้สำนึกโดยใช้ กลวิธีป้องกันจิตใจตนเอง เช่น การเก็บกด เพื่อให้พ้น จากการตระหนักรู้ โดยที่ สาเหตุของความทุกข์หรือ ความผิดหวังยังไม่ได้รับการแก้ไข	1. การพูดคุยอย่างอิสระ เพื่อสำรวจสภาพการณ์ ของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับ ความคิด ความรู้สึกและ เหตุการณ์ที่เจ็บปวด ขัดแย้งที่เก็บกดไว้ 2. การกระตุ้นให้ผู้รับ คำปรึกษาจัดหรือแก้ไข ประสบการณ์ที่เจ็บปวด หรือความขัดแย้งที่อยู่ใน จิตไร้สำนึก	1. การตีความหมาย 2. การวิเคราะห์ความฝัน 3. การวิเคราะห์คำพูด ที่พลั้งเผลอ 4. การเชื่อมโยงเสรี

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ทฤษฎี	ปรัชญาและเป้าหมาย	กระบวนการ	เทคนิค
	เป้าหมาย เพื่อให้ผู้รับคำปรึกษา เข้าใจสาเหตุของพฤติกรรมตนเองที่เกิดจากความขัดแย้งในจิตใจ ความวิตกกังวลและลดการใช้กลวิธีป้องกันจิตใจตนเอง ใช้เหตุผลในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ตามข้อเท็จจริง ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมใหม่		
3. วิเคราะห์บุคคล และองค์ประกอบสิ่งแวดล้อม (Trait-factor counseling)	ปรัชญา มนุษย์มีสติปัญญาสามารถพัฒนาความคิด ทักษะพิเศษ ความสนใจ และทัศนคติที่จะนำไปใช้ในการตัดสินใจได้เอง การรู้จักวิเคราะห์คุณลักษณะของตนเองและความต้องการของโลก จะทำให้มนุษย์สามารถวางแผน และมีชีวิตที่ดีและเป็นประโยชน์ เป้าหมาย ช่วยให้ผู้รับคำปรึกษา รู้จักวิธีสำรวจตนเอง รู้จักแสวงหาข้อมูลจากสิ่งแวดล้อม ได้เรียนรู้กระบวนการตัดสินใจ แก้ปัญหา และการวางแผนโครงการอนาคตอย่างมีระบบผ่านการคิดวิเคราะห์โดยถี่ถ้วน	ใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ 6 ขั้นตอน คือ การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการรวบรวมและตรวจสอบข้อมูลของผู้รับคำปรึกษา การสังเคราะห์ข้อมูล เป็นการสรุปข้อมูลที่รวบรวมได้เพื่อให้เห็นภาพโดยรวมของผู้รับคำปรึกษา การวินิจฉัยเพื่อหาสาเหตุของปัญหา การทำนายการพัฒนาการในอนาคตเกี่ยวกับความเจริญงอกงามของผู้รับคำปรึกษา การให้คำปรึกษา เพื่อพัฒนาและช่วยให้ผู้รับคำปรึกษา กำหนดแนวทางปรับตัวการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมการพัฒนาทักษะใหม่ ๆ รวมถึงการปรับเปลี่ยนเจตคติ การติดตามผลเพื่อเฝ้าดูการเจริญงอกงามของผู้รับคำปรึกษาและช่วยเหลือเพิ่มในกรณีที่ผู้รับคำปรึกษาไม่สามารถพัฒนาต่อไปได้	การรวบรวมข้อมูล การแนะนำ การอภิปราย การกระจำความ

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ทฤษฎี	ปรัชญาและเป้าหมาย	กระบวนการ	เทคนิค
4.เกสตาล (Gestalt counseling)	ปรัชญา 1. มนุษย์ไม่สามารถจัดการกับอดีตและอนาคตได้ แต่สามารถจัดการกับปัจจุบันได้ 2. มนุษย์มีความสามารถที่จะรับผิดชอบตัวเองได้ เป้าหมาย 1. กระตุ้นให้ผู้รับคำปรึกษาพัฒนาตน 2. กระตุ้นให้ผู้รับคำปรึกษาพิจารณาความแตกต่างที่เกิดขึ้นในการคิดและความรู้สึกเกี่ยวกับชีวิตที่นำไปสู่ประสบการณ์ใหม่และความก้าวหน้าที่ถูกสกัดกั้น 3. กระตุ้นให้ผู้รับคำปรึกษาตระหนักในภาวะปัจจุบันของตนเอง และทั้งตนเอง	1. การให้ผู้รับคำปรึกษาสนใจความรู้สึกของตนเอง 2. การให้ผู้รับคำปรึกษาปรับเปลี่ยนพฤติกรรม 3. การให้ผู้รับคำปรึกษาตระหนักถึงจุดแข็งของตนเองและใช้จุดแข็งนั้นให้เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต	1. การเผชิญหน้า 2. กลวิธีที่นี้และเดี๋ยวนี้ 3. การแสดงบทบาทสมมุติ 4. กลวิธีเก้าอี้ว่างเปล่า 5. การแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสม 6. การใช้สรรพนามส่วนบุคคล “ฉัน” และ “เธอ”
5. การรู้คิด (Cognitive counseling)	ปรัชญา 1. ความคิด อารมณ์และการกระทำของมนุษย์มีความสัมพันธ์และเป็นเหตุเป็นผลกัน 2. มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความคิดที่มีและไม่มีเหตุผล 3. ความเชื่อที่ไม่มีเหตุผลเป็นเหตุให้มนุษย์เกิดความทุกข์ 4. มนุษย์มีความสามารถที่จะเปลี่ยนกระบวนการคิด อารมณ์และพฤติกรรมเพื่อลดความทุกข์ เป้าหมาย 1. เปลี่ยนความเชื่อที่ไม่มีเหตุผลซึ่งเป็นเหตุของการเกิดอารมณ์ทางลบ	1. การมอบหมายงานเกี่ยวกับการคิดและการกระทำ 2. ใช้จินตนาการ 3. การแสดงบทบาทสมมุติ 4. การสอนให้คิดอย่างมีเหตุผล 5. การไม่สนใจพฤติกรรมในอดีตและการแสดงอารมณ์ 6. การยอมรับผู้รับคำปรึกษาและต่อต้านความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล	1. มุ่งที่ความเชื่อที่ไร้เหตุผลว่าเป็นเหตุของพฤติกรรมที่เป็นทุกข์ 2. การท้าทายผู้รับคำปรึกษาให้คิดเป็นเหตุเป็นผล 3. ใช้คำถามปลายเปิด 4. การสอนให้คิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล การวางเงื่อนไขพฤติกรรม 5. มอบหมายงาน/ การบ้านให้ทำ 6. ใช้การจินตนาสถานการณ์และบทบาทสมมุติ 7. การสาธิตให้ผู้รับคำปรึกษาเข้าใจธรรมชาติของการคิดที่เป็นเหตุเป็นผล

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ทฤษฎี	ปรัชญาและเป้าหมาย	กระบวนการ	เทคนิค
	2. ยอมรับความไม่สมบูรณ์ แบบของตนเองและการทำ สิ่งที่เกิดพลาดได้ 3. เรียนรู้ที่จะมีชีวิตอยู่ อย่างสงบด้วยตัวเอง 4. คิดอย่างมีเหตุผล		
6. พฤติกรรมนิยม (Behavioral counseling)	ปรัชญา 1. พฤติกรรมส่วนใหญ่ของ มนุษย์เกิดจากการเรียนรู้ และมนุษย์สามารถควบคุม พฤติกรรมได้ 2. พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เกิดจากการเรียนรู้แบบ ผิดๆ เป้าหมาย 1. ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ที่ไม่เหมาะสม 2. คิดอย่างมีเหตุผลและ สามารถวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ของ สถานการณ์หรือเหตุการณ์ ที่เกิดก่อนหรือหลังการเกิด พฤติกรรมที่เหมาะสมและ ไม่เหมาะสม	1. สำรวจเพื่อทำความเข้าใจ สภาพการณ์ที่ทำให้ เกิดพฤติกรรมที่เป็นปัญหา 2. กำหนดเป้าหมาย การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ของผู้รับคำปรึกษา 3. กำหนดกลยุทธ์ในการ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ร่วมกันระหว่างผู้ให้และ ผู้รับคำปรึกษา 4. ประเมินผลการให้ คำปรึกษาเพื่อให้ความ ช่วยเหลือเพิ่มเติมและยุติ การให้คำปรึกษา	1. การนำเสนอตัวแบบ 2. การวางเงื่อนไขการ เรียนรู้ใหม่โดยกลวิธี เสริมแรง 3. การฝึกพฤติกรรม กล้าแสดงออก 4. การใช้กลวิธีจัด ความรู้สึกวิตกกังวล อย่างเป็นระบบ

การให้คำปรึกษาเชิงพุทธศาสนา

จากข้อเขียนของพระพรหมคุณาภรณ์บรรยายที่วิทยาลัยครูสวนดุสิต (ปัจจุบัน คือ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต) เมื่อวันที่ 26 กันยายน 2531 ผู้วิจัยขอนำมาประกอบกับการให้คำปรึกษา เป็นรายบุคคล รายกลุ่มและครอบครัว สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ข้อเขียนเกี่ยวกับการให้คำปรึกษาเชิงพุทธศาสนามีสาระสำคัญดังต่อไปนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2555)

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำแห่งการให้คำปรึกษาของโลก โดยใช้หลักธรรมที่ทรงค้นพบเป็น เครื่องมือในการพัฒนาบุคคลให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ มนุษย์ต้องพึ่งตนเองให้ได้ไม่จะเป็น การรับประทานอาหาร การใช้เครื่องนุ่งห่ม การติดต่อสื่อสาร ตลอดถึงการหายใจ หากพึ่งตนเองไม่ได้ ก็ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้ พระพุทธศาสนาจึงมุ่งให้มนุษย์พัฒนาตนเองเป็นหลัก โดยปฏิเสธ เรื่องอำนาจที่มาจากนอกตน ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงเป็นที่สนใจสำหรับคนในสังคมโลก

พระรัตนตรัย : การพึ่งตนเอง

เวลาเราเข้าถึงพระรัตนตรัยมิใช่เข้าถึงเป็นนงมายหรือขาดปัญญา เราเข้าถึงในฐานะพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ มาช่วยแนะแนวในการใช้ชีวิต ช่วยป้องกันทำให้บุคคลพึ่งตนเอง สำหรับภาษาอังกฤษบางที่ใช้ คำว่า “Refuge” แปลว่า ที่พึ่ง อีกคำหนึ่งใช้คำว่า “Guide” แปลว่า “ผู้นำ” หรือผู้ทำการให้คำปรึกษา ผู้ชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เป็นผู้มอบบาทสำคัญต่อการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบแนวทางในการดับทุกข์ พอรู้แล้วก็นำสิ่งที่ค้นพบมาบอกบุคคลอื่นต่อ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า อุกขาตาโร ตถาคตา ตถาคตเป็นเพียงผู้บอก คือ ชี้แนวทางให้ ตุมเหติ กิจจํ อาตปปี ส่วนตัวการกระทำนั้น เป็นเรื่องที่ท่านต้องทำ ต้องเพียรพยายามเอาเอง พระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบธรรมะแล้วนำมาเปิดเผยให้เราได้รับรู้ และปฏิบัติตามสิ่งที่พระพุทธเจ้าค้นพบ มิใช่สิ่งที่เราต้องรู้ และเข้าใจเพียงอย่างเดียว สิ่งสำคัญที่สุดก็คือการนำมาปฏิบัติพิจารณาด้วยปัญญา อย่างไรก็ตามเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วก็มีพระธรรม และพระวินัยเป็นตัวแทนของพระองค์ ถึงจะมีพระธรรม และพระวินัยเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าก็จริง หากขาดผู้ทำหน้าที่ ในการให้คำปรึกษาพระธรรม พระธรรมก็จะมีใครรู้ ไม่มีใครนำไปปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ต้องทำหน้าที่ต่อไป ดังคำกล่าวที่ว่า “เรามีพระพุทธเป็นผู้นำ มีพระธรรมเป็นแผนที่และมีพระสงฆ์เป็นที่เลี้ยง ค่อยแนะนำให้รู้จัก และนำพระธรรมไปปฏิบัติเป็นวิถีชีวิต ด้วยเหตุนี้พระรัตนตรัยจึงเป็นหลักการสำคัญสำหรับวิชาการให้คำปรึกษา

ตามความเป็นจริงแล้ว คนทั่วไปไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ในทุกเรื่อง จึงจำเป็นต้องอาศัยผู้ช่วยให้สามารถพึ่งตนเอง โดยได้ผ่านกระบวนการจัดกิจกรรมต่าง ๆ การใช้กิจกรรมหรือกระบวนการในการช่วยเหลือบุคคลที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ เป็นหน้าที่ของการให้คำปรึกษา ซึ่งผู้ที่ทำหน้าที่ได้จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสตร์ และศิลปะของการให้คำปรึกษาด้วยการรู้จักตัวเองตามความเป็นจริง รู้จักสำรวจตัวเอง ควบคุมตนเองได้ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และสิ่งอำนวยความสะดวกที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อความสามารถในการพึ่งตนเองได้ของมนุษย์ รวมถึงความคิดกับการพึ่งตนเอง นอกจากบุคคลจะต้องเข้าใจเกี่ยวกับตนเองตามความเป็นจริงแล้ว สิ่งสำคัญที่สุดคือ “การรู้จัก” ถ้าคิดเองเป็นก็สามารถตัดสินใจเลือกที่จะกระทำหรือละเว้นการกระทำ สิ่งที่เป็นคุณหรือเป็นโทษต่อตนเอง และคนอื่นได้ ความคิดเป็น คิดถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) จำเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นของบุคคลที่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้ จำเป็นต้องเข้าใจถึงคุณสมบัติเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง ต้องเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ และกระบวนการเรียนรู้ธรรมชาติของมนุษย์ สิ่งสำคัญของการให้คำปรึกษาเชิงพุทธนั้น จำเป็นต้องเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์รวมถึงเข้าใจถึงกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ด้วย กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ต้องมีความสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ การจะพัฒนามนุษย์ได้อย่างเป็นระบบโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์เป็นอันดับแรก

ธรรมชาติของมนุษย์ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามุ่งส่งเสริมให้บุคคลได้เข้าใจถึงความเป็นจริงของชีวิตที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่และเสื่อมสลายไปเป็นเรื่องธรรมดา เป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ฉะนั้นการที่จะเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ในแง่พระพุทธศาสนานั้นจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงของโลก และชีวิตเป็นขั้นต้น “ความจริงเกี่ยวกับชีวิต” ความจริงเป็นสิ่งที่มิอยู่ตามธรรมชาติ อาศัยเหตุปัจจัย และกฎเกณฑ์การเกิดขึ้น

แม้แต่ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบก็มีอยู่ในธรรมชาติ ถึงพระพุทธเจ้าไม่ได้บังเกิดขึ้นในโลก ความจริงของธรรมะก็มีอยู่คู่โลกนี้ เช่น ความแก่ เจ็บ ตาย ก็ยังคงมีอยู่ เช่นการที่พระพุทธองค์ตรัสรู้เกี่ยวกับหลักไตรลักษณ์ ความเป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ก็มีอยู่ตามธรรมชาติไม่เกี่ยวกับการมีหรือไม่มีของพระพุทธเจ้า

กฎธรรมชาติตามหลักปฏิจสมุปบาท

ปฏิจสมุปบาท เป็นหัวข้อธรรมที่พระพุทธเจ้ากล่าวถึงเกี่ยวกับธรรมชาติการเกิดขึ้นของสิ่งต่าง ๆ ถึงแม้ว่าจะไม่มีพระพุทธเจ้า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนั้นจึงมี เมื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนั้นจึงเกิด เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นจึงดับ เช่น เพราะอวิชชา จึงเป็นปัจจัยทำให้เกิดสังขาร เพราะสังขารจึงเกิดวิญญูณ เป็นต้นนี้ เรียกว่า “การเห็นตามความจริง” เป็นการมองสังขารธรรมในสิ่งที่เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เรา มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามหลักความเป็นจริง ด้วยการใชปัญญาพิจารณาไตรตรองด้วยตนเองรู้ และเข้าใจด้วยตนเอง เมื่อเข้าใจเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญญาที่แท้จริงได้ก็จะสามารถหาแนวทาง ในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหานั้นถุวิธี และเป็นการแก้ไขปัญหานั้นด้วยปัญญาอย่างยั่งยืน

มนุษย์กับการเกิด

ก่อนที่มนุษย์จะเกิดขึ้นมาต้องอาศัยอยู่ในท้องแม่ที่เราเรียกว่า “ทารก” ไม่น้อยกว่า 9 เดือน ซึ่งการเรียนรู้เพื่อเอาชีวิตรอดของทารกนั้น ผ่านการดูดซับเอาสารอาหารจากแม่ผ่านสายรกและสายเลือด เมื่อเกิดมาแล้วก็ไม่สามารถใช้ชีวิตด้วยตนเองได้เหมือนกับสัตว์ประเภทอื่น ๆ ซึ่งสัตว์เหล่านั้นอาศัยสัญชาตญาณ เพื่อการเอาชีวิตรอดขณะที่มนุษย์ยังไม่สามารถทำได้ จึงจำเป็นต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูหลังจากคลอดออกมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความไม่รู้ ความไม่เข้าใจ สิ่งแวดล้อมรอบตัว ไม่รู้จักโลกที่ตนเองเกิดมา ไม่รู้จักการดำรงชีพ ความไม่รู้แบบนี้ เราเรียกว่า “อวิชชา” เมื่ออยู่ด้วยความไม่รู้ก็เกิดปัญหาติดขัด ซัดของไปหมด สรุปได้ว่า เมื่อชีวิตเกิดขึ้นมาจาก ความไม่รู้ คือ มีอวิชชาก็ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา ที่เราเรียกว่า “ความทุกข์” นั่นเอง ถึงแม้ว่ามนุษย์ จะมีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินชีวิตอย่างมากมายก็ตาม มนุษย์จำเป็นต้องแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหานั้นอย่างถูกต้องด้วยการอาศัยระบบการศึกษา พัฒนาตนเองจนเกิดปัญญา สามารถพึ่งตนเองได้

ความต้องการของมนุษย์

“ความอยาก” ความต้องการของมนุษย์มีความเชื่อมโยงกัน อยากจะมีชีวิตอยู่รอดก็ต้องแสวงหาสิ่งที่เอื้อต่อการมีชีวิตอยู่รอดก็คือ ความต้องการทางประสาทสัมผัส (Sensation) เมื่อมนุษย์มีความอยากได้ อยากมี อยากเป็นในสิ่งที่ตนเองต้องการ โดยมีอวิชชาเป็นสิ่งปิดกั้นก็จะทำให้ปฏิบัติกับสิ่งต่าง ๆ ไม่ถูกต้อง อันจะนำมาซึ่งความตื่นร้อนหะยานไปตามสิ่งที่ปรารถนา โดยขาดปัญญากำกับ เมื่อบุคคลเอาความอยากเป็นตัวนำในการดำเนินชีวิต ก็จะพบแต่ความทุกข์ เพราะคามอยากที่เกิดจากความไม่รู้ตามความเป็นจริงของชีวิตเป็นภัยที่เป็นต้นน้ำที่เรียกว่า “ตัณหา” มีความอยากได้ อยากมี อยากเป็น โดยขาดปัญญาเมื่อได้มาแล้วก็เกิดการยึดมั่นถือมั่นเรียกว่า “อุปาทาน” เมื่อบุคคลมีทำ ความอยาก คือ ตัณหา และอุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่นมารวมกันก็ทำให้เกิดความทุกข์ (อวิชชา ความไม่รู้ ตัณหา ความอยากได้ อุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่น เป็นวงจรของการเกิดความทุกข์ซ้ำไป)

ทำอย่างไรจึงพ้นทุกข์

ถ้าเราใช้ความอยาก เป็นตัวนำยิ่งก่อให้เกิดปัญหาหรือความทุกข์ไม่รู้จบ การที่เราสามารถพัฒนาปัญญา มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เกี่ยวกับชีวิตของตนเอง และสิ่งแวดล้อมที่อยู่

รอบตัวรวมทั้งสังคม และธรรมชาติภายนอกแล้วปฏิภิกิริยาต่อสิ่งเหล่านี้ด้วยปัญญา ก็จะสามารถแก้ปัญหาได้ “การพัฒนาตนเองของมนุษย์” การที่มนุษย์จะเกิดปัญญาได้นั้น จำเป็นต้องมีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา มีความฝึกความอดทน ขยันหมั่นเพียร มีจิตใจที่เข้มแข็ง และมั่นคง รู้จักวิธีแสวงหาความรู้ รู้จักคิด และวิเคราะห์เพื่อให้เกิดปัญญา สามารถนำมาใช้ในการปฏิบัติได้จริง ซึ่งการพัฒนาตนเองได้ของมนุษย์เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การเรียนรู้ หรือ การศึกษา” การศึกษาจึงเป็นกระบวนการพัฒนาตนเองของมนุษย์ (การศึกษาก่อให้เกิดปัญญา) มนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถฝึกได้ สอนได้ ถ้ายทอดคุณงามความดี ศีลธรรมอันดีงามจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งได้ จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มนุษย์พยายามพัฒนาตนเองด้วยการศึกษา” ด้วยเหตุที่ว่า พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเป็นหลัก

“ธรรมชาติของมนุษย์นั้นต้องมีความสัมพันธ์กับกระบวนการศึกษา การเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดของมนุษย์ และเข้าใจถึงความเป็นจริงของธรรมชาติของมนุษย์ จะทำให้สามารถมองเห็นแนวทางที่จะปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยความเข้าใจตามความเป็นจริง”

หลักการของการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ

มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้ หากเข้าใจถึงความเป็นจริงของชีวิต และศักยภาพของความเป็นมนุษย์ รู้จักการแก้ปัญหาด้วยตนเอง เข้าใจขอบเขตของธรรมชาติ ด้วยการฝึกฝนพัฒนาปัญญาปรับปรุงตนเองมีความใฝ่รู้ใฝ่เรียน เป็นนักวิจัยอยู่ทุกลมหายใจ เอาจริงเอาจังในการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา ซึ่งการที่จะพัฒนาตนเองได้นั้นต้องมีทัศนคติเกี่ยวกับตนเองเป็นบวก คิดว่าตนเองสามารถฝึกได้ พัฒนาได้ (มนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถพัฒนาได้) มีความมั่นใจในความเป็นมนุษย์ของตนเอง มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ เพราะเมื่อมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองได้ แล้วแม้แต่เทพเทวดา พระพรหมก็ยังต้องให้ความเคารพ (มีพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ เป็นต้น) จะเห็นได้ในการประกาศอภิสถาของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งประสูติเป็นเครื่องชี้ชัดได้ว่ามนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้อย่างไร้ขอบเขต หากมีเป้าหมาย และวิธีการที่ถูกต้อง ถ้ามนุษย์เชื่อในคำประกาศของพระพุทธเจ้า มนุษย์ก็จะเปลี่ยนแนวคิดจากฟังคนอื่นมาฟังตนเอง การฟังตนเองได้ก็แสดงว่ามนุษย์มีการศึกษา เมื่อมีการศึกษามนุษย์ก็เกิดการพัฒนา เมื่อพัฒนาได้ เทพเทวดา พระพรหม ก็ยังมาสักการะให้ความเคารพ (ทนต์ เสนุโธ มนุสเสสุ แปลว่า ในหมู่มนุษย์นั้นผู้ที่ฝึกแล้วหรือพัฒนาแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด)

พระพุทธศาสนาเชื่อในศักยภาพของความเป็นมนุษย์

จุดเริ่มต้นของการพัฒนามนุษย์ คือ การศึกษา แต่ไม่ใช่ศึกษาที่คาดหวังให้คนอื่นมาช่วยเหลือ ศึกษาในที่นี้ คือ เชื่อว่า หากมนุษย์มีปัญหา ก็สามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ เรียกว่า “ตถาโพธิสัทธา” คือ ศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (พระพุทธเจ้าเป็นมนุษย์ ฉะนั้นมนุษย์ทุกคนก็สามารถเป็นพระพุทธเจ้าได้หากพัฒนาตนเองถึงขั้นสูงสุด) ตามทัศนะทางพุทธศาสนา เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนสามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ ใครที่มีความพร้อมก็สามารถอธิฐานจิตเป็นพระพุทธเจ้าได้ ซึ่งจะเป็นได้นั้นก็ด้วยการบำเพ็ญบารมี พัฒนาตนเองจนถึงขั้นมีคุณสมบัติจนเกิดปัญญาตรัสรู้ ซึ่งพระพุทธศาสนาให้เชื่อในปัญญา ปัญญาเท่านั้นที่ทำให้มนุษย์เป็นพระพุทธเจ้าได้ ซึ่งเจ้าชายสิทธัตถะได้ทำให้เห็นเป็นแบบอย่างแล้ว เป็นผู้ที่พัฒนาตนเองถึงจุดสูงสุด พ้นจากความ ปิบบิ้นจากสิ่งต่าง ๆ มีปัญญาดี เป็นแบบอย่างให้เราได้ปฏิบัติตาม

การพัฒนาตนเองกับแรงจูงใจ

การพัฒนาตนเองได้ จำเป็นต้องมีแรงจูงใจที่เอื้อต่อการพัฒนาตนเอง ความใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ในการศึกษาแสวงหาความจริง (วิจัยชีวิต) รู้จริง รู้รอบ และรอบรู้ ตามความเป็นจริง ปราศจากอวิชชา มาปิดกั้น ประารถนาให้ชีวิตมีการพัฒนาไปสู่คุณงามความดี ใฝ่ความดีงาม (ใฝ่สร้างสรรค์) การแสวงหาความจริงด้วยความมุ่งมั่นเป็นกรรมดี มีความใฝ่ทำหรือสร้างสรรค์ดี อยากรพัฒนาตนเองไปสู่ความดีงาม ความใฝ่รู้ และใฝ่ทำจึงเป็นแรงจูงใจในพระพุทธศาสนา เรียกว่า “ฉันทะ” (แรงจูงใจเชิงลบมีตัณหาเป็นตัวนำ ส่วนแรงจูงใจฝ่ายดี จะมีฉันทะเป็นตัวนำ) แรงจูงใจใฝ่ดี (ฉันทะ) เริ่มที่การคิดเป็น จำได้ รับจากประสบการณ์ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิต ทั้งที่เป็นปัญหาและปัญญา เราก็ได้ รับจากประสบการณ์ทั้งนั้น (ประสบการณ์ชีวิตนำมาซึ่งปัญญาและปัญหา)

วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ

จุดเริ่มต้นของการให้คำปรึกษาเกิดจากความต้องการของมนุษย์ เพราะมนุษย์ยังไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ในบางสถานการณ์บางปัญหาที่เข้ามาในชีวิต ซึ่งการแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องนั้น ต้องไปแก้ที่สาเหตุที่เป็นต้นตอของปัญหา เหตุเกิดที่ไหนต้องไปแก้ที่นั่น ปัญหาที่เป็นเหตุ เช่น

1. ขาดปัญญา
2. ขาดจิตสำนึกในการพัฒนาตน
3. ขาดความมั่นใจในการพัฒนาตนเอง
4. ไม่เชื่อมั่นในตนเอง
5. ไม่มองเห็นตนเองในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่ฝึกได้
6. ขาดแรงจูงใจที่ถูกต้องต่อการพัฒนาตนเอง
7. ขาดความรู้จักคิด “คิดไม่เป็น”
8. มีท่าทีที่ไม่ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลายที่เข้ามาในชีวิต

ปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่เกิดจากปัจจัยภายในของบุคคล การที่จะผ่านพ้นปัญหาที่เข้ามาในชีวิตได้ จำเป็นต้องเข้าใจถึงองค์ประกอบส่วนบุคคล และกระบวนการแก้ปัญหาที่ยั่งยืน

องค์ประกอบส่วนบุคคลและกระบวนการแก้ปัญหา

1. องค์ประกอบส่วนบุคคล

1.1 ความกระตือรือร้น เพียรพยายาม มุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเองมองเห็นสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ โดยไม่ประมาทในการกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ โดยไม่มีความลัษหรือพลัดวันประกันพรุ่ง (ความไม่ประมาทในชีวิต)

1.2 ทั่วควบคุม แรงจัดสรร คือ ความมีวินัย เป็นสิ่งที่จัดระเบียบชีวิต การอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เป็นการดำเนินชีวิตตามแบบของตนเองและตามกรอบของสังคมที่ได้ตกลงกันไว้ ความมีวินัยเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง จากที่กล่าวมาสามารถสรุปเป็นวงจรแก้ปัญหาได้ดังนี้ (ปัญญา อวิชชา ความไม่รู้ ทะยานอยากของตัณหา เสพประสาทสัมผัส เกิดความทุกข์ อวิชชาและตัณหา นำมาซึ่งกองแห่งทุกข์)

2. กระบวนการแก้ปัญหา

ปัญญา + แรงจูงใจ คือ ฉันทะ มุ่งสืบสาวหาเหตุปัจจัยเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายที่เป็นเหตุปัจจัยสัมพันธ์กัน แล้วทำความเข้าใจจริงให้ปรากฏตามเหตุปัจจัยนั้น เมื่อปฏิบัติตามก็จะแก้ปัญหาและพ้นจากกองทุกข์ได้ “ประสบการณ์ที่ได้รับนำมาซึ่งปัญญาและปัญหา” ประสบการณ์การเรียนรู้เข้ามาชีวิตเราผ่านทางทวารหรืออายตนะเป็นการรับรู้ฝ่ายอวัยวะร่างกาย คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย พอรับมาแล้วก็มาเก็บไว้ที่ใจ พอเราระลึกได้ก็กลายเป็นความจำ เป็นประสบการณ์เก่าที่เข้ามาในชีวิต ความรู้สึกต่าง ๆ ล้วนเกิดจากทางใจทั้งนั้น ตา หู จมูก ลิ้น กายมีหน้าที่เพียงมาหรือเป็นช่องทางผ่านเท่านั้น ส่วนความรู้สึก รักชอบเกลียด เกรียด นั้น เกิดจากใจทั้งนั้น (ตา หู จมูก ลิ้น กาย มิได้ทำหน้าที่นี้) มนุษย์ต้องมีประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้อยู่แล้ว เป็นอารมณ์ ความรู้สึก แต่เมื่อมีอารมณ์แบบนี้เข้ามาในชีวิตแล้ว เราจะวางท่าทีอย่างไร เป็นสิ่งที่ทำทำยมนุษย์ สิ่งที่กระทบหรือเป็นประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์ผ่านทางประสาทสัมผัส จะส่งผลต่ออารมณ์ของมนุษย์ 2 ลักษณะ คือ

2.1 พอใจ/ถูกใจ/สบายใจ

2.2 ไม่พอใจ/ไม่ถูกใจ/ไม่สบายใจ

การปรับเปลี่ยนท่าทีในการแสดงออกต่อสิ่งเหล่านี้ที่ถูกต้อง เกิดจากการได้รับการศึกษา การเรียนรู้ พอเรามีจิตสำนึกในการพัฒนาตนเอง ท่าที่ต่อเหตุการณ์หรือสิ่งเหล่านี้ก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย จากถูกใจ ไม่ถูกใจ เป็นสิ่งที่เราจะได้เรียนรู้ นำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเอง สิ่งที่เราได้คือ ท่าที่ต่อเหตุการณ์นั้น ๆ จะเปลี่ยนแปลงไป การมองเหตุการณ์ให้เป็นกลาง ๆ ไม่ยินดีในร้ายถึงความรู้สึกดีใจ หรือเสียใจ พอใจ ไม่พอใจ สบายใจ ไม่สบายใจของเรานั้น มาเป็นเครื่องมือในการศึกษาทั้งสองอย่าง ก็จะทำให้เรามองเห็นแนวทางในการแก้ไขปัญหามากขึ้น เช่น เห็นคนที่เกิดปัญหา เรียนรู้ว่าเขาเป็นอะไร มีความทุกข์อะไร มีปัญหาอะไรแล้วศึกษาถึงสาเหตุของพฤติกรรมเขาต่อไป ไม่มองแบบเอาตัวเราไปตัดสิน แต่มองเป็นข้อมูลเพื่อการเรียนรู้เท่านั้น แล้วเชื่อมโยงถึงแนวทางการแก้ปัญหาให้ได้ การมองตามความเป็นจริง คือ มองถึงเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์ทอดกันตามความเป็นจริง ถ้าเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง โดยปราศจากการปรุงแต่งของเราก็จะทำให้มองเห็นวิธีการแก้ไขปัญหามาได้ตามความเป็นจริง การมองปัญหา หรือสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นเพียงข้อมูลที่ ทำให้เราเกิดการเรียนรู้หรือเกิดปัญญาตามความเป็นจริง จะทำให้เราได้ปัญญา และเกิดความรู้มากด้วย ซึ่งจะทำให้เราได้ข้อมูลเหล่านี้ไปใช้ในการพัฒนาตนเองต่อไป

3. กัลยาณมิตรกับการให้คำปรึกษา

กัลยาณมิตร เป็นปัจจัยภายนอกที่กระตุ้นให้ปัจจัยภายในของบุคคลทำงาน ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการขับเคลื่อนการทำงาน คือ โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในโดยแยบคาย คือ การรู้จักคิดเป็นที่จริงมี 6 ประการ แต่ที่เน้นมากที่สุดก็คือ “กัลยาณมิตร” กัลยาณมิตรช่วยกระตุ้นให้เกิดโยนิโสมนสิการ เมื่อคนเรารู้จักคิดแล้ว ก็ทำให้เกิดปัญญาที่สามารถแก้ไขปัญหามาได้จริง ชั้นแรกเลยทำให้เกิดสัมมาทิลุ ซึ่ง เป็นข้อธรรมแรกของระบบการดำเนินชีวิตที่ตังามเรียกว่า “มรรค 8”

4. ขั้นตอนการสำรวจตรวจสอบ และการเพิ่มศักยภาพ

4.1 ช่วงรับเข้ามา

4.2 สร้างความสัมพันธ์

4.3 ช่วงเจริญงอกงาม

4.3.1 การว่าทำที่ต่อประสบการณ์ ตา หู จมูก ลิ้น ไม่ให้ตาตกอยู่ในอภุศลมูล คือ โภคะ โทสะ และโมหะ รับรู้ในลักษณะที่เป็นเพียงข้อมูล เพื่อการเรียนรู้เท่านั้น วางใจเป็นกลาง ไม่ตัดสินสิ่งที่เกิดขึ้นตามที่ตนเองรับรู้แต่ใช้เป็นเพียงข้อมูลสำหรับการศึกษาเท่านั้น

4.3.2 การแสดงออกต่อบุคคล สังคม สิ่งแวดล้อม กิเลส ตัณหา มีสติสัมปชัญญะ ระลึกได้ ควบคุมตนเองได้ การแสดงออกเพื่อการพัฒนาตนเองนี้นำไปสู่ความเจริญ

4.3.3 เจริญองกาม ทำที่มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงและเกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิต การพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน

กระบวนการที่ช่วยพัฒนาชีวิตมนุษย์ก็คือ การศึกษา การวิจัยชีวิตอย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลาทุก ๆ ลมหายใจเข้าออก ทั้งนี้ต้องทำให้ครบกระบวนการทั้ง 3 ช่วง คือ ดูว่าคนที่มีปัญหานั้น เขาเป็นอย่างไร เขามีทำที่ต่อประสบการณ์เข้ามาในชีวิตอย่างไร และปฏิบัติตอบสนองต่อสิ่งนั้นเป็นไปเพื่อการเกื้อกูลคุณภาพชีวิตที่ดีงามหรือไม่ ช่วงที่ 2 มีการแสดงออกอย่างไร มีการนำเอาข้อมูลมาใช้ ในการพัฒนาชีวิตให้เจริญองกามหรือไม่ เป็นวิธีการตรวจสอบได้อีกวิธีการหนึ่ง

5. หัวใจของการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ

“การคิดเป็น” คือ วิธีการแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจ รู้เหตุ รู้ผล แก้กตามแนวเหตุ และผล เป็นการใช้ปัญญานำมิใช่ใช้ตัณหา คือ ความอยากเป็นตัวนำชีวิต (ปัญญา คือ ความรอบรู้ทั่วถึง) ในขณะที่เราพัฒนาปัญญาอยู่นั้น หากจิตใจยังไม่เข้มแข็งพอ ก็อาจจะเปิดช่องให้อวิชชา ความไม่รู้ เข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนาตนเองได้ ซึ่งกระบวนการที่ป้องกันอวิชชาก็ คือ การฝึกสมาธิ ให้เกิดสติให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นฐานสำคัญต่อการพัฒนาปัญญาอย่างยั่งยืน ซึ่งคนเราจะสามารถพัฒนาตนเองได้นั้น จะต้องพัฒนาปัญญาให้อยู่เหนืออิทธิพลของตัณหาที่เข้ามาในชีวิต (ถ้าตัณหาเข้ามา อวิชชาจะมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์) ทำให้บุคคลหลงผิดคิดผิด กระทำผิดอันเป็นผลจากตัณหา และอวิชชา ขณะเดียวกันก็ส่งผลให้ตัณหา และอวิชชามีความเข้มแข็งมากขึ้น ส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาชีวิตที่ไม่ถูกต้อง เช่น อาศัยอำนาจดลบันดาลจากภายนอก อ้อนวอนขอจากเทพเจ้า หรือใช้ไสยศาสตร์ มาเป็นที่พึ่ง หากเราพึ่งพียงจากข้างนอก เราก็จะเสียโอกาสในการพัฒนาตนเองให้เจริญองกามต่อไป ฉะนั้น หลักการให้คำปรึกษาทางพระพุทธศาสนานั้น ต้องมุ่งให้บุคคลสามารถแก้ไขปัญหได้ด้วยตนเอง ตามหลักเหตุและผล ตามหลักอริยสัจ กล่าวคือ ทุกข์ เมื่อเกิดปัญหาต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษา พิจารณาถึงสาเหตุ ที่เรียกว่า สมุทัย ว่า เหตุแห่งปัญหานั้นอยู่ที่ไหน เมื่อเราพบแล้วก็ทำการกำจัด เหตุนั้นได้ (กำจัดจุดอ่อนของปัญหา) เรียกว่า นิโรธ ขณะเดียวกันก็พิจารณาว่าความต้องการของเรา คืออะไร กำหนดจุดมุ่งหมายแล้ววางวิธีปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหานั้นๆ วิธีการปฏิบัตินี้ เรียกว่า “มรรค” เมื่อรู้แนวทางแล้วก็ลงมือปฏิบัติ หากบุคคลได้ดำเนินการตามกระบวนการเช่นนี้ ก็จะสามารถนำไปสู่ การแก้ไขปัญหายั่งยืนได้ ปัญหาคืออะไร? (ทุกข์) มีสาเหตุเกิดจากอะไร (สมุทัย) วิธีการแก้ปัญหา เป็นแบบไหน (นิโรธ) ลงมือปฏิบัติ (มรรค)

6. กระบวนการสร้างปัญญาเชิงพุทธ

สิ่งที่อาจารย์แนะนำจะต้องพึงใส่ใจเป็นพิเศษก็คือ การเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นกับบุคคลมากที่สุด ขณะเดียวกันก็ต้องแสวงหาโอกาสในการสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับบุคคลจากภายในตนให้ได้ หากไม่สามารถพัฒนาบุคคลจากภายในได้ ก็ต้องใช้ปัจจัยภายนอกเข้ามาช่วยกระตุ้น แต่ไม่ให้เสียเป้าหมายของการพัฒนามนุษย์คือ “ต้องเริ่มจากภายใน

บุคคล” ขณะเดียวกันในกระบวนการให้คำปรึกษา ผู้แนะแนวมิใช่ผู้ดลบันดาลให้นักเรียนหายจาก ปัญหาอุปสรรค มิใช่หมอดู เทพเจ้าหรือหมอไสยศาสตร์ จนทำให้เด็กนักเรียนฝากความหวังไว้ อาจารย์แนะแนวจะทำให้เด็กคิดไม่เป็น ฟังตนเองไม่ได้

บางครั้งอาจารย์และเด็กก็ฟังแต่ปัจจัยภายนอก ฟังพลังอำนาจการดลบันดาล จาก ภายนอก เช่น หวังพึ่งหมอดู ซึ่งหากจะใช้วิธีการนี้อยู่บ้างก็ไม่ควรเสียหลักการที่ว่า “ผู้มีปัญหาต้อง แก้ไข หรือปฏิบัติตนให้ผ่านพ้นปัญหาอุปสรรคได้ด้วยตนเอง” หากอาจารย์ไม่สามารถช่วยให้เด็ก พัฒนาตนเองได้ ก็ไม่ควรนำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่หยุดยั้งการพัฒนาตนเองของเด็ก ไม่ควรให้เด็กอยู่กับการ รอคอยสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาช่วย แต่ควรกระตุ้นเตือนให้เด็กรับรู้ตลอดเวลาว่าเขาต้องพัฒนาตนเอง เปลี่ยนแปลงตนเองด้วยตนเอง

เมื่อเด็กมีความเข้มแข็งพอ มีสติปัญญาสามารถช่วยตนเองได้ ฟังตนเองได้ ด้วยการพัฒนา ตนเองอย่างเต็มศักยภาพ ลักษณะเช่นนี้เป็นการตรวจสอบความทุกข์ และปัญหาตามแนวพุทธศาสตร์ เพื่ออาจารย์จะได้ช่วยให้เขาได้พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันอาจารย์หรือผู้ทำหน้าที่เป็น ผู้แนะแนว ควรมีคุณสมบัติพิเศษเช่นกัน

ทฤษฎีระบบครอบครัว

ครอบครัวเป็นระบบที่เรียกว่า ระบบครอบครัว (Family system) ระบบนี้ประกอบด้วย ระบบย่อยต่าง ๆ คือ ระบบย่อยแห่งบุคคล (Individual subsystem) ระบบย่อยของสามี-ภรรยา (Spousal subsystem) ของพ่อ-แม่ (Parental system) และพี่น้อง (Sibling subsystem) ส่วนระบบใหญ่ที่ครอบคลุมระบบครอบครัวอีกทีนั้น ได้แก่ ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ตามลำดับ

ดังได้กล่าวแล้วว่า ระบบจะมีคุณสมบัติที่แตกต่างไปจากคุณสมบัติเฉพาะตัวของหน่วยย่อย และคุณสมบัติใหม่นี้ก็ไม่ได้เป็นเพียงการรวมของคุณสมบัติของหน่วยย่อยหลายหน่วยเข้าด้วยกัน แต่เป็นคุณสมบัติใหม่ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวระบบนั้น ในทำนองเดียวกันครอบครัวเป็นระบบ ที่เกิดจากการรวมตัวของบุคคลเข้าด้วยกัน เกิดเป็นระบบใหม่ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากลักษณะ ของแต่ละบุคคล และลักษณะนี้ก็ไม่ใช่เพียงการร่วมตัวของหลายบุคคลเข้าด้วยกัน ตัวอย่างของสิ่ง ที่เกิดขึ้นเฉพาะในครอบครัว ได้แก่ การเข้าพวกกัน (Coalition) เมื่อสมาชิกในครอบครัวเกิดความขัดแย้งกัน ก็จะเกิดการเข้าพวกกันขึ้น เช่น แม่กับลูกเข้าพวกกัน เพื่อต่อต้านพ่อ ปรากฏการณ์เข้าพวกกันนี้ เกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีคนตั้งแต่ 3 คนขึ้นไปอยู่ร่วมกัน ไม่สามารถเกิดได้กับคนๆ เดียว หรือกับคนสองคน เป็นต้น

เมื่อหน่วยย่อยหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจะทำให้เกิดความเครียดในระบบนั้น และมีผลให้ หน่วยย่อยอื่นๆ และระบบทั้งระบบมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลง ของระบบรวมทั้งจะมีผลกระทบต่อหน่วยย่อยแต่ละหน่วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น เมื่อคนสองคนกำลังนั่ง อยู่ในห้อง และมีคนที่สามเดินเข้ามา ก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบทั้งหมด คือ เกิดความสัมพันธ์ แบบ 3 คน (Triad) แทนที่จะเป็นแบบ 2 คน (Dyad) อาจเกิดการเข้าพวกกัน โดยคนที่เข้ามาใหม่ อาจสนิทกับคนแรก และพูดคุยกันอย่างถูกคอ ทำให้คนที่สองรู้สึกเหมือนเป็นส่วนเกิน จนต้องลุก ออกไป ในทางตรงข้าม ถ้าสองคนแรกไม่คุ้นเคยกัน และนั่งอยู่ด้วยกันอย่างอึดอัด การมีบุคคลที่สาม เข้ามาอาจทำให้บรรยากาศในห้องดีขึ้น และความสัมพันธ์ระหว่างสองคนแรกมีความตึงเครียดน้อยลง ก็ได้

การจะเข้าใจคุณสมบัติ หรือความเป็นไปที่เกิดขึ้นใหม่ภายในระบบได้อย่างชัดเจนนั้น จำต้องมีความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับคุณสมบัติของหน่วยย่อยแต่ละหน่วย พร้อมทั้งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างหน่วยย่อยด้วย ในทำนองเดียวกัน การจะเข้าใจครอบครัวได้ลึกซึ้ง ก็จะต้องพิจารณาบุคคลแต่ละคน และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้นกับคนอื่น ๆ ภายในครอบครัวด้วย

ทฤษฎีลำดับขั้นของความต้องการ

ทฤษฎีลำดับขั้นของความต้องการของมาสโลว์ (Maslow, 1970) มองว่ามนุษย์แต่ละคน มีศักยภาพพอสำหรับที่จะชี้นำตัวเอง มนุษย์ไม่อยู่นิ่ง แต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ต่าง ๆ ที่แวดล้อม และแสวงหาความต้องการที่จะเข้าใจตนเอง ยอมรับทั้งในส่วนดีส่วนบกพร่อง รู้จักจุดอ่อนและความสามารถของตนเอง เขายังเชื่อว่าพฤติกรรมของมนุษย์เป็น “สัตว์ที่มีความต้องการ” และเป็นการยากที่มนุษย์จะไปถึงขั้นของความพึงพอใจอย่างสมบูรณ์ Maslow ได้อธิบายว่า เมื่อบุคคลปรารถนาที่จะได้รับความพึงพอใจ และเมื่อบุคคลได้รับความพึงพอใจในสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วก็ยังคงเรียกร้องความพึงพอใจสิ่งอื่น ๆ ต่อไป ซึ่งเป็นคุณลักษณะของมนุษย์ ที่มีความต้องการจะได้รับสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ Maslow กล่าวว่า ความปรารถนาของมนุษย์นั้นติดตัวมาแต่กำเนิด และความปรารถนาเหล่านี้จะเรียงลำดับขั้นของความปรารถนาตั้งแต่ขั้นแรกไปสู่ความปรารถนาขั้นสูงขึ้นไปเป็นลำดับ

ภาพที่ 2.2 ลำดับความต้องการของมนุษย์

ที่มา : (Maslow, 1970)

Maslow's Hierarchy of needs Theory แบ่งลำดับความต้องการของมนุษย์ไว้ดังนี้

ขั้นที่ 1 ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological needs) ความต้องการในขั้นนี้เป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ (Basic needs) ซึ่งมีพลังมากที่สุด เพราะเป็นความต้องการที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ปัจจัย 4 อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ความต้องการเหล่านี้ถือว่ามีความจำเป็น หากมนุษย์ไม่ได้รับความต้องการอย่างเพียงพอก็จะส่งผลต่อคุณภาพทางร่างกาย ตลอดจนประสิทธิภาพการทำงานให้ประสบความสำเร็จ

ขั้นที่ 2 ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Safety and security needs) ความต้องการในขั้นนี้ จะเกิดเมื่อมนุษย์สามารถตอบสนองความต้องการทางร่างกายแล้ว มนุษย์ก็จะเพิ่มความต้องการในระดับที่สูงขึ้น คือ ต้องการความมั่นคงปลอดภัยทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยด้านหน้าที่การงาน เพื่อนำไปสู่ความมั่นคงของฐานะการเงิน การมีรายได้ที่มั่นคง มีเจ้านาย หัวหน้างาน และเพื่อนร่วมงานที่ดี ล้วนจัดอยู่ในความต้องการนี้ ที่ทำให้เกิดความสำเร็จทั้งในเรื่องส่วนตัว และการงานอย่างแน่นอน หากเขาได้รับความรู้สึกว่ามีมั่นคง และปลอดภัย

ขั้นที่ 3 ความต้องการความรัก และความเป็นเจ้าของ (Belonging and love needs) ความต้องการนี้จะเกิดขึ้นเมื่อความต้องการทางด้านร่างกาย และความต้องการความปลอดภัย ได้รับการตอบสนองแล้ว มนุษย์ย่อมต้องการได้รับความรัก และความเป็นเจ้าของโดยการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น เช่น ต้องการได้รับการยอมรับ ได้รับความชื่นชมจากผู้อื่น เป็นต้น ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม กล่าวคือ มนุษย์ชอบการคบหาสมาคมกับผู้อื่น ไม่ชอบอยู่ลำพัง ต้องการความรัก มิตรภาพ ความใกล้ชิดผูกพัน การมีโอกาสเข้าสมาคมสังสรรค์กับผู้อื่น ได้รับการยอมรับจากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือหลายกลุ่ม

ขั้นที่ 4 ความต้องการได้รับการยกย่องนับถือ (Esteem needs) เมื่อความต้องการทางสังคมได้รับการตอบสนองแล้ว คนเราจะต้องการสร้างสถานภาพของตัวเองให้สูงเด่น มีความภูมิใจ และสร้างการนับถือตนเอง ชื่นชมในความสำเร็จของงานที่ทำ ความรู้สึกมั่นใจในตัวเองแลเกียรติยศ ความต้องการเหล่านี้ ได้แก่ ยศ ตำแหน่ง ระดับเงินเดือนที่สูง งานที่ท้าทาย ได้รับการยกย่องจากผู้อื่น มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในงาน โอกาสแห่งความก้าวหน้าในงานอาชีพ เป็นต้น

ขั้นที่ 5 ความต้องการความสำเร็จในชีวิต (Self actualization needs) เป็นความต้องการระดับสูงสุด คือ ต้องการจะเติมเต็มศักยภาพของตนเอง ต้องการความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนาสูงสุดของตัวเอง ความเจริญก้าวหน้า การพัฒนาทักษะความสามารถให้ถึงขีดสุดยอด มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจ และการคิดสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ การก้าวสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้นในอาชีพ และการงาน เป็นต้น

มาสโลว์แบ่งความต้องการเหล่านี้ออกเป็นสองกลุ่ม คือ ความต้องการที่เกิดจากความขาดแคลน (Deficiency needs) เป็นความต้องการระดับต่ำ ได้แก่ ความต้องการทางกาย และความต้องการความปลอดภัย อีกกลุ่มหนึ่งเป็นความต้องการก้าวหน้า และพัฒนาตนเอง (Growth needs) ได้แก่ ความต้องการทางสังคม เกียรติยศชื่อเสียง และความต้องการเติมความสมบูรณ์ให้ชีวิต จัดเป็นความต้องการระดับสูง และอธิบายว่า ความต้องการระดับต่ำจะได้รับการสนองตอบจากปัจจัยภายนอกตัวบุคคล ส่วนความต้องการระดับสูงจะได้รับการสนองตอบจากปัจจัยภายในตัวบุคคลเอง

ความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ล้วนแล้วแต่เป็นพื้นฐาน และจำเป็นต่อการดำรงชีพของมนุษย์ทุกคน ความต้องการจึงเป็นจึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ใช้เป็นแรงผลักดันให้เกิดให้เกิดการกระทำ เพื่อตอบสนองความต้องการ ซึ่งที่พิกอาศัยเป็นปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ ที่ใช้สำหรับการกินอยู่หลับนอน เป็นที่สำหรับคุ้มครองปกป้องร่างกายมนุษย์ให้รอดพ้นจากอันตราย เพื่อให้การดำรงชีวิตอยู่ได้ตามปกติสุข อาจกล่าวได้ว่าการนำทฤษฎีของมาสโลว์มาใช้ในหน่วยงานที่เป็นสิ่งที่ทำได้ไม่ยาก

หากต้องอาศัยความเอาใจใส่ต่อบุคลากรในหน่วยงานเป็นหลัก เมื่อรู้จักคน และหน่วยงานของตนเองดีแล้ว ย่อมสามารถเลือกพัฒนาต่อยอดในสิ่งที่ดี และปรับปรุงข้อด้อยให้ได้ดี

แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้

ทฤษฎีทางจิตวิทยาเชื่อว่า คนเรามีการรับรู้ต่างกัน การที่ไม่ยอมรับถึงความแตกต่างในเรื่องของการรับรู้ของแต่ละบุคคลจะส่งผลถึงความล้มเหลวทางการสื่อสารได้ การรับรู้จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมในการสื่อสาร ทศนคติ และความคาดหวังของผู้สื่อสาร การรับรู้ยังเป็นกระบวนการทางจิตใจที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าเป็นกระบวนการเลือกรับสาร จัดสารเข้าด้วยกัน และตีความสารที่ได้รับ ตามความเข้าใจและความรู้สึกของตนเอง

หลักของการสื่อสารได้กล่าวถึง การรับรู้ว่าเป็นกระบวนการที่เกิดจากการกลั่นกรอง และการตีความจากความรู้สึกที่คนเราได้เห็น ได้ยิน ได้สัมผัส ได้กลิ่น หรือได้ชิมรส โดยทั่วไปการรับรู้ของคนเราหรือความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ของคนเราจึงเป็นการเลือกที่จะรับรู้ตามความสนใจ และประสบการณ์ของตนเอง

กิบสัน (Gibson and Others, 1973) กล่าวว่า การรับรู้ตามหลักการกระบวนการ พบว่าข่าวสารนั้นมีอิทธิพลมาก เพราะการรับรู้มิใช่เป็นเพียงการตอบสนองที่มีต่อสิ่งเร้าเท่านั้น บุคคลจะรับรู้ข่าวสารได้ดีนั้นขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมด้วย การเลือกใช้ข่าวสารของบุคคลอยู่ที่การสำรวจอย่างจริงจังของบุคคลในการพยายามแยกส่วนที่คงที่ออกจากส่วนที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเป็นกระบวนการที่มีการจัดหมู่ และการตีความข้อมูลจากประสาทสัมผัสทั้งห้า โดยการรวมกับประสบการณ์ในอดีต

คริสทาล (Kristal, 1982 : 178) ได้ให้ความหมายของการรับรู้ไว้ว่า การรับรู้ชั้นสูงกว่าการสัมผัส เป็นกระบวนการที่สมองแปลความหมายสิ่งเร้า และในการแสดงออกนั้นต้องใช้ความรู้ความสามารถ ในการแปลความหมายจากสัมผัสนั้น

เฮนรี (Henry, 1994) กล่าวว่า การรับรู้ คือ กระบวนการในการเข้าใจความหมาย และสร้างความรู้สึกรู้จักจากประสบการณ์ การรับรู้เป็นกระบวนการที่คนเราจะเข้าใจสิ่งเร้าใดสิ่งเร้าหนึ่งที่ปรากฏกับประสาทสัมผัสส่วนใดส่วนหนึ่งของเร การรับรู้เป็นสิ่งที่กำหนดความต้องการ แรงจูงใจ และทัศนคติของผู้บริโภค

ดารา ทีประปาล (2546 : 47) ให้ความหมายไว้ว่า การรับรู้ หมายถึง กระบวนการที่บุคคลเลือกรับ จัดองค์ประกอบแล้วแปลความหมายของสิ่งเร้าที่ผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัส โดยอาศัยความรู้ และประสบการณ์เดิมเป็นเครื่องมือ

เสรี วงษ์มณฑา (2553 : 79) ให้ความหมายไว้ว่า การรับรู้ หมายถึง การรับรู้ที่มนุษย์เลือกที่จะรับรู้ สรุปการรับรู้ สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่สัมผัส เพื่อที่จะสร้างภาพในสมอง ให้ภาพนั้นเป็นภาพที่มีความหมาย

อุบลวรรณ ภาวานันท์ และคณะ (2554) ให้ความหมายการรับรู้ คือ การที่อวัยวะรับความรู้สึกมีหน้าที่รับข้อมูลที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา ส่งผ่านเส้นประสาทขึ้นสู่สมอง ข้อมูลจะอยู่ในรูปของพลังงานต่าง ๆ เช่น ความร้อน แสง เสียง ฯลฯ อวัยวะรับความรู้สึกแต่ละชนิดจะรับพลังงานได้เฉพาะ เช่น ตารับแสง หูรับเสียง ผิวรับอุณหภูมิ สัมผัส ฯลฯ ข้อมูลเร้าอวัยวะรับความรู้สึกให้แปรพลังงานเหล่านี้เป็นกระแสประสาทเดินทางสู่สมอง โดยสมองจะเกิดความรู้สึก เช่น มองเห็น ได้ยิน

จากการศึกษาแนวคิดดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า การรับรู้ คือ กระบวนการซึ่งสมองแปลความหรือตีความหมายของการสัมผัสที่ได้รับออกมาเป็นความรู้ ความเข้าใจของตนเองเกี่ยวกับสิ่งเรานั้น ซึ่งในการตีความหมายหรือแปลความคนจะต้องใช้ความรู้เดิม หรือประสบการณ์เดิม และความชัดเจนที่มีมาก่อนหน้านี้เป็นเครื่องช่วย

โดยทั่วไปการรับรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว หรือไม่ตั้งใจ และมักเกิดตามประสบการณ์ และการสั่งสมทางสังคม โดยธรรมชาติแล้วคนเราไม่สามารถให้ความสนใจกับสิ่งต่าง ๆ รอบตัวได้หมด แต่จะรับรู้เพียงบางส่วนเท่านั้น แต่ละคนมีความสนใจ และรับรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวไม่เท่ากัน ฉะนั้นเมื่อได้รับสารเดียวกัน ผู้รับสารสองคนอาจให้ความสนใจ และรับรู้สารนี้ต่างกัน โดยทั่วไปการรับรู้ที่แตกต่างกันเกิดจากอิทธิพล หรือตัวกรองบางอย่างคือ

1. แรงผลักดัน หรือแรงจูงใจ เรามักเห็นในสิ่งที่เราต้องการเห็น และการได้ยินในสิ่งที่เราต้องการได้ยิน เพื่อสนองความต้องการของตนเอง

2. ประสบการณ์เดิม คนเราต่างเติบโตขึ้นในสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน ถูกเลี้ยงดูด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน และคบหาสมาคมกับคนต่างกัน เช่น ถ้าผู้ประกันสังคมไปติดต่อกับสำนักงานประกันสังคม และได้รับบริการอย่างดีก็จะเกิดการรับรู้ที่ติดต่อกับสำนักงานประกันสังคมมากกว่าผู้ประกันสังคมที่ติดต่อราชการแล้วไม่ได้รับบริการ หรือไม่ได้รับความร่วมมือ เป็นต้น

3. กรอบอ้างอิง ซึ่งเกิดจากการสั่งสอนอบรมจากครอบครัวและสังคม ฉะนั้นคนที่มาจากต่างครอบครัว สถานภาพสังคมที่ต่างกัน นับถือศาสนาต่างกันจึงมีการรับรู้ในเรื่องต่าง ๆ ต่างกัน

4. สภาพแวดล้อม คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน เช่น อุณหภูมิ บรรยากาศ สถานที่ ฯลฯ จะมีการเปิดรับข่าวสาร และตีความข่าวสารที่ได้รับต่างกัน

5. สภาวะทางจิตใจ และอารมณ์ ได้แก่ ความโกรธ ความกลัว ฯลฯ ตัวอย่างเช่น เรามักมองความผิดเล็กน้อยเป็นเรื่องใหญ่โต ในขณะที่เราอารมณ์ไม่ดี หรือหงุดหงิด แต่เรากลับมองปัญหาหรืออุปสรรคใหญ่หลวงเป็นเรื่องเล็กน้อยในขณะที่มีความรัก เป็นต้น

กระบวนการรับรู้

พัชนี เชยจรรยา และคณะ (2543 : 15) กล่าวว่า กระบวนการรับรู้ หมายถึง การรับรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัวหรือตั้งใจ และมักเกิดตามประสบการณ์ และการสั่งสมทางสังคม โดยที่เราไม่สามารถให้ความสนใจกับสิ่งต่างๆ รอบตัวต่างกัน เมื่อได้รับสารเดียวกัน ผู้รับสารสองคนอาจให้ความสนใจ และรับรู้สารเดียวกันต่างกัน โดยทั่วไปการรับรู้ที่แตกต่างกันเกิดจากอิทธิพลหรือตัวกรอง (Filler) ดังนี้

1. แรงผลักดันหรือแรงจูงใจ (Motives) เรามักเห็นในสิ่งที่เราต้องการเห็น และได้ยินในสิ่งที่เราต้องการได้ยิน เพื่อสนองความต้องการของตนเอง

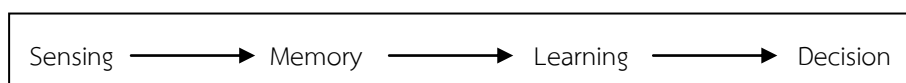
2. ประสบการณ์เดิม (Past Experiences) คนเราต่างเติบโตขึ้นในสภาพแวดล้อมต่างกัน หรือถูกเลี้ยงดูด้วยวิธีต่างกัน และคบหาสมาคมกับคนต่างกัน จึงมีการรับรู้ที่แตกต่างกันตามประสบการณ์เดิมที่ต่างกัน

3. กรอบอ้างอิง (Frame of Reference) ซึ่งเกิดจากการสั่งสมอบรมทางครอบครัวและสังคม ดังนั้นคนต่างศาสนากันจึงมีความเชื่อ และทัศนคติในเรื่องต่างๆ กันได้

4. สภาพแวดล้อม เช่น คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมต่างกัน อุณหภูมิ บรรยากาศ สถานที่ ฯลฯ จะตีความสารที่ได้รับนั้นแตกต่างกัน

5. สภาวะจิตใจ และอารมณ์ ได้แก่ ความโกรธ ความกลัว ฯลฯ คนเราที่มีสภาพจิตใจ และอารมณ์ที่ต่างก็จะมีมุมมองที่จะรับรู้แตกต่างกัน

สิโรรส รุ่งตอนทราย (2552 : 18) ได้กล่าวถึง กระบวนการรับรู้ (Process) ว่าเป็นการคาบเกี่ยวกัน ระหว่างเรื่องความเข้าใจ ความคิด ความรู้สึก (Sensing) ความจำ (Memory) การเรียนรู้ (Learning) การตัดสินใจ (Decision Making)

ภาพที่ 2.3 กระบวนการรับรู้

ที่มา : (สิโรรส รุ่งตอนทราย, 2552 : 18)

กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นจากองค์ประกอบ และขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 สิ่งเร้า (Stimulus) มากระทบต่ออวัยวะสัมผัส หรือความรู้สึก เมื่อบุคคลได้รับสิ่งเร้า ที่จะมีการจัดระบบ เพื่อแยกแยะสิ่งเร้าที่เกิดออกมาเป็นส่วนใหญ่ที่สนใจ หรือมุ่งความสนใจไปยังสิ่งนั้น เป็นพิเศษ และจัดสิ่งเร้าให้รับรู้ และเข้าใจมากขึ้น

ขั้นที่ 2 กระแสประสาทสัมผัสวิ่งไปยังระบบประสาทส่วนกลาง ซึ่งมีศูนย์อยู่ที่สมอง เพื่อสั่งการในส่วนนี้ทำให้เกิดการรับรู้ ซึ่งเป็นตัวกำหนดว่าจะยอมรับหรือไม่

ขั้นที่ 3 ประสบการณ์ ความรู้เพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเร้าที่ได้สัมผัส

ขั้นที่ 4 สมองแปลความหมายออกมาเป็นความรู้ ความเข้าใจ โดยอาศัยประสบการณ์เดิม ความจำ เจตคติ ความต้องการ บุคลิกภาพ ทำให้เกิดการตอบสนองออกมาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

จำเนียร ช่วงโชติ และคณะ (2525 อ้างถึงใน มนัสพงศ์ พัฒนวิบูลย์, 2553 : 21) กล่าวว่า กระบวนการของการรับรู้จะเกิดขึ้นต้องประกอบด้วย

1. อากาสสัมผัส หมายถึง อากาสที่อวัยวะสัมผัสสิ่งเร้า หรือสิ่งเร้าผ่านเข้ามากระทบกับอวัยวะสัมผัสต่างๆ เพื่อให้คนเรารับรู้สภาวะแวดล้อมรอบตัว

2. การแปลความหมายจากอากาส ส่วนสำคัญที่จะช่วยทำให้การแปลความตี หรือถูกต้องเพียงใดนั้น ต้องอาศัยองค์ประกอบ คือ (1) สติปัญญาหรือความเฉลียวฉลาด (2) การสังเกต หรือพิจารณา (3) ความสนใจ หรือความตั้งใจ (4) คุณภาพของจิตใจขณะนั้น

3. ความรู้เดิม หรือประสบการณ์เดิม ได้แก่ ความคิด ความรู้ และการกระทำที่เคยปรากฏแก่ผู้นั้นมาแล้วในอดีต มีความสำคัญมากสำหรับช่วยในการตีความ หรือแปลความหมายของการสัมผัสได้แจ่มชัด ความรู้เดิม และประสบการณ์เดิมที่ได้สะสมไว้ สำหรับช่วยในการแปลความหมายได้ดีนั้น จะต้องมีคุณสมบัติคือ (1) เป็นความรู้ที่แน่นอน ถูกต้อง ชัดเจน (2) ต้องมีปริมาณมาก กล่าวคือรู้หลายอย่างจึงจะช่วยแปลความหมายต่างๆ ได้สะดวก และถูกต้อง

สรุปได้ว่าการรับรู้เป็นกระบวนการเบื้องต้นที่แสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิด และนำผู้รับสารไปสู่การมีความรู้จนไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรม มักเกิดขึ้นตามประสบการณ์ และการสั่งสม

ทางสังคมของผู้รับสาร กระบวนการรับรู้มีความแตกต่างกันทั้งในลักษณะของผู้รับสาร และทางจิตวิทยาของผู้รับสาร

ปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้

จำเนียร ช่วงโชติ และคณะ (2525 อ้างถึงใน มนัสพงษ์ พัฒนวิบูลย์, 2553 : 22) กล่าวว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ของคนเรามีมากมายหลายประการ แต่พอสรุปได้ 2 ประการ ดังนี้

1. ด้านร่างกาย เป็นลักษณะของความผิดปกติ หรือความผิดปกติของตัวรับสัมผัสต่าง ๆ ของผู้รับรู้ ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น และอวัยวะรับสัมผัสต่างๆ หากสิ่งเหล่านี้ผิดปกติไป ย่อมทำให้การรับสัมผัสผิดไปด้วย

2. ด้านจิตวิทยา การรับรู้เป็นสิ่งที่เลือกสรรแล้ว คือ เลือกที่จะสัมผัส เลือกเฉพาะสิ่งที่ต้องการ และแปลความหมายให้เข้ากับตนเอง โดยมีอิทธิพลจากความรู้เดิม ความต้องการ เจตคติ ภาวะทางอารมณ์ และลักษณะทางวัฒนธรรม การรับรู้ของบุคคลจึงแตกต่างกันตามคุณสมบัติส่วนบุคคล และปัจจัยทางสังคม

กันยา สุวรรณแสง (2554) ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดการรับรู้ไว้ว่า เป็นสิ่งเร้าอย่างเดียวกัน ทำให้คนสองคนสามารถรับรู้ต่างกันได้ การที่มนุษย์สามารถรับรู้สิ่งต่างๆ ได้ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง และจะรับรู้ได้มากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ เช่น ประสบการณ์ วัฒนธรรม การศึกษา ดังนั้นการที่บุคคลจะรับรู้สิ่งเร้าอย่างใดอย่างหนึ่งใน ขณะใดขณะหนึ่งนั้นจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้มี 2 ประเภท คือ

1. ปัจจัยที่มาจากภายนอก ได้แก่ ความเข้มแข็งและขนาดของสิ่งเร้า (Intensively and Size) การกระทำซ้ำๆ (Repetition) สิ่งที่ตรงข้ามกัน (Contrast) การเคลื่อนไหว (Movement)

2. ปัจจัยที่มาจากภายใน ได้แก่ แรงจูงใจ (Motive) การคาดหวัง (Expectancy) ความสนใจ อารมณ์ ความคิด และจินตนาการ ความรู้สึกต่างๆ ที่บุคคลได้รับ

และยังได้กล่าวถึงปัจจัยการรับรู้ว่ามี 2 ประเภท ได้แก่

1. ลักษณะของผู้รับรู้ พิจารณาจากการที่บุคคลจะเลือกรับรู้สิ่งใดก่อนหรือหลัง มากหรือน้อย อย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของการรับรู้ด้วยเป็นสำคัญประการหนึ่ง ปัจจัยที่เกี่ยวกับผู้รับรู้ แบ่งออกเป็น 2 ด้านคือ

1.1 ด้านกายภาพ หมายถึง อวัยวะสัมผัส เช่น หู ตา จมูก และอวัยวะสัมผัสอื่น ๆ ปกติหรือไม่ มีความรู้สึกสัมผัสสมบูรณ์มากน้อยเพียงใด ความสมบูรณ์ของอวัยวะสัมผัส จะทำให้รับรู้ได้ดี การรับรู้บางอย่างเกิดจากอวัยวะสัมผัส 2 ชนิด ทำงานพร้อมกัน เช่น ลิ้น จมูก ช่วยในการรับรู้รส การรับรู้จะมีคุณภาพที่ดีขึ้น ถ้าเราได้สัมผัสหลายทาง เช่น การมองเห็นภาพ ได้ยินเสียง และสัมผัสในเวลาเดียวกัน จะทำให้เราแปลความหมายสิ่งเร้าได้ถูกต้องมากยิ่งขึ้น

1.2 ด้านจิตวิทยา หมายถึง ปัจจัยทางด้านจิตวิทยาของคนที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ นั้นมีหลายประการ เช่น ความจำ อารมณ์ ความพร้อม สติปัญญา การสังเกตพิจารณา ความสนใจ ความตั้งใจ ประสบการณ์เดิม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้เดิม และประสบการณ์เดิมทั้งสิ้น นักจิตวิทยาถือว่าการรับรู้เป็นสิ่งที่บุคคลเลือกสรรอย่างยิ่ง

2. ลักษณะของสิ่งเร้า ลักษณะของสิ่งเร้านั้นพิจารณาจากการที่บุคคลจะเลือกรับรู้สิ่งใดก่อนหรือหลัง มากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับสิ่งเร้าที่จะเข้ามาดึงดูดความสนใจ ความตั้งใจได้มากน้อยเพียงใด ลักษณะของสิ่งเร้าที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้มีดังนี้

2.1 สิ่งเร้าภายนอกที่ดึงดูดความสนใจและความตั้งใจ ได้แก่ คุณสมบัติของคุณลักษณะของสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดการรับรู้ ซึ่งถ้าสิ่งเร้ามีคุณสมบัติ และลักษณะสนองการรับรู้ของคนเราจะทำให้ความตั้งใจในการรับรู้ดีขึ้น

2.2 การจัดลักษณะหมวดหมู่ของวัตถุที่เป็นสิ่งเร้า

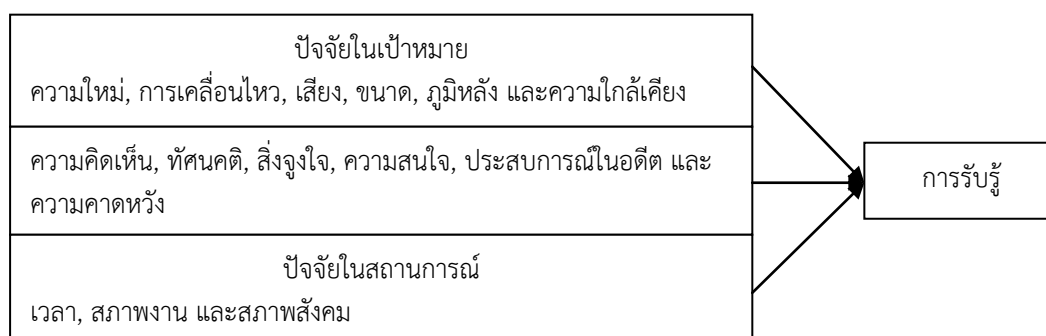
ซัลลิแวน (Sullivan, 1953 : 8) กล่าวว่า เราไม่ยอมรับรองสิ่งดี ๆ หลายอย่างที่เราเห็น เราได้ยิน เราคิด เราทำ หรือเราพูด ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะว่าสิ่ง ๆ นั้น อยู่นอกเหนือวงเขตความสามารถที่เราจะรับรู้ได้ แต่เป็นเพราะเราวิเคราะห์ และอนุมานแล้วเล็งเห็นว่าสิ่ง ๆ นั้น มันขัดแย้งกับระบบตัวตนของเรา

โรบินส์ (Robbins, 2005 : 371) ได้แบ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ออกเป็น 3 ด้าน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ตัวผู้รับรู้ เมื่อบุคคลเป้าหมาย และพยายามตีความหมายถึงสิ่งที่เข้ามามองว่า คืออะไร การตีความนั้นก็จะได้รับอิทธิพลจากลักษณะส่วนตัวของผู้รับรู้ สิ่งที่เกี่ยวข้องอย่างมากของการรับรู้ ได้แก่ ทศนคติ สิ่งจูงใจ ประสบการณ์ในอดีต และความคาดหวัง

2. เป้าหมายที่รับรู้ เป็นสิ่งที่ถูกสังเกตจากการยอมรับ และการรับรู้ คนที่เสียงดังมักจะถูกสังเกตมากกว่าคนที่เสียงเบา ความใหม่ การเคลื่อนไหว น้ำเสียง ขนาด ภูมิหลัง และความใกล้เคียง สามารถสร้างภาพ เป้าหมายตามที่เราเห็น เป้าหมายไม่สามารถถูกมองในลักษณะเดียวๆ ดังนั้นความสัมพันธ์ของเป้าหมายกับภูมิหลังที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้แนวโน้มที่จะทำให้เกิดการจัดหมวดหมู่ของสิ่งที่ใกล้เคียงกัน และคล้ายกันไว้ด้วยกัน

3. สถานการณ์ เป็นสิ่งที่เรามองเห็น หรือเหตุการณ์รอบๆ สภาพแวดล้อมที่อยู่ภายนอก ซึ่งมีอิทธิพลต่อการรับรู้ ปัจจัยสถานการณ์ที่ทำให้เกิดการรับรู้ ประกอบด้วย เวลา สภาพงาน และสภาพสังคม ดังภาพแสดงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้

ภาพที่ 2.4 แสดงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้

ที่มา : (Robbins, 2005 : 371)

จากแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้สรุปได้ว่า บุคคลจะมีแนวโน้มที่จะจัดการต่อสิ่งเร้า ไม่ว่าจะเป็นสิ่งสัมผัส โฆษณา และสื่อประชาสัมพันธ์แตกต่างกันออกไปทุกๆ ขั้นตอนของกระบวนการรับรู้ นับตั้งแต่การเปิดรับสิ่งเร้าที่กระทบประสาทสัมผัส การเลือกให้ความสนใจ เลือกตีความ เลือกจดจำ

และเลือกจัดระเบียบข่าวสาร เพื่อเรียกกลับมาใช้งาน ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดและทฤษฎีการรับรู้เป็นเครื่องมือในการอธิบายถึงการรับรู้ข้อมูลการสื่อสารในการเข้าร่วมกิจกรรมของวัด เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร

การสื่อสารนี้เกิดจากแนวความคิดที่ว่า การสื่อสารเป็นกระบวนการ หรือการแลกเปลี่ยน โดยมีสาระสำคัญที่ว่า ผู้สื่อสารทำหน้าที่ทั้งผู้ส่ง และผู้รับข่าว ในขณะที่เดียวกัน ไม่อาจระบุว่าการสื่อสารเริ่มต้นและสิ้นสุดที่จุดใด เพราะถือว่าการสื่อสารมีลักษณะเป็นวงกลม และไม่มีที่สิ้นสุด ผู้รับข่าวและผู้ส่งข่าว นอกจากจะทำหน้าที่ทั้งการเข้ารหัส และถอดรหัสแล้วยังเป็นผู้ก่อให้เกิดข่าวสาร และกำหนดพฤติกรรม

แบลโลว์ กิลสัน และโอดิออร์น (Ballow, Gilson and Odiorne, 1962) ได้กล่าวว่า การติดต่อสื่อสารในองค์การ หมายถึง การแลกเปลี่ยนคำพูด อักษร สัญลักษณ์ หรือข่าวสาร เพื่อให้สมาชิกในองค์การหนึ่งได้เข้าใจความหมาย และสามารถเข้าใจฝ่ายอื่นได้ ซึ่งถ้าพิจารณาในทางการบริหาร องค์การอาจจะกล่าวให้ชัดเจนขึ้นได้ว่า การติดต่อสื่อสาร คือ การกระจาย หรือสื่อความหมายเกี่ยวกับนโยบาย และคำสั่งลงไปยังเบื้องล่าง พร้อมกับรับข้อเสนอแนะความเห็น และความรู้สึกต่างๆ กลับมา

โรเจอร์ (Rogers, 1969) ได้ให้ความหมายของการติดต่อสื่อสารว่าเป็นการถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนข้อเท็จจริง ความรู้สึก ความคิด หรือการกระทำต่าง ๆ โดยมีเจตนาที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคล พฤติกรรมในที่นี้ หมายถึง การเปลี่ยนความรู้ ความเข้าใจ ทศนคติ และพฤติกรรมที่แสดงออกโดยเปิดเผย

ชราชม์ (Schramm, 1973) ได้พยายามอธิบายถึงกระบวนการติดต่อสื่อสาร เป็นวงจรในการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างบุคคล 2 คน ซึ่งกระบวนการสื่อสารจะเริ่มตั้งแต่การแปลความหมาย การถ่ายทอดข่าวสารซึ่งกันและกัน เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นซ้ำกันไปเรื่อย จนกว่าทั้งสองฝ่ายจะเข้าใจซึ่งกันและกัน สรุปไม่มีคำจำกัดความของการสื่อสารอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะนำไปใช้กับพฤติกรรมการสื่อสารได้ทุกรูปแบบ แต่ละคำจำกัดความจะมีวัตถุประสงค์ และผลที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน จึงทำให้ความหมายของการสื่อสารกว้าง และนำไปใช้ในสถานการณ์ต่างๆ การพิจารณาความหมายของการสื่อสารจึงต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับกิจกรรมสื่อสารเป็นเรื่องๆ ไป ดังนั้นการสื่อสารต้องเกี่ยวกับองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ อันได้แก่ ผู้ส่งข่าวสาร (Sender) ผู้รับข่าวสาร (Receiver) และตัวข่าวสาร (Message) เมื่อนำมารวมกันจะเรียกว่าเป็นการสื่อสาร

ธ สุนทรายุทธ (ม.ป.ป.) ได้กล่าวว่า การติดต่อสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญในองค์การที่จะทำให้การดำเนินงานเป็นไปได้อย่างดีด้วยความร่วมมือ ประสานงานกับทุกฝ่าย ปัจจัยของการอยู่ร่วมกันและความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกที่จะช่วยกันทำงาน อย่างไรก็ตามสิ่งที่จะช่วยให้การปฏิบัติงานราบรื่น ทำให้การประสานงานกันเป็นอย่างดีก็คือ การติดต่อสื่อสารของสมาชิกในองค์การนั่นเอง

ชนันว์ ชามทอง (2550 : 10) ให้ความหมายของการสื่อสารว่า การสื่อสาร หมายถึง การติดต่อซึ่งกันและกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยอาศัยสื่อกลางต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร และสามารถตอบสนองได้ตรงตามความต้องการ

อรอาไพ ศรีวิชัย (2555 : 11) ให้ความหมายของการสื่อสารว่า การสื่อสารเป็นการติดต่อและถ่ายทอดความรู้ ความคิดเห็น ข้อมูลของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยอาศัยสื่อต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน

จากความหมายของการสื่อสารสามารถสรุปได้ว่า การสื่อสารเป็นพฤติกรรมการติดต่อกันระหว่างมนุษย์ที่อาศัยกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ความคิดเห็น เรื่องราวต่างๆ ของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยอาศัยสื่อต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน

ความสำคัญของการสื่อสาร

ทัศนีย์ กระจ่างอินทร์ (2546) ได้กล่าวเกี่ยวกับความสำคัญของการสื่อสาร ดังนี้

1. การสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ไม่มีใครที่ดำรงชีวิตได้ โดยปราศจากการสื่อสาร โดยเฉพาะสังคมมนุษย์ที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตลอดเวลา พัฒนาการทางสังคมจึงดำเนินไปพร้อม ๆ กับพัฒนาการทางการสื่อสาร

2. การสื่อสารช่วยธำรงสังคมให้อยู่ร่วมกันเป็นปกติสุข เนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับระเบียบประเพณี กฎเกณฑ์ทางสังคมและความรู้ต่าง ๆ จำเป็นต้องรับการถ่ายทอดเพื่อให้เป็นมรดกทางสังคมตกลงใช้ร่วมกันอย่างสันติ

3. การสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาทางสังคมในด้านคุณธรรม จริยธรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ฯลฯ รวมทั้งในการสื่อสารจำเป็นต้องพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง และต้องใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการพัฒนาด้านต่างๆ เช่น การใช้สื่อโซเชียล หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ในงานสาธารณสุข เป็นต้น

อุเทน สวัสดิ์ทอง (2555) ได้กล่าวเกี่ยวกับความสำคัญของการสื่อสารมีดังนี้

1. การสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกเพศ ทุกวัย ไม่มีใครที่จะดำรงชีวิตได้ โดยปราศจากการสื่อสาร ทุกสาขาอาชีพก็ต้องใช้การสื่อสารในการปฏิบัติงาน การทำธุรกิจต่าง ๆ โดยเฉพาะสังคมมนุษย์ที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตลอดเวลา พัฒนาการทางสังคมจึงดำเนินไปพร้อม ๆ กับพัฒนาการทางการสื่อสาร

2. การสื่อสารก่อให้เกิดการประสานสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลและสังคม ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างคนในสังคม ช่วยสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี สะท้อนให้เห็นภาพความเจริญรุ่งเรืองวิถีชีวิตของผู้คน ช่วยธำรงสังคมให้อยู่ร่วมกันเป็นปกติสุข และอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

3. การสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าทั้งตัวบุคคล และสังคม การพัฒนาทางสังคมในด้านคุณธรรม จริยธรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ฯลฯ รวมทั้งศาสตร์ในการสื่อสาร จำเป็นต้องพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ และพัฒนาความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ

ณภัทร ธนเตชาภัทร์ (2551) ได้กล่าวความสำคัญของการสื่อสารดังนี้ การสื่อสารเป็นกระบวนการเกิดขึ้นเป็นปกติวิสัยของคนทุกคน และมีความเกี่ยวข้องไปถึงบุคคลอื่น ตลอดจนถึงสังคมที่แต่ละคนเกี่ยวข้องอยู่ ไม่ว่าจะทำอะไรล้วนต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือช่วยให้บรรลุจุดประสงค์ทั้งสิ้น จะเห็นได้จากการที่คนพยายามคิดค้น และพัฒนาวิธีการสื่อสารมาตั้งแต่สมัยโบราณ ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน ตลอดจนเครื่องมือหรือเทคนิควิธีการต่างๆ ล้วนเกิดจากความพยายามอย่างสูงของคน ต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุ หากการสื่อสารไม่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งแล้ว เครื่องมือและวิธีการสำหรับการสื่อสารต่าง ๆ เหล่านี้ก็คงไม่เกิดขึ้นและพัฒนามาให้เห็นดังเช่นในปัจจุบัน

ในสภาพสังคมที่คนจะต้องเกี่ยวข้องกันมากขึ้นเช่นปัจจุบัน การสื่อสารก็ยิ่งมีความสำคัญต่อบุคคล และสังคมมากขึ้น หากคนในสังคมขาดความรู้ความเข้าใจในการสื่อสาร ไม่สามารถถ่ายทอดความรู้ความคิด หรือทำให้เกิดความเข้าใจระหว่างกันได้ ย่อมจะทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย ปัญหาที่เกิดขึ้นกับบุคคล และสังคมทุกวันนี้ มีอยู่ไม่น้อยที่เป็นสาเหตุมาจากความล้มเหลวของการสื่อสาร ดังนั้นการสื่อสารจึงมีความสำคัญสำหรับบุคคล และสังคมหลายด้าน คือ

1. ด้านชีวิตประจำวัน ในชีวิตประจำวันหนึ่งๆ แต่ละคนจะต้องสื่อสารกับตัวเอง และสื่อสารกับผู้อื่นตลอดเวลา นับตั้งแต่เวลาตื่นนอนก็ต้องสื่อสารกับตัวเอง และคนอื่นที่อยู่ใกล้ตัว การฟังวิทยุ อ่านหนังสือ ออกจากบ้านไปปฏิบัติภารกิจประจำวัน ก็ต้องพบปะบุคคล และเหตุการณ์ต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ต้องทำการสื่อสารอยู่ตลอดเวลา ไม่นับฐานะผู้ส่งสารก็ในฐานะผู้รับสาร หากคนเราขาดความรู้หรือทักษะการสื่อสาร ก็อาจทำให้การปฏิบัติภารกิจประจำวันอาจบกพร่องได้

2. ด้านสังคม การรวมกลุ่มในสังคมทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ จะต้องมีการสื่อสารให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในเรื่องต่างๆ มีกระบวนการทำให้คนยอมอยู่ในกฎเกณฑ์ กติกาของสังคม มีการถ่ายทอดความรู้และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

3. ด้านธุรกิจอุตสาหกรรม เกี่ยวกับการโฆษณาสินค้า การประชาสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกองค์กร การบริหารติดต่อประสานงาน การฝึกอบรมพนักงาน การใช้เครื่องมือเทคโนโลยี การสื่อสาร ฯลฯ กิจการด้านธุรกิจอุตสาหกรรมจะต้องมีการสื่อสารที่ดี จึงจะประสบผลสำเร็จได้

4. ด้านการเมืองการปกครอง กิจกรรมด้านการเมืองการปกครองจะต้องใช้การสื่อสารทุกขั้นตอน เช่น การประชาสัมพันธ์ผลงานของรัฐบาล การสร้างความเข้าใจกับประชาชนในเรื่องต่าง ๆ การบังคับบัญชาสั่งการ การให้บริการประชาชน การชักชวนให้ปฏิบัติตามระเบียบกฎหมาย ซึ่งล้วนจะต้องใช้เทคนิควิธีการของการสื่อสารทั้งสิ้น

5. ด้านการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งต้องมีการติดต่อสร้างความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ เช่น การค้า การทหาร การทำสนธิสัญญา ฯลฯ การมีนักการทูตประจำในประเทศต่าง ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ มีความจำเป็นต้องใช้การติดต่อสื่อสารระหว่างกันอยู่เสมอ หากผู้เกี่ยวข้องมีความรู้ และทักษะในการสื่อสารเพียงพอ ย่อมสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันได้

จากความสำคัญของการสื่อสารสามารถสรุปได้ว่า การสื่อสารเป็นพฤติกรรมของคนทุกคน และมีความเกี่ยวข้องไปถึงบุคคลอื่น ตลอดจนถึงสังคมที่แต่ละคนเกี่ยวข้องอยู่ ไม่ว่าจะทำอะไร ล้วนต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือช่วยให้บรรลุจุดประสงค์ทั้งสิ้น โดยสภาพสังคมในปัจจุบัน การสื่อสารก็ยิ่งมีความสำคัญต่อบุคคล และสังคมมากขึ้น หากคนในสังคมขาดความรู้ความเข้าใจในการสื่อสาร ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมายที่เกิดขึ้นกับบุคคลกับสังคมทุกวันนี้ มีอยู่ไม่น้อยที่เป็นสาเหตุมาจากความล้มเหลวของการสื่อสาร ดังนั้นการสื่อสารจึงมีความสำคัญสำหรับบุคคล และสังคมหลายด้านในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ และพัฒนาความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ

องค์ประกอบในการสื่อสาร

ทัศนีย์ กระจ่างอินทร์ (2546) ได้กล่าวว่าการสื่อสารจะเกิดขึ้นได้เมื่อมีองค์ประกอบดังนี้

1. ผู้ส่งสาร (Sender) คือ บุคคลที่เริ่มต้นสร้างสาร และส่งสารไปยังผู้อื่น โดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือ ผู้ส่งสารในฐานะผู้เริ่มต้น การสื่อสารจะส่งสารได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จะต้องมีความสมบูรณ์ ดังนี้

- 1.1 เป็นผู้ที่มีเจตนาแน่วแน่ที่จะให้ผู้อื่นรับรู้ความประสงค์ของตน
- 1.2 เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาที่จะสื่อสารเพียงพอ
- 1.3 เป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือ
- 1.4 เป็นผู้ที่มีความพยายามที่จะเข้าใจความสามารถ และความพร้อมของผู้รับสาร
- 1.5 เป็นผู้รู้จักใช้กลวิธีที่เหมาะสมในการนำเสนอสาร

2. สาร (Message) เรื่องราวอันมีความหมาย และแสดงออกโดยอาศัยภาษาหรือสัญลักษณ์ที่สามารถทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกันได้ สารประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ

2.1 รหัสของสาร คือ ภาษาสัญลักษณ์หรือสัญญาณที่มนุษย์คิดขึ้น เพื่อแทนความคิด เช่น ช่าง คือ สัตว์สี่เท้าชนิดหนึ่ง มีวงมิงา ตัวโตว่าสัตว์สี่เท้าทั้งปวง หรือ เสือ คือ สัตว์ป่าสี่เท้ารูปร่างคล้ายแมว ตู๋ร้ายชอบกินสัตว์อื่นเป็นอาหารมีหลายชนิด

2.2 เนื้อหาของสาร จะครอบคลุมความรู้ ความคิด และประสบการณ์ที่มนุษย์ต้องการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเพื่อความเข้าใจร่วมกัน เนื้อหาของสารอาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิต สุขภาพ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา ศาสนา เศรษฐศาสตร์ กฎหมาย การเมืองการปกครอง ศิลปะ ดนตรี นาฏศิลป์ วิทยาศาสตร์ คอมพิวเตอร์ การจัดการ ฯลฯ เนื้อหาของสารดังกล่าวแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ เนื้อหาสารที่แสดงข้อเท็จจริง เนื้อหาสารที่แสดงข้อคิดเห็นหรือทรรศนะ และเนื้อหาที่แสดงความรู้สึก

2.3 การจัดสาร คือ รูปแบบวิธีการในการนำรหัสสารมาเรียบเรียง เพื่อให้ได้ใจความตามเนื้อหาที่ต้องการ สารที่ได้รับการจัดอย่างดีทั้งในด้านการเรียบเรียง การลำดับความยากง่าย ตลอดจนรูปแบบ และการใช้ภาษาที่ดี จะทำให้สารมีคุณสมบัติในการสื่อสารได้ดี เช่น การจัดสารเพื่อโน้มน้าวใจในการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ การเขียนคำขวัญต้องใช้ภาษาที่เลือกสรรอย่างประณีตเพื่อดึงดูดความสนใจให้จดจำ และเกิดการปฏิบัติตามที่ต้องการ นอกจากนี้บุคลิกลักษณะของผู้ส่งสารยังสัมพันธ์กับการจัดสาร คนที่อารมณ์เย็นมักจะพูดจาด้วยวิธีการที่สุภาพ สุขุม เยือกเย็น ขณะที่คนอารมณ์ร้อน มักจะพูดรวบรัด เพื่อให้จบเร็วๆ เป็นต้น

3. สื่อหรือช่องทาง (Media or Channel) เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งในการสื่อสาร ผู้ส่งสารต้องอาศัยสื่อหรือช่องทางทำหน้าที่นำสารไปสู่ผู้รับสาร สื่อที่มนุษย์ใช้ ได้แก่ ประสาทสัมผัส สื่อธรรมชาติ สื่อที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ IT สื่อที่ดีจะต้องเป็นสื่อที่เหมาะสมในการสื่อสาร

4. ผู้รับสาร (Receiver) ผู้รับสารที่ดีควรทำหน้าที่ตามบทบาทของตนเอง และควรพัฒนาตนเองให้มีคุณสมบัติดังนี้

- 4.1 เป็นผู้ที่มีเจตนาแน่วแน่ และกระตือรือร้นที่จะรับสาร
- 4.2 เป็นผู้พยายามรับรู้เรื่องราวข่าวสารต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ
- 4.3 เป็นผู้ที่มีความไวรู้สึกรวดเร็ว และถูกต้อง
- 4.4 เป็นผู้ที่มีสมาธิ สามารถบังคับใจให้ให้อยู่ที่เรื่องราวที่กำลังสื่อสาร

เกรียงศักดิ์ เจตย์แปง (2551 : 8-9) ได้กล่าวเกี่ยวกับองค์ประกอบของการสื่อสาร มีดังนี้ นิยมเรียกกันตามตัวอักษรว่า S-M-C-R โดยปัจจัยย่อยต่างๆ ขององค์ประกอบ 4 อย่าง ต่างมีส่วนช่วยให้การสื่อสารได้ผลสมบูรณ์มากขึ้น

- S หมายถึง Source แหล่งข่าวสาร
 M หมายถึง Message ข่าวสาร
 C หมายถึง Channel ช่องการสื่อสาร
 R หมายถึง Receiver ผู้รับสาร

การสื่อสารเกิดจากองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญ ดังนี้

ผู้ส่งสาร หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคล ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ส่งข่าวสาร ความคิด ทักษะคิด เพื่อติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะบอกกล่าว ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนสารสนเทศ เพื่อความเข้าใจร่วมกัน ผู้ส่งสารนี้อาจทำหน้าที่เป็นแหล่งสาร (Sender) และผู้เข้ารหัส (Encoder) ในเวลาเดียวกัน หรือทำหน้าที่เพียงอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้

ผู้รับสาร หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคล ซึ่งได้รับสารที่ถูกส่งมาจากแหล่งสาร ผู้รับสาร จะต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารเสมอ กระบวนการสื่อสารจึงจะเกิดขึ้นได้

สาร หมายถึง สิ่งที่ผู้ส่งสารไปให้ผู้รับสารในรูปของรหัส ซึ่งอาจเป็นในรูปของสัญญาณ (Signal) หรือสัญลักษณ์ (Symbol) ที่ผู้รับสารสามารถนำไปถอดรหัส และตีความให้เข้าใจความหมายได้ สัญลักษณ์นี้อาจเป็นคำพูด ตัวหนังสือ รูปภาพ กิริยาท่าทาง เครื่องหมายต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดความคิด ความรู้สึก และความต้องการของผู้ส่งสารออกมา

สื่อ หมายถึง พาหนะที่นำสารไปสู่ผู้รับ การที่สารจะเดินทางจากแหล่งสารไปยังจุดหมายปลายทางได้นั้น ต้องประกอบด้วย 3 ประการ ได้แก่ ผู้เข้ารหัส/ผู้ถอดรหัส ตัวนำสารหรือสื่อ และช่องทางการสื่อสาร

หลักในการสื่อสาร

ทัศนีย์ กระต่ายอินทร์ (2546) สิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการสื่อสาร คือ

1. จะต้องทำความเข้าใจเรื่ององค์ประกอบในการสื่อสาร และปัจจัยทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับระบบการรับรู้ การคิด การเรียนรู้ การจำ ซึ่งมีผลต่อประสิทธิภาพในการสื่อสาร การพัฒนาความรู้ และทักษะในการสื่อสาร จะสามารถนำไปประยุกต์ในสถานการณ์ต่างๆ อย่างเหมาะสม
2. ต้องคำนึงถึงบริบทในการสื่อสาร ได้แก่ บริบททางสังคมและวัฒนธรรม บริบททางเวลา บริบททางกายภาพ เช่น การชวนเพื่อนรับประทานอาหาร ขณะที่เพื่อนเพิ่งกลับจากงานเลี้ยง ปฏิกริยาตอบกลับจะแตกต่างจากการชวน ขณะที่เพื่อนกำลังหิวข้าว
3. คำนึงถึงกรอบแห่งการอ้างอิง (Frame of Reference) ถ้าผู้สื่อสารใดมีกรอบแห่งการอ้างอิงคล้ายกัน ใกล้เคียงกัน จะทำให้การสื่อสารง่ายขึ้น มีการตีความใกล้เคียงหรือตรงกันมากกว่า ที่มีกรอบ แห่งการอ้างอิงแตกต่างกัน เช่น ผู้ที่เคยบาดเจ็บจากการเล่นกีฬาจะมองว่าการเล่นกีฬาทำให้เจ็บตัว เสียเวลา และสิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ ขณะที่คนชอบกีฬาจะมองว่าการเล่นกีฬาช่วยรักษาสุขภาพ ผ่อนคลาย และมีมิตรมากขึ้น
4. ส่งสารอย่างมีวัตถุประสงค์ชัดเจน ผ่านสื่อหรือช่องทางที่เหมาะสมถึงผู้ส่งสารที่มีทักษะในการสื่อสารและมี วัตถุประสงค์สอดคล้องกัน
5. การเตรียมตัว และการเตรียมการล่วงหน้า เพราะจะทำให้การสื่อสารราบรื่น สะดวก รวดเร็ว เป็นไปตามวัตถุประสงค์ และสามารถแก้ไขได้ทันที่ หากเกิดอุปสรรคที่จุดใดจุดหนึ่ง

6. ต้องศึกษาเรื่องการใช้ภาษา และสามารถใช้ภาษาให้เหมาะสมกับกาลเทศะ บุคคล เนื้อหาของสาร และช่องทางหรือสื่อที่ใช้ในการสื่อสาร

7. คำนึงถึงปฏิกริยาตอบกลับตลอดเวลา เพื่อประเมินผลการสื่อสาร

เกรียงศักดิ์ เจตย์แปง (2551 : 11) ได้กล่าวเกี่ยวกับหลักสำคัญในการสื่อสาร ดังนี้

1. ความเชื่อถือ (Credibility) การสื่อสารจะได้ผลนั้นต้องมีความเชื่อถือได้ในเรื่องของผู้ให้ข่าวสาร แหล่งข่าว เพื่อให้เกิดความมั่นใจหรือเต็มใจรับฟังข่าวสารนั้น

2. ความเหมาะสม (Context) การสื่อสารที่ดีต้องมีความเหมาะสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมของสังคม เครื่องมือสื่อสารนั้นเป็นเพียงสิ่งประกอบแต่ความสำคัญอยู่ที่ท่าที ท่าทางภาษา คำพูดที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมสังคม หมู่ชน หรือสภาพแวดล้อมนั้นๆ การยกมือไหว้สำหรับสังคมไทย

3. เนื้อหาสาระ (Content) ข่าวสารที่ดีจะต้องมีความสำคัญสำหรับผู้รับ คือ มีสารประโยชน์แก่กลุ่มชนนั้น หรือมีสิ่งที่เขาจะได้ผลประโยชน์ จึงจะน่าสนใจ บางครั้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มหนึ่งมาก แต่อาจจะมีสารสำหรับคนบางกลุ่ม ในเรื่องนี้จึงต้องใช้การพิจารณากลุ่มชนเป้าหมาย

4. บ่อยและสม่ำเสมอต่อเนื่อง (Continuity and Consistency) การสื่อสารจะได้ผลต้องส่งบ่อย ๆ ติดต่อกัน หรือมีการย้ำหรือซ้ำ เพื่อเตือนความทรงจำหรือเปลี่ยนทัศนคติ และความสม่ำเสมอต้นเสมอปลาย มิใช่ข่าวชนิดขาด ๆ หาย ๆ ไม่เที่ยงตรงแน่นอน

5. ช่องทางข่าวสาร (Channels) ข่าวสารจะเผยแพร่ได้ต้องส่งให้ถูกช่องทางของการสื่อสารนั้นๆ โดยมองหาช่องทางที่เปิดรับข่าวสารที่เราจะส่ง และส่งถูกรายงาน กรมกอง หน่วยงาน หรือโดยวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ ส่งตัวถึงบุคคลโดยตรงจะรวดเร็วกว่า หรือส่งที่บ้านได้รับเร็วกว่าการส่งไปให้ที่ทำงาน เราควรเลือกช่องทางที่ได้ผลรวดเร็วที่สุด

6. ความสามารถของผู้รับสาร (Capability and Audience) การสื่อสารที่ถือว่าได้ผลนั้นต้องใช้ความพยายามหรือแรงงานน้อยที่สุด การสื่อสารจะง่ายและสะดวกก็ขึ้นอยู่กับความสามารถในการรับของผู้รับซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น สถานที่โอกาสอันวย นิสัยความรู้พื้นฐานที่จะช่วยให้เข้าใจ

7. ความแจ่มแจ้ง (Clarity) ข่าวสารต้องง่าย ใช้ภาษาที่ผู้รับเข้าใจ คือ ใช้ภาษาของศัพท์ที่ยากและสูง ไม่มีประโยชน์ ควรตัดออกให้หมด ให้ชัดเจน เข้าใจง่ายมีความมุ่งหมายเดียว อย่าให้คลุมเครือหรือมีความหมายหลายแง่ หรือตกหล่นข้อความบางตอนที่สำคัญไป

อุเทน สวัสดิ์ทอง (2555) ได้กล่าวเกี่ยวกับหลักในการสื่อสาร ดังนี้

1. ผู้ที่จะสื่อสารให้ได้ผล และเกิดประโยชน์ จะต้องทำความเข้าใจเรื่ององค์ประกอบในการสื่อสาร และปัจจัยทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับระบบการรับรู้ การคิด การเรียนรู้ การจำ ซึ่งมีผลต่อประสิทธิภาพในการสื่อสาร

2. ผู้ที่จะสื่อสารต้องคำนึงถึงบริบทในการสื่อสาร บริบทในการสื่อสาร หมายถึง สิ่งที่อยู่แวดล้อมที่มีส่วนในการกำหนดรู้ความหมาย หรือความเข้าใจในการสื่อสาร

3. คำนึงถึงกรอบแห่งการอ้างอิง (Frame of Reference) มนุษย์ทุกคนจะมีพื้นฐานความรู้ทักษะ เจตคติ ค่านิยม สังคม ประสบการณ์ ฯลฯ เรียกว่าภูมิหลังแตกต่างกัน ถ้าผู้สื่อสารใดมีกรอบแห่งการอ้างอิงคล้ายกัน ใกล้เคียงกัน จะทำให้การสื่อสารง่ายขึ้น

4. การสื่อสารจะมีประสิทธิผล เมื่อผู้ส่งสารส่งสารอย่างมีวัตถุประสงค์ชัดเจน ผ่านสื่อหรือช่องทางที่เหมาะสม ถึงผู้รับสารที่มีทักษะในการสื่อสาร และมีวัตถุประสงค์สอดคล้องกัน

5. ผู้ส่งสารและผู้รับสาร ควรเตรียมตัวและเตรียมการล่วงหน้า เพราะจะทำให้การสื่อสารราบรื่น สะดวก รวดเร็ว เป็นไปตามวัตถุประสงค์และสามารถแก้ไขได้ทันท่วงที หากจะเกิดอุปสรรคที่จุดใดจุดหนึ่ง

6. คำนึงถึงการใช้ทักษะ เพราะภาษาเป็นสัญลักษณ์ที่มนุษย์ตกลงใช้ร่วมกัน ในการสื่อความหมาย ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจในการสื่อสาร คู่สื่อสารต้องศึกษาเรื่องการใช้ภาษา และสามารถใช้อาษาให้เหมาะสมกับกาลเทศะ บุคคล เนื้อหาของสาร และช่องทางหรือสื่อที่ใช้ในการสื่อสาร

7. คำนึงถึงปฏิกิริยาตอบกลับตลอดเวลา ถือเป็นประเมินผลการสื่อสารที่จะทำให้คู่สื่อสารรับรู้ผลของการสื่อสารว่าประสบผลดีตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ ควรปรับปรุง เปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขข้อบกพร่องใด เพื่อที่จะทำให้การสื่อสารเกิดผลตามที่ต้องการ

จากหลักสำคัญในการสื่อสารสรุปได้ว่า หลักในการสื่อสารจะประสบความสำเร็จตรงตามจุดประสงค์หรือไม่ ผู้ส่งสารจะต้องมีหลักสำคัญที่จะส่งผลให้การสื่อสารประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน และชีวิตประจำวันของบุคคล ซึ่งหลักสำคัญ ได้แก่ ความเชื่อถือ ความเหมาะสม เนื้อหาสาระ บ่อยและสม่ำเสมอต่อเนื่อง ช่องทางข่าวสาร ความสามารถของผู้รับสาร และความแจ่มแจ้ง เป็นต้น

วัตถุประสงค์ของการสื่อสาร

ทัศนีย์ กระจ่างอินทร์ (2546) ได้กล่าวเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการสื่อสารไว้ดังนี้

1. เพื่อแจ้งให้ทราบและเพื่อทราบ เช่น แจ้งข่าวสารเรื่องราวข้อมูลต่าง ๆ
2. เพื่อให้ความรู้หรือเพื่อเรียนรู้ เช่น ความรู้ทางวิชาการ
3. เพื่อเสนอหรือชักจูงใจ เพื่อกระทำและตัดสินใจ เช่น การจูงใจให้ปฏิบัติตามข้อเสนอแนะ
4. เพื่อให้ความพอใจ และเพื่อหาความพอใจ เช่น การฟังเรื่องสนุกสนาน การฟังเพลง

ในการสื่อสารแต่ละครั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร อาจมีวัตถุประสงค์หลายอย่างในเวลาเดียวกัน เช่น การโฆษณาสินค้า ผู้ส่งสารอาจมีความต้องการให้ผู้รับสารได้ทราบข้อมูลของสินค้า และจูงใจให้ใช้สินค้าไปพร้อม ๆ กัน

เกรียงศักดิ์ เจตย์แปง (2551 : 8) ได้กล่าวเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร ดังนี้

1. ด้านผู้ส่งสาร
 - 1.1 เพื่อแจ้งให้ทราบ หมายถึง ผู้ส่งสารต้องการแจ้งข่าวสารให้ผู้รับสารทราบหรือเข้าใจ
 - 1.2 เพื่อให้ศึกษา หมายถึง ผู้ส่งสารต้องการสอนเรื่องราวที่เป็นวิชาการให้ผู้รับสารได้รับความรู้
 - 1.3 เพื่อชักจูงใจ หมายถึง ผู้ส่งสารเสนอข่าวสารชักจูงให้ผู้รับสารปฏิบัติตามให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องความรู้สึก นึกคิด ทัศนคติ หรือพฤติกรรม
 - 1.4 เพื่อให้ความบันเทิง ผู้ส่งสารต้องการให้ผู้รับสาร เกิดความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจมีอารมณ์ที่ดีและแจ่มใส เป็นการพักผ่อนภายหลังการเคร่งเครียดจากการทำงาน

2. ด้านผู้รับสาร

2.1 เพื่อทราบ หมายถึง การได้รับข่าวสารหรือรับทราบข่าวสารใหม่เพิ่มเติม ต้องการทราบเรื่องราวหรือติดตามข้อมูล เหตุการณ์ ข่าวสารต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งที่มีผลกระทบต่อตนเองและต่อสังคม

2.2 เพื่อเรียนรู้ หมายถึง ผู้รับสารต้องการที่จะรู้ และทำความเข้าใจในเนื้อหาความรู้ วิชาการต่าง ๆ เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถของตนให้สูงมากยิ่งขึ้น อันจะส่งผลต่อการดำรงชีวิตของตนในอนาคต

2.3 เพื่อความพอใจ หมายถึง ผู้รับสารรู้สึกพอใจกับสารที่ได้ มีความสุขสนุกสนานรื่นรมย์ พยายามหลีกเลี่ยงเหตุการณ์ต่างๆ ที่ก่อให้เกิดความเครียด

2.4 เพื่อการกระทำหรือตัดสินใจ หมายถึง ผู้รับสารจะอาศัยความรู้จากข่าวสารต่าง ๆ มาเป็นเครื่องมือช่วยในการตัดสินใจกระทำการต่างๆ ข่าวสารเหล่านั้นจำเป็นจะต้องเป็นข้อมูลที่มีความละเอียด มีความลึกซึ้งและมีอิทธิพลมากพอที่จะชักจูงใจให้คนเราเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือมีผลต่อการตัดสินใจได้

อุเทน สวัสดิ์ทอง (2555) กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการสื่อสารไว้ ดังนี้

1. เพื่อแจ้งให้ทราบ (Inform) ในการทำการสื่อสาร ผู้ทำการสื่อสาร ควรมีความต้องการที่จะบอกกล่าวหรือชี้แจงข่าวสาร เรื่องราว เหตุการณ์ หรือสิ่งอื่นใดให้ผู้รับสารได้รับทราบ

2. เพื่อสอนหรือให้การศึกษา (Teach or Education) ผู้ทำการสื่อสารอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อจะถ่ายทอดวิชาความรู้ หรือเรื่องราวเชิงวิชาการ เพื่อให้ผู้รับสารได้มีโอกาสพัฒนาความรู้ให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น

3. เพื่อสร้างความพอใจหรือให้ความบันเทิง (Please of Entertain) ผู้ทำการสื่อสารอาจใช้วัตถุประสงค์ในการสื่อสาร เพื่อสร้างความพอใจ หรือให้ความบันเทิงแก่ผู้รับสาร โดยอาศัยสารที่ตนเองส่งออกไป ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของการพูด การเขียน หรือการแสดงกิริยาต่างๆ

4. เพื่อเสนอหรือชักจูงใจ (Propose or Persuade) ผู้ทำการสื่อสาร อาจใช้วัตถุประสงค์ในการสื่อสาร เพื่อให้ข้อเสนอแนะ หรือชักจูงใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งต่อผู้รับสาร และอาจชักจูงใจให้ผู้รับสารมีความคิดคล้อยตาม หรือยอมปฏิบัติตามการเสนอแนะของตน

5. เพื่อเรียนรู้ (Learn) วัตถุประสงค์นี้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับผู้รับสาร การแสวงหาความรู้ของผู้รับสาร โดยอาศัยลักษณะของสาร ในกรณีนี้มักจะเป็นสารที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวิชาความรู้ เป็นการหาความรู้เพิ่มเติม และเป็นการทำความเข้าใจกับเนื้อหาของสารที่ผู้ทำการสื่อสารถ่ายทอดมาถึงตน

6. เพื่อกระทำหรือตัดสินใจ (Dispose or Decide) ในการดำเนินชีวิตของคนเรามีสิ่งหนึ่งที่ต้องกระทำอยู่เสมออีกคือ การตัดสินใจกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งการตัดสินใจนั้น อาจได้รับการเสนอแนะหรือชักจูงใจให้กระทำอย่างนั้นอย่างนี้จากบุคคลอื่นอยู่เสมอ ทางเลือกในการตัดสินใจของเราจึงขึ้นอยู่กับข้อเสนอแนะนั้น

จากวัตถุประสงค์ของการสื่อสารได้สรุปไว้ว่า การสื่อสารอยู่ระหว่างผู้ส่งสาร และผู้รับสารของบุคคล ตลอดจนถึงสังคมที่แต่ละคนเกี่ยวข้องอยู่ ไม่ว่าจะทำอะไร ล้วนต้องอาศัยการสื่อสาร

เป็นเครื่องมือช่วยให้บรรลุจุดประสงค์ทั้งสิ้น ซึ่งจะสำเร็จได้ต้องขึ้นอยู่กับทั้งฝ่ายผู้ส่งสาร และฝ่ายผู้รับสาร มีความต้องการที่สัมพันธ์กัน

ประเภทของสื่อที่ใช้ในการสื่อสาร

1. สื่อเฉพาะกิจ คือ สิ่งที่สร้างขึ้นหรือซื้อหรือเช่า โดยองค์กรใดองค์กรหนึ่ง เพื่อใช้ในการสื่อสารหรือประชาสัมพันธ์ขององค์กรนั้น โดยเฉพาะสื่อเฉพาะกิจจัดว่าเป็นแขนงหนึ่งของสื่อมวลชน แต่ได้พัฒนาเนื้อหาเพื่อให้ประโยชน์เป็นเรื่อง ๆ ไป ฉะนั้นสื่อเฉพาะกิจโดยทั่วไปมีกลุ่มประชาชนที่มีเป้าหมายที่แน่นอน มีการส่งเนื้อหาต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์เฉพาะกลุ่มแก่ประชาชนกลุ่มนั้น ๆ การนำเสนอเนื้อหาเป็นไปอย่างง่าย ๆ อาดัมส์ (Adam, 2002: 19) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของสื่อเฉพาะกิจไว้ดังนี้ สื่อเฉพาะกิจจัดว่ามีความสำคัญต่อการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูล เพราะสื่อเฉพาะกิจเป็นสื่อที่จัดทำขึ้น เพื่อสนับสนุนกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะการใช้สื่อเฉพาะกิจเป็นการให้ความรู้และข่าวสาร ที่เป็นเรื่องราวเฉพาะอย่างโดยมีกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้แน่นอน

คุณลักษณะที่ดีของการใช้สื่อเฉพาะกิจเพื่อการพัฒนา คือ ผู้ใช้สามารถนำข่าวสารของการพัฒนาเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาบรรจุเฉพาะกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเป็นแรงจูงใจหนึ่งในการทำให้บรรลุตามที่ตั้งไว้นอกจากนั้น ยังมีบทบาทในการทำให้กลุ่มเป้าหมายได้ทราบข่าวสารความรู้โดยตรง และความถูกต้องนอกจากนี้ยังช่วยให้เกิดการตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติได้ถูกวิธีอีกด้วย

2. สื่อบุคคล

กิตติมา สุรสนธิ (2541) กล่าวว่า สื่อบุคคล ได้แก่ บุคคลที่เป็นผู้นำสารหรือตัวผู้ส่งสารนั่นเองที่เป็น ผู้เข้ารหัสสารให้ผู้รับได้รับรู้ และเข้าใจในสิ่งที่ตนเองต้องการ และสื่อบุคคลจะมีการสื่อสารแบบเผชิญหน้า

จุมพล รอดคำดี (ม.ป.ป.) อธิบายว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลหรือระหว่างกลุ่มสื่อบุคคลมีความสำคัญ เพราะสื่อบุคคลมีประสิทธิภาพดีกว่ารูปแบบการสื่อสารอื่น ๆ เช่น สื่อบุคคลจะใช้การสื่อสารแบบเผชิญหน้า ผู้รับสารสามารถโต้ตอบผู้ส่งสารได้ทันที และสามารถสร้างความเข้าใจร่วมกันได้ ในขณะที่สื่ออื่น ๆ เช่น สื่อมวลชนสามารถทำได้แต่ไม่สะดวกนัก อย่างไรก็ตามสื่อบุคคลยังมีจุดด้อยในประเด็นความเป็นมนุษย์ ที่มีชีวิตจิตใจทัศนคติความรู้ความเชื่อและประสบการณ์อยู่ในตัวเอง ดังนั้นสื่อบุคคลจึงมีกระบวนการเลือกรับสารเลือกจดจำ และเลือกถ่ายทอดสารตามความรู้สึกนึกคิดของตน นอกจากนี้ในปัจจุบันสื่อบุคคลยังเข้ามามีบทบาทด้านการพัฒนาประเทศไม่ว่าจะเป็นงานด้านการศึกษาหรือสาธารณสุข ซึ่งถือเป็นงานที่ประเทศต้องการพัฒนาอย่างรวดเร็ว บทบาทที่สำคัญของสื่อบุคคล คือ การเป็นผู้นำทางความคิดหรือบทบาทของเจ้าหน้าที่เผยแพร่ ทำหน้าที่ในถ่ายทอดข่าวสารที่ได้รับจากหน่วยงานของตน โดยพยายามจูงใจให้กลุ่มเป้าหมาย ยอมรับสารที่ส่งแล้วนำไปปฏิบัติ

วิรัช ภีรตันกุล (2546) อธิบายว่า คำพูดเป็นเครื่องมือสำคัญในการประชาสัมพันธ์ จัดได้ว่าเป็นสื่อบุคคล ซึ่งเป็นสื่อพื้นฐานดั้งเดิมที่มนุษย์มีติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด และใช้กันอย่างกว้างขวางนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นการพูดจึงเป็นเครื่องมือสื่อสารประเภทหนึ่งที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์ หมายความว่า การพูดเป็นหนทางหนึ่งแห่งการถ่ายทอด หรือชักนำเอาความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์

ออกตีแผ่แสดงให้เห็นให้ผู้อื่นได้ทราบ และเข้าใจคำพูดจึงนับว่าเป็นเครื่องมือ หรือสื่อที่สำคัญที่สามารถนำความร่วมมือแห่งมนุษยมาสู่มวลมนุษยด้วยกัน ทำให้มนุษยเกิดการร่วมแรงร่วมใจ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

3. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

สื่อสมัยใหม่ คือ สื่อที่พัฒนามาจากสื่อเดิมที่มีอยู่ โดยการบูรณาการสื่อเก่า และสื่อใหม่ และอาศัยความคิดสร้างสรรค์รวมทั้งเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าไป อาจจะทำอยู่ในสื่ออิเล็กทรอนิกส์ด้วยก็ได้เช่น SMS Bord ฯลฯ การเกิดขึ้นของเทคโนโลยีดิจิทัล เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ เทคโนโลยีเครือข่าย หรือเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เทคโนโลยีที่ถูกนิยามว่าเป็นสื่อใหม่ส่วนมากมักจะมีคุณลักษณะที่ถูกจัดการได้ (Manipulated) เชื่อมต่อเป็นเครือข่ายได้ (Networkable) ทำให้หนาแน่น (Dense) และบีบอัดสัญญาณได้ (Compressible) มีปฏิสัมพันธ์ (Interactive) และมีความเป็นกลาง (Impartial) ดังนั้น “สื่อใหม่” จึงหมายถึงความถึง อินเทอร์เน็ต เว็บไซต์มัลติมีเดีย เกมส์คอมพิวเตอร์ ซีดีรอม และดีวีดี และ “สื่อใหม่” จึงไม่ได้หมายความถึง รายการโทรทัศน์ ภาพยนตร์ วารสาร หนังสือ หรือสิ่งพิมพ์ แบบเดิมๆ (ณรงค์ศักดิ์ ศรีทานันท์ 2554 : 129)

4. สื่อสิ่งพิมพ์

สื่อสิ่งพิมพ์ หมายถึง ข้อเขียนที่อยู่ในรูปของข่าวสาร ข้อคิดหลักวิชาการคำอธิบาย รายละเอียดต่างๆ โดยที่ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์ ที่จะทำให้เกิดประโยชน์ทางความรู้หรือความบันเทิงของผู้อ่านเป็นสำคัญ แล้วถ่ายทอดข้อเขียนนั้นด้วยการพิมพ์ลงบนกระดาษหรือวัสดุผิวเรียบอื่น ๆ เพื่อให้สามารถแพร่กระจายไปถึงผู้อ่านที่อาศัยอยู่ในสถานที่ต่างๆ ได้เป็นจำนวนมาก

การจัดการองค์ประกอบสิ่งพิมพ์

ในการออกแบบดีไซน์ (Design) และจัดองค์ประกอบในการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการโฆษณาประชาสัมพันธ์มีหลักการสำคัญที่ใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาอยู่ 6 ประการ คือ

1) สัดส่วน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งของสิ่งที่มีขนาดต่างกัน เช่น การที่จะระบุขนาดนั้นมีความหมายขนาดใหญ่เล็ก หรือมีความเหมาะสมพอดีแค่ไหนนั้น

2) ความสมดุล คือ การจัดวางตำแหน่งองค์ประกอบต่าง ๆ ในภาพให้มีน้ำหนักเท่ากันทำให้เกิดความรู้สึกว่าองค์ประกอบของภาพน้ำหนักไปทางใดทางหนึ่ง น้ำหนักของคนเรานั้นขึ้นอยู่กับขนาดรูปร่าง ความเข้มและสี

3) ความแตกต่าง คือ ความขัดแย้งของส่วนประกอบข้อมูลฐานที่รวมกัน รวมทั้งความแตกต่างระหว่างส่วนประกอบข้อมูลฐานกับหลักการทัศนศิลป์ เพื่อสร้างให้ผลงานนั้นมีความเด่นชัด เน้นสิ่งใดสิ่งหนึ่งในจุดสำคัญของการออกแบบ

4) ลีลาจังหวะ คือ การเคลื่อนไหวที่เกิดจากการซ้ำกันขององค์ประกอบเป็นการซ้ำที่เป็นระเบียบธรรมดาที่มีช่วงห่างเท่า ๆ กัน มาเป็นระเบียบที่สูงขึ้น ซ้ำซ้อนขึ้น จนถึงขั้นเกิดเป็นรูปลักษณะของศิลปะ

5) ความมีเอกภาพ คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขององค์ประกอบทั้งด้านรูปร่าง ลักษณะ และด้านเนื้อหาเรื่องราวเป็นการประสานหรือจัดระเบียบของส่วนต่าง ๆ ให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียว

6) ความผสมผสานกลมกลืน คือ ความพอดีเหมาะสมของส่วนประกอบต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเหมาะสมกลมกลืนจะมีพอได้จากลักษณะขององค์ประกอบในเรื่องของสี รูปร่างและลักษณะของตัวอักษร

จากประเภทของการสื่อสารได้สรุปไว้ว่า การจำแนกประเภทของการสื่อสาร มีผู้จำแนกไว้หลาย ๆ ประเภท และลักษณะ โดยใช้เกณฑ์ในการพิจารณาตามจุดประสงค์ของการศึกษา หรือวัตถุประสงค์ที่ต้องการจะนำเสนอ

สรุปได้ว่าการรับรู้ข้อมูลการสื่อสารนั้น เป็นกระบวนการซึ่งสิ่งเร้าที่มากระทบต่อประสาทสัมผัสได้รับการเลือกสรร จัดระเบียบ และตีความไปในทางใดทางหนึ่ง การศึกษาการรับรู้ข้อมูลการสื่อสารจึงเน้นศึกษาว่า ประชาชนเพิ่มหรือลดค่าของสิ่งเร้าในด้านใดบ้าง ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นผลจากการที่ประชาชนเลือกตีความหมายกิจกรรมของวัดเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาไปในทางใดทางหนึ่ง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระสุพัฒน์ เรือเรือ (2551) ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนตามทัศนะของนักเรียน และผู้ปกครองในช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนหน้าพระลาน (พิบูลสงคราม) จังหวัดสระบุรี ผลการวิจัยพบว่า 1) บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนตามทัศนะของนักเรียนในช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนหน้าพระลาน (พิบูลสงคราม) จังหวัดสระบุรี นักเรียนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก โดยด้านความกตัญญูกตเวทียู่ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านความซื่อสัตย์ ด้านความอดุสหาะ การรักษาระเบียบวินัย ความประหยัด ความยุติธรรม ความเมตตากรุณา ความมีเหตุผล ความรับผิดชอบ ความเสียสละ และความสามัคคีตามลำดับ 2) บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน ตามทัศนะของนักเรียนในช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนหน้าพระลาน (พิบูลสงคราม) จังหวัดสระบุรี ผู้ปกครองมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก โดยด้านความกตัญญูกตเวทียู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา คือ ด้านความซื่อสัตย์ ความเมตตากรุณา การรักษาระเบียบวินัย ความอดุสหาะ ความมีเหตุผล ความรับผิดชอบ ความประหยัด ความเสียสละ ความสามัคคี ความยุติธรรม ตามลำดับ 3) การเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนตามทัศนะของนักเรียนในช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนหน้าพระลาน (พิบูลสงคราม) จังหวัดสระบุรี จำแนกตามเพศ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน มีระดับความคิดเห็นในภาพรวมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนอายุและระดับการศึกษามีระดับความคิดเห็นในภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และ 0.001 ตามลำดับ 4) การเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน ตามทัศนะของนักเรียนในช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนหน้าพระลาน (พิบูลสงคราม) จังหวัดสระบุรี จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส รายได้เฉลี่ยต่อเดือน และอาชีพมีระดับความคิดเห็นในภาพรวมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จำรัส บานเย็น (2551) ศึกษาเรื่อง การศึกษาการดำเนินงานพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม นักเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุรินทร์ เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า

- 1) การดำเนินการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุรินทร์ เขต 1 โดยจำแนกตามตำแหน่งหน้าที่ในปัจจุบัน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า การดำเนินงานพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียนอยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย 3 อันดับ ดังนี้ ด้านการกำหนดนโยบาย ด้านการจัดหลักสูตรการเรียนการสอน และด้านการจัดกิจกรรม เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม
- 2) การดำเนินการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุรินทร์ เขต 1 จำแนกตามขนาดของสถานศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า การดำเนินการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย 3 อันดับ ดังนี้ ด้านการกำหนดนโยบาย ด้านการจัดการหลักสูตรการเรียนการสอน และด้านการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม
- 3) เปรียบเทียบการดำเนินงานพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุรินทร์ เขต 1 ที่มีตำแหน่งหน้าที่ในปัจจุบันต่างกัน พบว่า โดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จำนวน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการกำหนดนโยบาย ด้านการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนด้านการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและด้านบุคลากร
- 4) เปรียบเทียบการดำเนินงานพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุรินทร์ เขต 1 ที่มีขนาดสถานศึกษาต่างกัน พบว่า โดยรวมทุกด้านแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จำนวน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการกำหนดนโยบาย ด้านการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ด้านการบุคลากร และด้านการประเมินผล
- 5) ข้อมูลเชิงคุณภาพการดำเนินงานพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุรินทร์ เขต 1 พบว่า
 - 1) ด้านการกำหนดนโยบาย ผู้อำนวยการสถานศึกษาเป็นผู้กำกับดูแลติดตามปฏิบัติให้ถูกต้องตามนโยบาย โครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานศึกษาที่กำหนดไว้ หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม หรือหัวหน้าโครงการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ในโรงเรียน เป็นผู้ทำหน้าที่ปฏิบัติโดยตรงตามที่สถานศึกษาได้กำหนดไว้ ส่วนประธานกรรมการสถานศึกษามีหน้าที่ปฏิบัติโดยตรงตามที่สถานศึกษาปฏิบัติให้ถูกต้องตามนโยบายที่กำหนดไว้
 - 2) ด้านการจัดหลักสูตรการเรียนการสอน ผู้อำนวยการสถานศึกษา หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมหรือหัวหน้าโครงการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมในโรงเรียน และประธานกรรมการสถานศึกษา ได้ประชุมรวมคณะครูในโรงเรียน เพื่อวางแผนจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนให้ได้หลักสูตรสถานศึกษาที่มีความสอดคล้องกับท้องถิ่น
 - 3) ด้านการจัดกิจกรรมพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ผู้อำนวยการสถานศึกษาได้กำหนดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมที่หลากหลายและชัดเจน เช่น พานักเรียนเข้าวัดไหว้พระสวดมนต์ ฟังธรรม เข้าค่ายคุณธรรม บันเทิงความดี อบรมคุณธรรม จริยธรรมทุกวันสุดสัปดาห์ เป็นต้น ทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติจริงเพื่อให้นักเรียนเกิดแนวคิดปฏิบัติและประสบการณ์ตรง สามารถวัดผลประเมินผลได้ หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และ

วัฒนธรรมหรือหัวหน้าโครงการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมในโรงเรียน เป็นผู้ปฏิบัติจริงโดยตรง เพราะว่าคุณครูทุกคนได้รับหลักการทฤษฎีและการปฏิบัติจากข้อประชุมรวมของคณะวิชาการโรงเรียน ส่วนประธานกรรมการสถานศึกษามีส่วนช่วยให้การสนับสนุนในด้านระดมทรัพยากรหางบประมาณ จากภายนอกและขออนุมัติงบประมาณ เพื่อช่วยเหลือโรงเรียนสามารถดำเนินการตามกิจกรรมสำเร็จ ลุล่วงได้ 4) ด้านบุคลากร สถานศึกษามีการแต่งตั้งคณะกรรมการ โดยมีคณะครู นักเรียน และ คณะกรรมการสถานศึกษาไม่ได้กำหนดหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน และนำผลการเข้าร่วมกิจกรรมมา ประเมินผลการเรียนการสอนวัดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และได้นำมาวิเคราะห์ปรับปรุงแก้ไขให้ ดียิ่งขึ้นต่อไป สถานศึกษายังไม่มีกำหนดหลักเกณฑ์ในการวัดผลประเมินผลที่ชัดเจนเท่าที่ควร แม้จะมีการประเมินผลการจัดงานหรือกิจกรรมต่างๆ ทุกโครงการแต่ยังขาดการรายงานเสนอแนะให้ ชุมชนได้รับทราบ และสถานศึกษาได้สร้างเครื่องมือในการวัดและประเมินผลเอง ยังขาดการหาค่า ความเชื่อมั่นของเครื่องมือ นั้น ๆ ดังนี้ การประเมินผลในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม นักเรียนมีความเที่ยงตรง ยุติธรรม สามารถตรวจสอบได้ ได้แก่ การสังเกตพฤติกรรม การสอบถามจากครู และผู้ปกครองนักเรียน

พระครูสุนทรพิพัฒนโกศล (ประจวบ อาทโร) (2551) ศึกษาเรื่องการบริหารครอบครัว ตามหลักทศ 6 ผลการวิจัยพบว่า หลักคำสอนเรื่องทศ 6 เป็นคำสอนที่มุ่งเน้นให้คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนใช้ เป็นหลักปฏิบัติต่อกัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยในการอยู่ร่วมกันระหว่างบุคคลในสังคม และความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เพื่อให้การดำรงชีวิตและการดำเนินกิจการต่าง ๆ รวมทั้ง การจัดสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและสร้างสรรค์สังคมให้มีความสุขสงบ

ดวงกมล ตันกิติภิญโญ (2552) ศึกษาเรื่องการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน มัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนอนุราชประสิทธิ์ จังหวัดนนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า การใช้ชีวิตของ นักเรียนมีความเหมาะสมมากในด้านการคบเพื่อน ส่วนการได้รับการเลี้ยงดู การมีวัฒนธรรมย่อยที่ดี และ บุคลิกภาพที่เหมาะสม อยู่ในระดับปานกลาง การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม พบว่า ด้านขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีน้ำใจและรักษาสิ่งแวดล้อม มีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านมีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี รักษาดี ศาสนา พระมหากษัตริย์ และค่านิยม มีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับ มาก ผลการเปรียบเทียบลักษณะคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนอนุราช ประสิทธิ์ จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา การอยู่อาศัย พบว่าด้านเพศ และ ระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน ไม่มีผลต่อลักษณะคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ด้านอายุมีผลต่อความซื่อสัตย์ นักเรียนที่มีอายุน้อย (12 ปี) มีความซื่อสัตย์ในระดับปานกลาง แต่เมื่อมี อายุมากขึ้น (13-16 ปี) ความซื่อสัตย์อยู่ในระดับมาก ด้านการอยู่อาศัยที่แตกต่างกันมีผลต่อความมี วินัย นักเรียนที่อยู่กับพ่อฝ่ายเดียว อยู่กับแม่ฝ่ายเดียว อยู่กับญาติ/ผู้ปกครอง จะมีวินัยอยู่ในระดับ ปานกลาง แต่เมื่ออาศัยอยู่กับพ่อแม่จะมีวินัยระดับมาก ส่วนความสามัคคี นักเรียนที่อยู่กับพ่อฝ่าย เดียวจะมีความสามัคคีในระดับปานกลาง แต่เมื่ออาศัยอยู่กับพ่อแม่ อยู่กับแม่ฝ่ายเดียว อยู่กับญาติ/ ผู้ปกครองอาศัยอื่นๆ จะมีความสามัคคีในระดับมาก

เจสดา พรหมเวียง (2552) ศึกษาเรื่องการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน โดยใช้ กิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนบ้านแคน (วันครู 2503) อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาร้อยเอ็ด เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนบ้านแคน

(วันครู 2503) ก่อนการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม สภาพคุณธรรมจริยธรรมด้านความกตัญญูกตเวที ด้านความซื่อสัตย์ ด้านความมีระเบียบวินัย อยู่ในระดับมาก ด้านความประหยัด อยู่ในระดับปานกลาง สภาพพฤติกรรมโดยรวมอยู่ในระดับดีมาก เมื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมก่อนการพัฒนากับหลังการพัฒนา นักเรียนกลุ่มเป้าหมายมีพฤติกรรมที่พัฒนาดีขึ้นเห็นได้อย่างชัดเจน

จักรพงษ์ ตั้งจิตนฤมาณ (2553) ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนบ้านตลาดไพร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครราชสีมา เขต 7 ผลการวิจัยพบว่า ผลการวิจัยพบว่า 1) พฤติกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนบ้านตลาดไพร ตามความคิดเห็นของผู้ปกครอง พบว่า โดยภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ส่วนความคิดเห็นของครูผู้สอน โดยภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง 2) แนวทางการพัฒนาพฤติกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนบ้านตลาดไพร ดังนี้ บทบาทของโรงเรียนโดยผู้บริหารจัดประชุมบุคลากรวางแผนการดำเนินงาน เพื่อจัดทำโครงการ จัดทำคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานตามโครงการ ประชุมคณะกรรมการเพื่อวางแผนการดำเนินงานให้เป็นตามลำดับขั้นตอน

ทองง้วน แก่เฮ้า (2553) ศึกษาเรื่องการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ตามมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานของนักเรียนช่วงชั้นที่ 1-2 โรงเรียนเทศบาลโพธิ์ศรี เทศบาลเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาและระดับพฤติกรรมการปฏิบัติ ด้านคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ของนักเรียนช่วงชั้นที่ 1-2 พบว่า นักเรียนช่วงชั้นที่ 1-2 บางคน บางกลุ่ม ประพฤติตนไม่เหมาะสม ขาดคุณธรรมจริยธรรม ตามมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน และจากพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ของนักเรียนช่วงชั้นที่ 1-2 ให้ได้ตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยใช้กลยุทธ์ทั้ง 4 คือ กลยุทธ์การสอนสอดแทรกในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ กลยุทธ์พบพระ พบธรรม กลยุทธ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน พบว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเบื้องต้น คือ ปฏิบัติอยู่ในหลักศีลธรรมอันดีงาม มีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ประพฤติตน ปฏิบัติตนเป็นคนดี นักเรียนได้ปฏิบัติจริง เรียนรู้เรื่องที่มีความหมายใกล้ตัว สนองความต้องการ ความสนใจ ส่งผลให้พฤติกรรมนักเรียนส่วนใหญ่ มีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเป็นคนดี ตามมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน 6 ด้าน ได้แก่ มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความกตัญญู กตเวทีต่อผู้มีพระคุณ มีความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และรู้จักประหยัดทรัพย์สิ่งของ

เฉลิมศรี ไชยบุตตี (2554) ศึกษาเรื่องการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ด้านความภูมิใจในความเป็นไทยของนักเรียนช่วงชั้นที่ 2 โรงเรียนบ้านอู่ต้อดอนหวายขมิ้น สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนกลุ่มเป้าหมายมีพฤติกรรม การปฏิบัติงานคุณธรรมจริยธรรม ด้านความภูมิใจในความเป็นไทยสูงขึ้นและมีการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมด้านความภูมิใจในความเป็นไทยได้ตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน หลังการใช้กลยุทธ์ ทั้ง 4 กลยุทธ์ คือ กลยุทธ์การเข้าค่ายปฏิบัติธรรม กลยุทธ์การสอนสอดแทรกในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ กลยุทธ์พบพระธรรมในวันธรรมสวนะระหว่างเข้าพรรษา และกลยุทธ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียนโดยใช้กิจกรรม 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมอบรมนักเรียนหน้าเสาธง และกิจกรรมอบรมนักเรียนประจำวันสุดสัปดาห์ แล้วผู้เรียนเป็นคนดี มีคุณธรรมและจริยธรรม กล่าวคือ ก่อนดำเนินการ

พฤติกรรมกรรมการปฏิบัติงาน มีค่าเฉลี่ย 4.45 ระดับปฏิบัติมาก และหลังดำเนินการพบว่า พฤติกรรมการปฏิบัติของนักเรียนมีการพัฒนาขึ้น โดยมีค่าเฉลี่ย 4.53 ระดับการปฏิบัติมากที่สุด แสดงว่านักเรียนมีความภูมิใจในความเป็นไทยสูงขึ้น ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น

แก่นจันทร์ บุบผาชื่น (2554) ศึกษาเรื่องการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม แก่ผู้เรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต 4 ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมในปัจจุบันของสถานศึกษาในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมแก่ผู้เรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต 4 ทั้ง 5 กิจกรรมในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากทุกกิจกรรม ซึ่งหากพิจารณาค่าเฉลี่ยรายด้านในแต่ละกิจกรรมทั้ง 5 กิจกรรม พบว่า กิจกรรมที่มีการปฏิบัติมากที่สุด 2 อันดับ คือ กิจกรรมการพัฒนาด้วยการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและกิจกรรมการพัฒนาด้วยการใช้แบบอย่างที่ดี สำหรับความคิดเห็นของผู้ปกครองที่มีต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม แก่ผู้เรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต 4 โดยภาพรวมของการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ส่วนสภาพความคาดหวังในอนาคต โดยภาพรวมของความคาดหวังให้ได้ปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด กิจกรรมที่มีความแตกต่างระหว่างกิจกรรมการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สภาพปัจจุบันและสภาพความคาดหวังในอนาคต เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีการปฏิบัติมากที่สุดสองอันดับ ได้แก่ รายการโรงเรียนจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยบูรณาการหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน รองลงมา ได้แก่ รายการโรงเรียนจัดให้มีการนำเนื้อหาคุณธรรมจริยธรรมมาสอนโดยตรงในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม รายการโรงเรียนมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับเทคนิค วิธีการ อบรมสั่งสอน คุณธรรม จริยธรรมให้ผู้ปกครองทราบ เช่น จดหมายสื่อสาร แผ่นพับ เสียงตามสาย วิทยุชุมชน เว็บไซต์ ซึ่งมีค่าเท่ากับตามลำดับ ส่วนคุณธรรม จริยธรรมของผู้เรียนที่ต้องการให้แสดงออกมากที่สุด 2 อันดับ คือ 1) รายการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ 2) รายการ ชอบศึกษาค้นคว้า สอบถามหาความรู้ความจริงอยู่เสมอ และรายการใช้ทรัพย์สินของตนเองและของส่วนรวมอย่างคุ้มค่า ซึ่งมีค่าเท่ากับ สำหรับแนวทางในการจัดกิจกรรมของสถานศึกษาในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม แก่ผู้เรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต 4 ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุดทุกกิจกรรม ซึ่งหากพิจารณาแนวทางที่เหมาะสมจากค่าความต่างมากที่สุด 2 อันดับ คือ การพัฒนาด้วยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ประกอบด้วย การสอนโดยตรง การสอนสอดแทรกและการสอนบูรณาการในสาระต่าง ๆ และการพัฒนาด้วยการนำผู้ปกครองและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

พระครูสมุห์วรวิทย์ ผาสุโก (2559 : 270-271) ศึกษาเรื่องพระสงฆ์กับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดสามชุกฝั่งตะวันตก และฝั่งตะวันออก ผลการวิจัยพบว่า ความเข้มแข็งของชุมชน มีพื้นฐานของความมีจิตสำนึกที่ต้องการจะมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ที่จะแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยความสามัคคี ชุมชนสามารถที่จะวิเคราะห์ปัญหา และตัดสินใจเลือกนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้สำเร็จพัฒนาไปสู่การแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสามารถที่พึ่งตนเองได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ชุมชนสามชุกฝั่งตะวันตก และฝั่งตะวันออกนั้น นับว่ามีความเข้มแข็งเป็นอย่างยิ่ง คนในชุมชนมีความรักสามัคคีในการอนุรักษ์ตลาดร้อยปี ซึ่งเป็นศูนย์รวมวิถีชีวิตของคนในชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยมีพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมของ

ความศรัทธา ทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุน กิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้คนในชุมชน เกิดปฏิสัมพันธ์ต่อกัน อีกทั้งยังทำหน้าที่ในการส่งเสริมพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนให้เข้มแข็ง และได้พัฒนาต้นกล้า หรือเยาวชนของชุมชนเป็นคนดีศรีสุพรรณ ซึ่งนับว่าพระสงฆ์นอกจากจะส่งเสริม ความเข้มแข็งของคนในชุมชนแล้วยังได้บ่มเพาะปูพื้นฐานให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ มีความเข้มแข็งทาง จิตวิญญาณสามารถสืบสานวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนให้เข้มแข็งสืบต่อไป

วิญญู กิณะเสน, วัฒนา จินดาวัฒน์, เพ็ญศรี บางบอน และจิตตินันท์ วุฒิกร (2561 : 43) ศึกษาเรื่องการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวตามหลักทศ 6 ของประชาชนในเขต ปริมณฑล เพื่อให้ครอบครัวมีความสุข ผลการวิจัยพบว่า สถานการณ์ความเข้มแข็งของครอบครัว ในเขตปริมณฑลทุกด้านอยู่ในระดับมาก ประชาชนในเขตปริมณฑลมีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ สถาบันครอบครัวตามหลักทศ 6 เพื่อให้ครอบครัวมีความสุขทุกด้านอยู่ในระดับมาก ผลการทดสอบ สมมติฐานพบว่า ประชาชนในเขตปริมณฑลที่มีเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ต่อเดือนต่างกัน มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวตามหลักทศ 6 แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 ส่วนสถานภาพไม่แตกต่างกัน และการหาความสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์ความเข้มแข็ง ของครอบครัวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวตามหลักทศ 6 พบว่า มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 นอกจากนี้ประชาชนได้ให้ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวตามหลักทศ 6 เพื่อให้ ครอบครัวมีความสุขว่า บิดามารดาควรอบรมสั่งสอนบุตรธิดาให้เป็นคนดี รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ ครู อาจารย์ควรฝึกฝนอบรมวิชาความรู้ให้ศิษย์เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง สามี ภรรยาควรช่วยเหลือเกื้อกูลยกย่องให้เกียรติกันและกัน มิตรสหายควรเชื่อใจและจริงใจต่อกัน คนรับใช้/ คนงานควรขยันหมั่นเพียรและเอาใจใส่ในงาน และพระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างและเสริมสร้างคุณธรรม ให้แก่สังคม